

Univerzita Karlova
Filozofická fakulta
Ústav pro archeologii

Bakalářská práce

Sergey Gorbachev

Kontakty mezi Kyjevskou Rusí a Čechami v raném středověku

Interactions between Kievan Rus' and Bohemia in the Early Middle Ages

Děkuji PhDr. Mgr. Ivovi Štefanovi, Ph.D. za vedení mé práce a za jeho cenné rady a připomínky.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně a že jsem uvedl všechny použité prameny a literaturu.

V Praze dne

Sergey Gorbachev

Abstrakt

Předmětem práce je studium dálkových kontaktů mezi Kyjevskou Rusí a Čechami v raném středověku. V úvodu práce jsou obecně zhodnoceny možnosti kontaktního studia v archeologii a prezentována metodika práce. Druhá kapitola podrobněji zhodnotí možnosti kontaktního studia a popíše typy obchodních kontaktů. Třetí kapitola pojednává o dálkovém obchodě a důležitých bodech na studované obchodní stezce. Další kapitola prezentuje písemné doklady o kontaktu obou prostředí a stručně rekapituluje politický, kulturní a ekonomický vývoj Kyjevske Rusi a Čech v diskutovaném období. Osou práce pak bude sledování distribuce vybraných artefaktů cizího původu v obou prostředích – tedy především českých mincí na východě a v Čechách pak relikviářových křížků východního původu, přeslenů z ovručské břidlice, hliněných vajíček, tzv. pisanek a importovaných šperků. Obecným cílem práce bude pochopení socioekonomických mechanismů dálkové směny mezi střední a východní Evropou v raném středověku.

Klíčová slova: Kyjevská Rus, obchodní stezky, Čechy, relikviářový křížek, české mince, raný středověk

The subject of the work is the study of long-distance contacts between Kievan Rus' and Bohemia in the early Middle Ages. In the introduction the possibilities of interaction study in archeology are generally evaluated and presented the methodology of the work. The second chapter evaluates in more detail the possibilities of interaction study and describes the types of trade contacts. The third chapter deals with long-distance trade and important points on the studied trade route. The next chapter presents written evidence of contact between the two areas and briefly recapitulates the political, cultural and economic development of Kievan Rus' and Bohemia in the period under discussion. The focus of the work will be mainly on monitoring the distribution of selected foreign artifacts in both areas: mainly Czech coins in the East and in Bohemia reliquary crosses of Eastern origin, Ovruch's whorls, clay eggs, so-called pisanky and imported jewelry. The general purpose of this work will be to understanding the socio-economic mechanisms of long-distance exchange between Central and Eastern Europe in the early Middle Ages.

Keywords: Kyjevan Rus', Trade routes, Bohemia, Reliquary Cross, bohemian coins, Early Middle Ages

Obsah

1. Úvod	6
2. Možnosti kontaktního studia	8
3. Dálkový obchod	11
4. Písemné doklady o kontaktech obou prostředí	14
4.1. Nejstarší doklady o kontaktech	14
4.2. Sňatky mezi Přemyslovci a Rurikovci	17
5. Archeologický odraz kontaktů	19
5.1. Nálezy v Čechách	19
5.1.1. Relikviářové křížky	19
5.1.1.1. Křížky místní či západní provenience	21
5.1.1.2. Křížky neurčené provenience	23
5.1.1.3. Křížky byzantské provenience	23
5.1.1.4. Křížky z Kyjevské Rusi	25
5.1.2. Přesleny z ovručské břídlíce	28
5.1.3. Importované šperky	29
5.1.4. Miniaturní staroruská sekerka	33
5.1.5. Hliněná chrastítka	35
5.2. Nálezy z Kyjevské Rusi	37
5.2.1. České ražby	37
6. Závěr	41
Literatura	44

Obrazová příloha

Katalog nálezů použitých v práci

1. Úvod

Námětem mé bakalářské práce se stala myšlenka o shrnutí a rozšíření dosavadních znalostí o dálkových kontaktech Čech s Kyjevskou Rusí v raném středověku. Daná téma z různých důvodů je posunuta na okraj bádání českých středověkých archeologů, a proto zůstává mimo jejich oblast zájmů. Nicméně pro pochopení socioekonomických procesů, mechanismů středověkého obchodu a dálkových kontaktů, je nezbytné prozkoumat uzlové body velkých evropských obchodních cest, které tyto kontakty umožňovaly, včetně východoevropských. Z toho vyplývá sekundární cíl této práce, který spočívá v seznámení české archeologie se současným stavem bádání této problematiky ve východní Evropě.

Ve své práci zhodnotím existující možnosti kontaktního studia z archeologického hlediska. První možnost je sledování distribuce předmětů cizího původu. Umožňuje to sledovat předmět cizího původu během jeho celého přesunu podél obchodní cesty. Z toho vyplývá primární cíl této práce, který spočívá ve sledování distribuce vybraných artefaktů v obou prostředích.

Druhou možností je studium písemných pramenů vztahujících ke konkrétnímu období. Navazování kontaktů předpokládá výměnu nejen předmětů, ale i informací a myšlenek (Renfrew – Bahn 2016, 347). Tyto sociální stránky života jsou špatně zachytitelné archeologicky. Avšak něco o tom můžeme dozvědět z písemných dokladů, které nám poskytují údaje o historických událostech, které se děly v diskutovaném období. I když výpovědní hodnota hmotných památek je omezená, ve spojení s písemnými doklady, představují samozřejmě větší význam z archeologického hlediska. Z toho důvodu nemine moji práci i zhodnocení historického pozadí na základě písemných pramenů.

Studium samotných artefaktů na základě charakteristických rysů a identifikace zdrojů materiálu tvoří další možnost kontaktního studia (Renfrew – Bahn 2016, 363). Předměty směny odrážejí kulturní vlastnosti určité společnosti, která se na směně podílí. Je to dobře vidět, například na předmětech náboženské povahy v kontextu střední a východní Evropy, které náležejí do různých náboženských celků západního a východního křesťanství. V některých případech artefakty se označují značkou výrobce (Renfrew – Bahn 2016, 374). Do této kategorie v rámci kontaktu střední a východní Evropy bych zařadil mince, jako artefakt nikoli platidlo. Protože stříbrné mince byly v raném středověku pro Kyjevskou Rus jediným zdrojem stříbra. I když artefakt není opatřen značkou výrobce, je možné o něm něco dozvědět identifikací zdrojů materiálu, ze kterého byl vyroben. Prokazují to nálezy přeslenů z břidlice, která byla dobývána v okolí města Ovruch na Ukrajině. Cestou k pochopení obchodních procesu je interpretace artefaktů v souvislosti s

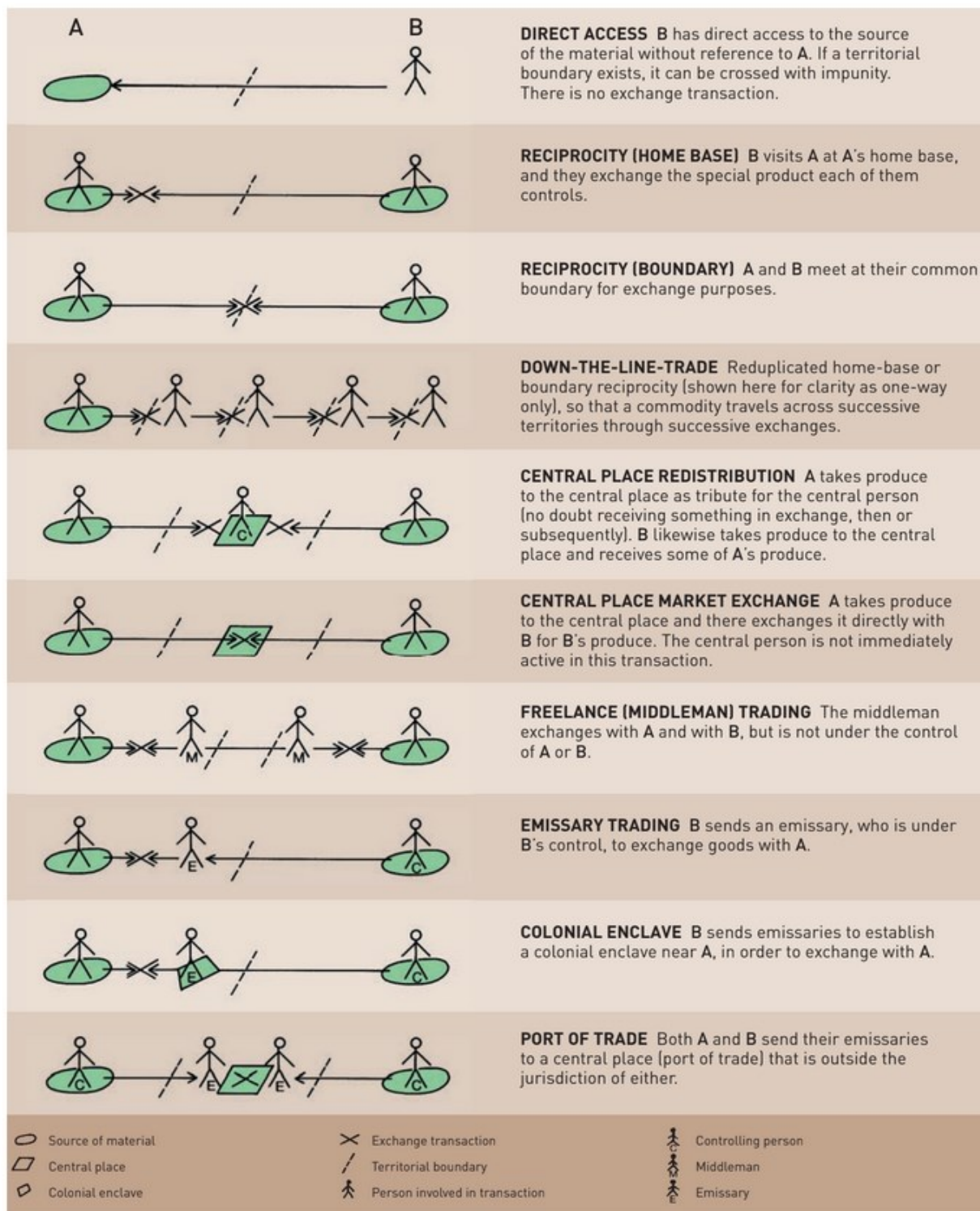
distribuční mapou (Renfrew – Bahn 2016, 374). Například, co můžeme dozvědět z prostorového rozložení artefaktů o mechanismech směny, pak jak rozložení artefaktů může záviset na mechanismu směny (Renfrew – Bahn 2016, 374). Z toho vyplývá obecný cíl této práce, který spočívá v pochopení socioekonomických mechanismů dálkové směny mezi střední a východní Evropou v raném středověku.

2. Možnosti kontaktního studia

Když zkoumáme směnné kontakty, archeologicky si představujeme, že kontaktující osoby zanechaly po sobě hmotné stopy ve formě obchodovaného zboží, jinak artefaktů. Studium samotných artefaktů může nám prozradit nějakou informaci o kultuře výrobce, která pomůže ho identifikovat. Avšak z artefaktů nezjistíme, jak výrobce kontaktoval kupujícího čili spotřebitele. Pokud chceme zjistit něco o způsobu obchodní komunikace, musíme provést charakterizaci artefaktů ve spojení s prostorovou analýzou distribuce artefaktů (Renfrew – Bahn 2016, 375). Vstupem této analýzy jsou shluky artefaktů, které se nacházejí na obchodní stezce. Tato analýza může poskytnout důležité informace o tržních centrech, mezích výskytu předmětů a centrech redistribuce, které leží na obchodní cestě (Renfrew – Bahn 2016, 375). Nicméně v rámci mé práce, budu sledovat distribuci importů především v prostředí Kyjevské Rusi a raně středověkých Čech. Existují různé distribuční obchodní vztahy, které mohou produkovat podobné výsledky, proto musíme je odlišovat. První obchodní vztah definovaný Renfrew je reciprocita, která je prostorově omezena na základnu jednoho z účastníků směny (Renfrew – Bahn 2016, 376). Existuje ještě jeden vztah stejného vzájemného typu, který je ale omezen na pohraniční území účastníku směny (Renfrew – Bahn 2016, 376). Předmětem směny je nějaké speciální zboží či surovina (Renfrew – Bahn 2016, 376).

Následující obchodní vztah se liší od výše zmíněných tím, že zahrnuje více, než dva účastníky směny (Renfrew – Bahn 2016, 376). Obchodní výměna může probíhat jak na základně jednoho z účastníků tohoto obchodního řetězce, tak i na pohraničním území (Renfrew – Bahn 2016, 376). Předmět směny putuje z ruky prvního účastníka směny do rukou druhého, a pokračuje dál do dalších rukou přes území dalších účastníků směny (Renfrew – Bahn 2016, 376). Tím se vytvoří obchodní cesta, kde účastníci směny kontaktují postupně, proto se tento vztah nazývá “down-the-line-trade” (Renfrew – Bahn 2016, 376). Tento vztah může být obousměrný.

Renfrew – Bahn 2016, 376

Pokud výrobce předá své zboží či surovinu určitému úřadu v aglomeraci odkud je znovu rozdělena za nějakým účelem, tím se vytvoří redistribuční vztah (Renfrew – Bahn 2016, 376). Tudíž tato aglomerace představuje redistribuční centrum, kam další účastník tohoto vztahu přiveze své zboží, a vymění ho za zboží či surovinu výrobce (Renfrew – Bahn 2016, 376). Tento další účastník není nutně podřízen centrálnímu místu, může se jednat o kupce.

Další obchodní vztah, který souvisí s centrálním místem jako s poskytovatelem místa pro obchod, tudíž pasivním účastníkem směny, je trh (Renfrew – Bahn 2016, 376). Tady se jedná o obchodní vztah mezi dvěma a více nezávislými kupci, kteří dovezli své zboží do centrálního místa, které pořádá trh (Renfrew – Bahn 2016, 376). Kupce přímo mezi sebou smění zboží bez přímého vlivu centrálního místa na tento konkrétní obchod (Renfrew – Bahn 2016, 376).

Nezávislý kupec, který obchoduje s různými osobami může být prostředníkem jejich směny (Renfrew – Bahn 2016, 376). To je další vztah, s kterým se můžeme často setkat. Kdyby kupec nebyl nezávislý, a se vybavil na cestu z podnětu třetí osoby, která to dělá z nějakého politického záměru, jedná se zpravidla o tajného vyslance (Renfrew – Bahn 2016, 376). Tak či jinak je to také obchodním vztahem, který vede k šíření artefaktů.

Koloniální enkláva znamená, že zainteresovaná osoba vysílá vyslance za účelem založení obchodní kolonie poblíž jiného aktéra, se kterou plánuje obchodovat (Renfrew – Bahn 2016, 376). Může to mít spoustu příčin, například velká vzdálenost mezi účastníky směny nedovoluje zachovat zboží či surovinu v náležitém stavu. V tomto případě, koloniální enkláva bude sloužit zároveň jako uzlový bod na obchodní cestě (viz. Dálkový obchod).

Centrální místo také může vykonávat funkci prostředníka (Renfrew – Bahn 2016, 376). Jedná se o vztah, kde probíhá směna mezi dvěma závislými kupci jinak řečeno vyslanci na neutrální pro nich půdě (Renfrew – Bahn 2016, 376). Paul Renfrew pojmenoval tento vztah “obchodní přístav” (Renfrew – Bahn 2016, 376).

V případě Čech a Kyjevské Rusi se jedná o obchodní centra na úseku velké eurasijské obchodní magistrály, kde se obchodovalo obousměrně (obr. 1 a 2). Odhalit celý obchodní systém v tomto případě je příliš obtížné, to ani není mým současným cílem, nicméně ve spojení prostorové analýzy s charakterizací předmětu lze něco dozvědět o úsecích obchodního systému (Renfrew – Bahn 2016, 375).

3. Dálkový obchod

Dálkový obchod v raném středověku podle svého charakteru vyžadoval nějaké uzlové body, protože k výměně docházelo opakovaně a po určitých obchodních stezkách (Sindbæk 2009, 72). To znamená, že se jednalo o organizovanou formu obchodu na určitých lokalitách, kde kupce nakládali a vykládali zboží z nákladních vozů (Sindbæk 2009, 72). Proto toto překladiště lze označit za uzlový bod na obchodní stezce. Několik takových uzlových bodů a centrálních tržních center vytvářelo úsek velké euroasijské obchodní magistrály, která nějakou dobu přímo spojovala české a východoslovanské území (Sláma 1990, 391). Pro nás je nezbytná taková klasifikace, abychom mohli odlišit uzlový bod od centrálního místa, které sloužilo k jiným účelům, a tedy jinak ovlivňovalo distribuci artefaktů.

Velká přepravní vzdálenost a přítomnost velkých neosídlených území, která vymezovaly státní útvary a národy, vyžadovaly přítomnost nejen uzlových, ale i etapových bodů na obchodní stezce (Leontiev – Nosov 2012, 386). V osídlených oblastech a v okolí hlavních aglomerací mohly existovat lokální tržiště, které se jeví jako etapové body (Leontiev – Nosov 2012, 386). Proto nálezy importovaných předmětů odrážejí nejen obchodní proud po hlavních obchodních stezkách, ale i regionální vazby (Leontiev – Nosov 2012, 386). Vždyť cestou do určitého centra kupce mohli prodat část nebo všechno přepravované zboží. Buď z důvodu, že byla jim nabízena výhodnější cena, nebo z důvodu nemožnosti pokračovat v cestě kvůli nevyhovujícím podmínkám, například při setkání s loupežníky. To je ale těžko dohledatelné.

Vyskytuje se další činnost, která přispívá k identifikaci uzlových bodů. Touto činností jsou řemesla požadující stálou dodávku surovin, které se lokálně nevyskytují, a tedy byly odněkud dováženy (Sindbæk 2009, 74). Řemesla byly snad provozována tam, kde byla poptávka po nich, která zjevně existovala na mnoha regionálních trzích (Sindbæk 2009, 74). Pro velkovýrobu však byla nutná stála dodávka surovin, která mohla být zajištěna pouze v uzlových bodech (Sindbæk 2009, 74). Hromadná výroba z importovaných surovin tak může být přidána k archeologickým znakům uzlových bodů (Sindbæk 2009, 74).

Centra se jeví v tomto případě, jako aglomerace, které jsou zaměřena hlavně na místní obchod, a tedy místní dopravu (Sindbæk 2009, 75). Proto tyto aglomerace budou zapojeny do hustší obchodní sítě, která zaujme radiálně se rozšiřující území. Uzlové body jsou topograficky omezeny na úzkou cestu narozdíl od center, protože jejich role je vykonávána prostřednictvím dálkového obchodu, a tedy dálkovou dopravou (Sindbæk 2009, 75). Centra tak vykonávají redistribuční roli. Nicméně při zmínění role uzlového bodu nebo center, je nutné poznamenat, že se nejedná nutně

o různá místa, ale o různé funkce, které mohou být vykonány na jednom či různých místech (Sindbæk 2009, 75).

Na základě písemných pramenů lze předpokládat, že od poloviny IX. století existoval transevropský systém obchodních cest, který směřoval od Pyrenejského poloostrova do Chazarské říše (Leontiev – Nosov 2012, 386). Jiný pramen nám říká, že stezka spojovala západní Evropu až s Čínou (Sláma 1990, 391). Tak či jinak obchodní cesta, jež se zmiňuje v této práci, měla procházet Porýním a směřovala přes Řezno, Prahu, Krakov až do Kyjeva (Sláma 1990, 391) (obr. 1 a 2). Tedy zajímaví nás obchodní cesta byla pouze malým úsekem této transevropské dálkové stezky.

Každý bod na této cestě představuje aglomeraci, která vykonává určitou funkci nebo více funkcí, které jsou popsány výše. Proto se pokusím ve své práci naznačit body na této cestě pomocí archeologických a písemných poznatků a definovat jejich funkce.

Pokud je známo, že na sledovaném úseku této obchodní stezky k centrům náleží Praha, Krakov a Kyjev, jejichž studiem se tady zabývat nebudu, tak o uzlových bodech se obvykle moc nezmiňuje. Tak na této stezce významně vyčnívá uzlový bod Czermino v Červených Hradech (obr. 3) a moravské centrum Olomouc, které zároveň mohlo plnit funkci uzlového bodu.

Červené hrady čili Červená Rus jsou historickou oblastí, která se rozkládala na území jižního Podlesí, východního Lublinska a východního Malopolska (Košnár – Krásný 2018, 21). Podle písemných a archeologických pramenů lze usoudit, že tato oblast byla důležitou obchodní zónou mezi Kyjevskou Rusí a Polskem. V souvislosti s polsko-ruským obchodem z Červených hradů se vyznačuje Czermino (okr. Tomaszów Lubelski), Gródek (okr. Hrubieszów) a Drohiczyn (okr. Siemiatycze) (Woloszyn a kol. 2015, 178-186; Košnár – Krásný 2018, 21) (obr. 3). Hradiště na kopcích v dnešním Czermně a Gródku se považují za hlavní centra tzv. Červených hradů (Woloszyn a kol. 2015, 183). Vzhledem k poloze Czermina, písemným svědectvím o Červených hradech a výskytu staroruských importů, považují toto hradiště za uzlový bod na zkoumané cestě. Navíc od 11. století v Czermně je doloženo mohutné opevnění. Domnívá se, že se tady nacházela i vojenská pevnost (Woloszyn a kol. 2015, 186). Možná, že přijíždějící kupci z Rusi mohli tady bez strachu z oloupení manipulovat se zbožím.

Dalším uzlovým bodem byla Olomouc, která narozdíl od Czermina vykonávala i roli místního centra. V Olomouci během 2. poloviny 10. století probíhaly strukturální proměny, které směřovaly ke vzniku osídlení raně městského typu v olomouckém suburbii (Bláha 2000, 192). Josef Bláha tento prudký rozvoj spojuje s náhlým vzestupem významu tohoto moravského centra

v souvislosti s připojením přilehlé části Moravy “do politicko-administrativní struktury přemyslovského státu” (Bláha 2000, 192). Stalo se tak protože Olomouc ležela na strategicky důležité cestě do Krakovska (Bláha 2000, 192). Navíc olomoucká knížata měli dlouhodobou tradici si brát za manželky Rurikovny. Tyto poznatky ve spojení se staroruskými importy pocházejícími z Olomouce naznačují, že i tato aglomerace ležela na obchodní magistrále spojující Čechy s Rusí. O samotných písemných a archeologických pramenech, na základě kterých považuji zmíněné aglomerace za uzlové body, se pojednává v následujících kapitolách.

4. Písemné doklady o kontaktech obou prostředí

4.1. Nejstarší písemné doklady

- 1) Podle známých zdrojů prvním bezpečným svědectvím o kontaktech mezi českými a východními Slovy je zmínka vojtěšského hagiografa sv. Bruna Quertfurtského o cestě pozdějšího magdeburgrského arcibiskupa Adalberta přes Slavníkovo území (Sláma 1990, 391). K cestě došlo v letech 961 nebo 962 v souvislosti s neúspěšným Adalbertovým misijním působením u ruské kněžny Olgy (Sláma 1990, 391). Misionářská návštěva Kyjeva byla organizována na žádost poselstva Rusi (Ruscia) k východofránckému králi Otovi I. v roce 960 podle Annales Hildesheimense (Džkason – Konovalova – Podosinov 2010, 105). Kronikář Regino z Prümü zmiňuje dřívější datum této události. Podle něj v roce 959 poslové Eleny (vlastním jménem Olga, Elena je křestním jménem) královny (regina) Rugů (Rugi), která byla pokřtěna v Konstantinopoli za vlády konstantinopolského císaře Romana, požádali o vyslání biskupa a kněží jejich lidu (Džkason – Konovalova – Podosinov 2010, 44–45). Nicméně církevní misie nedopadla tak, jak se očekávalo, proto tehdejší biskup Adalbert byl vynucen opustit Kyjevskou Rus (Džkason – Konovalova – Podosinov 2010, 49). Příčinou Adalbertova neúspěchu byla nejspíš událost, kterou nemohl předpovědět. V letech 960–961 se ujal vlády kníže Svjatoslav I. Igorevič, syn kněžny Olgy, který neprojevoval zájem o křest, protože podporoval jinou náboženskou tradici (Nazarenko 1993, 128). Adalbertova cesta vedla přes Slavníkovo území, jak již bylo zmíněno, kde Adalbert navštívil Libici a biřmoval malého Vojtěcha (Sláma 2015, 122). Tehdejší biskup Adalbert využil k své cestě na Rus již nám známou obchodní stezku Řezno – Praha – Krakov – Kyjev (Sláma 1990, 391). Proto v tomto případě se jedná o pouze nepřímé a zprostředkované kontakty mezi českými a východními Slovy (Sláma 1990, 391).
- 2) Několik let málo po Adalbertově putování v letech 965–966 navštívil Prahu arabský kupec a diplomat židovského původu Ibráhím ibn Jákúb (Sláma 1993, 391). Ve své zmnice o Slovanech píše, že do Prahy přichází Rusové a Slované se zbožím ze města Krakov (MMFH III, 413). S největší pravděpodobností, zmíněné arabským kupcem Rusové přišli do Prahy z Krakova po téže obchodní cestě, kterou ještě mnohokrát budu zmiňovat. Mimo jiné, v téže zmnice píše, že Boleslavova země se prostírá od Prahy do Krakova (MMFH III, 411). Tedy podle zdrojů Ibráhíma ibn Jákúba, český kníže Boleslav I. ovládal nejen českým územím, ale i územím táhnoucím do Krakova (Slezsko a Krakovsko). Pravděpodobně, že

Boleslavův mocenský vliv rozšiřoval i na Červenou Rus, o které budu mluvit dále (Sláma 1993, 391). Polský kníže Měšek I. z rodu Piastovců je zmiňován pouze jako král Severu (MMFH III, 411).

- 3) Kyjevský kronikář Nestor k roku 969 píše o českém obchodu se stříbrem a koňmi, který se soustředil do Perejaslavece na Dunaji (Lichačev a kol. 2012, 45-46). Obchod byl tak intenzivní, že tehdejší kyjevský kníže Svjatoslav uvažoval o přemístění politického centra z Kyjeva do Perejaslavece (Lichačev a kol. 2012, 45-46). Nicméně se to nestálo a Kyjev pokračoval ve svém vývoje. Navíc tuto důležitou pro moji práci zmínku nepotvrzují archeologické prameny, jak je patrné z kapitoly o mincích.
- 4) V další zmínce v Nestorově letopisu k roku 996, kde se píše o přátelství kyjevského knížete Vladimíra I. s panovníky nedalekých států, se zmiňuje i český kníže Oldřich (staroruský Андрих [Andrich]) (Lichačev a kol. 2012, 55; Macháčková – Prostředník 2003, 686).
- 5) Jak již bylo zmíněno výše, Boleslavův mocenský vliv mohl rozšiřovat i na území Červené Rusi. V této oblasti již od 2. poloviny 10. století evidujeme zvýšený zájem sousedních států o tuto oblast. Zájem o toto pohraniční území mezi dvěma státy Polskem a Kyjevskou Rusí se dá vysvětlit snahou po získání příjmů vyplývajících z mocenského kontrolování této stezky (Sláma 1993, 391). V roce 981 kyjevský kníže Vladimír I. z rodu Rurikovců vyrazil na válečnou výpravu proti Polákům, jak se zmiňuje v ruském překladu ze staroruštiny (Lichačev a kol. 2012, 55). Avšak Nestor ve svém spisu použil etnonymum “Лях” [Ljach] (Wołoszyn a kol. 2016, 692) se vztahující ke slovanskému kmeni “Lędzianie”, který v 9. - 10. století obýval území v oblastech řeky San a uprostřed řeky Bug, a dál na Východ, směrem k řece Pripjať (Wołoszyn a kol. 2016, 692). Polska hranice v druhé polovině 10. století byla na Západ od řeky Bug, a tedy nezahrnovala oblast obývanou kmenem Lędzianie (Wołoszyn a kol. 2016, 692). Tedy výprava Vladimíra I. byla ne proti Polákům, ale proti ještě nezávislému kmeni Lędzianie (Wołoszyn a kol. 2016, 692). Tato oblast je obvyklé ztotožňována s Červenými hrady jinak nazývanými Červena Rus. Výsledkem této výpravy bylo dobytí města Přemyšl (Peremyšl) a Červených hradů (Lichačev a kol. 2012, 55). O samotné výpravě kyjevského knížete moc nevíme, jenom zmínka v Pověsti dávných let. Po smrti Vladimíra I. v roce 1015, bratrovražedné konflikty mezi jeho syny vedly k oslabení pozic Kyjevské Rusi (Lichačev a kol. 2012, 90-97). V důsledku těchto konfliktů v letech 1015–1016 byl vyhnán vlastním bratrem novgorodským knížetem Jaroslavem z Kyjeva tehdejší kyjevský kníže Svatopluk (Lichačev a kol. 2012, 97-98). V roce 1018 vysoce aktivní ve válečných konfliktech Boleslav Chrabrý z rodu Piastovců spolu s vyhnaným z Kyjeva

Svatoplukem, který byl zároveň Baleslavovým zetěm, dobyli Kyjev a připojili k Polsku Červené hrady (Lichačev a kol. 2012, 98-99). Hranice mezi Polskem a Kyjevskou Rusí v této době měla procházet řekou Bug, protože přesně na tomto místě odehrála polsko-ruská bitva mezi Boleslavem Chrabrým a Jaroslavem, později nazývaným Moudrý (Lichačev a kol. 2012, 98; Wołoszyn a kol. 2016, 692). Jaroslavovo vojsko bylo poraženo, kníže Jaroslav musel utéct v Novgorod, čím uvolnil cestu Boleslavovi do Kyjeva (Lichačev a kol. 2012, 98). Svatoopluk se ujal vlády znovu, ale jen na krátkou dobu, až se ho bratr Jaroslav nevrátil s velkým severním vojskem a neuzavřel bratrovražedný svár (Lichačev a kol. 2012, 99). Zpátky Červená Rus byla vrácena v roce 1031 a již do 14. století byla součástí haličského a pak haličsko-volyňského knížectví (Lichačev a kol. 2012, 102). Zmíněné písemné svědectví o polsko-ruských stycích jasně vypovídají o důležitosti této oblasti pro Polsko a Rus. Avšak k tvrzení Ibráhíma ibn Jákúba o velikosti území tehdejších Čech v ruských pramenech potvrzení nenacházím.

- 6) V poslední zmínce o Česích v Nestorově letopisu k roku 1076 se zmiňuje společná válečná výprava Poláků a Rusů proti Čechům (Lichačev a kol. 2012, 131). Lubomír Košnar píše o této události, jako o polsko-české válce v západoslezském pohraničí (Košnar – Krásný 2018, 22). Vzhledem k tomu, že v raně středověkých družinách byl značný podíl cizinců, snad i české oddíly mohly se zúčastňovat bratrovražedných válek Rurikovců (Sláma 1990, 392).
- 7) Jsou známy i údaje o pobytu některých Přemyslovců na Rusi. Například, dlouhodobý azyl mladého Oty III. po bitvě u Chlumce v roce 1126, ve které zemřel jeho otec (Sláma 1990, 393). Právoplatný dědic olomouckého údělu byl odvezen na Rus (Krzemieńska 1990, 96). Místo azylu bylo zvoleno snad kvůli rodinným svazkům, které Rurikovci navazovaly s moravskými údělnými knížaty (Sláma 1990, 392).
- 8) Dalším svědectvím česko-ruských styků je údaj, že v roce 1129 někde na polském území byli přepadeni ruští kupci, které se vraceli z Moravy domů (Sláma 1990, 391). Toto neštěstí přerostlo v konflikt mezi Boleslavem III. Křivoústým a kyjevským knížetem Mstislavem (Sláma 1990, 391). Mstislav kvůli tomu vyhrožoval Boleslavovi válkou (Krzemieńska 1990, 99). Boleslav proto přislíbil, že zaplatí náhradu a bude ochraňovat ruské kupce na svém území (Krzemieńska 1990, 99).
- 9) Poslední Přemyslovec, který měl pobývat na Rusi v raném středověku je Vladislav II. Protože v roce 1148 se vracel z křížové výpravy do Svaté země přes Kyjev (Sláma 1990, 392).

4.2. Sňatky mezi Přemyslovci a Rurikovci

- 1) Nejstarší údaj o svazcích Přemyslovců a Rurikovců pochází z Nestorova letopisu. Nestor k roku 980 zmiňuje, že mezi manželkami kyjevského knížete Vladimíra I. byly dvě Češky, jméno kterých ale nenazývá (Lichačev a kol. 2012, 55). Zmiňují se pouze jména jejich dětí Svjatoslav, Mstislav a Vyšeslava (Lichačev a kol. 2012, 55).
- 2) Bez ohledu na nedůvěryhodný Nestorův údaj, první sňatky mezi pražskými Přemyslovci a Rurikovci evidujeme v 2. polovině 11. století (Sláma 1990, 392). Avšak se jednalo o zprostředkované sňatky s Rurikovci přes jiné rody (Arpádovci a Piastovci) (Sláma 1990, 392). Kyjevský kníže Jaroslav Moudrý (1019-1054) byl velice úspěšný v zahraniční politice. Jedním z jeho úspěchů bylo, že se sblížil se šesti evropskými rody (Sláma 1990, 392). Proto se velice divím, že za jeho vlády neevidujeme přímé svazky Rurikovců a Přemyslovců. Výsledkem jeho sňatkové politiky bylo, že 2. manželka Vratislava II. Adleita Uherská byla Jaroslavovou vnučkou a následující 3. manželka Vratislava Svatava Polská byla Jaroslavovou neteří (Sláma 1990, 392). Potom si brala manželky ze staroruského prostředí hlavně olomoucká údělná knížata (Sláma 1990, 392).
- 3) Na Moravě se také setkáváme s výsledkem sňatkové politiky Jaroslava Moudrého. Manželka Oty I. Eufemie podle Barbory Krzemieńské byla také vnučkou téhož kyjevského knížete a dcerou Ondřeje I. krále uherského (Krzemieńska 1990, 91-94). Tak v roce 1074 Eufemií začíná tradice dynastických kontaktů olomouckých knížat s Rurikovci (Krzemieńska 1990, 93).
- 4) Pravděpodobně, že měl ruskou manželku i Eufemiin syn Svatopluk (Krzemieńska 1990, 95). Kosmas nezná její jméno ani původ. Kdyby byla z rodu Piastovců, Arpádovců nebo z říše musel by o tom vědět. Kosmas věděl jenom to, že byla "vznešená" (Krzemieńska 1990, 95). Z toho důvodu se považuje, že je nejspíš z Rusi (Krzemieńska 1990, 95).
- 5) Ruská knížata si také brala manželky z moravského prostředí. Předpokládá se, že manželka Oty. I. Eufemie provdala i svoji prvorozenou dceru Bohuslavu na Rus (Krzemieńska 1990, 94-95). Bohuslava se zmiňuje pouze v zakládací listině hradištského kláštera, pak se více v pramenech neobjevuje (Krzemieńska 1990, 95). Zato u smolenského knížete Davyda, syna Svjatoslava II. kyjevského a černigovského, se objevuje manželka jménem Theodosie neznámého původu (Krzemieńska 1990, 95). Mohlo by odůvodnit, proč malý Ota III. byl odvezen na Rus, vždyť měl na dvoře Rurikovců příbuzné.
- 6) Další moravský kníže, který se sblížil s Rurikovci byl Ota III. (Krzemieńska 1990, 97). Přivezl svoji manželku "Duranu" po pobytu na Rusi v roce 1140 nebo se oženil později nevíme, v

písemných pramenech se zmiňuje pouze její jméno a datum smrti (Krzemieńska 1990, 97). Bez ohledu na nedostatek informace o samotné Duraně, považuje se její ruský původ obvykle za odůvodněný, protože jeden z jejich synů se jmenuje Vladimír. Toto jméno u Přemyslovců je naprosto ojedinělé (Krzemieńska 1990, 97).

- 7) Na tom sňatky Rurikovců s touto olomouckou knížecí rodinou nekončí. Tak novgorodský kníže Svjatospolk Mstislavovič se oženil roku 1143 s nějakou kněžnou z Moravy (Krzemieńska 1990, 97). Barbora Krzemieńska předpokládá, že se jednalo o sestru Oty III. Eufemii (Krzemieńska 1990, 97). Potvrzuje to zmínka v ruském letopisu k roku 1149, kde Vladislav II. je nazván svakem Izjaslava Mstislavoviče, bratra Svjatospolka (Krzemieńska 1990, 97). Barbora Krzemieńska vylučuje možnost, že by Vladislav vdal nějakou svoji dceru na Rus, tudíž příbuzenství bylo přes olomoucké Přemyslovce (Duranu nebo Eufemii) (Krzemieńska 1990, 97-98). Tím styky olomouckých knížat s Rusí končí.
- 8) Poslední z moravských knížat, kdo si vzal manželku z Kyjevské Rusi byl brněnský údělník Vratislav (Krzemieńska 1990, 98). V roce 1132 se oženil s nějakou "krásnou Ruskou" (Krzemieńska 1990, 98). Její původ na rozdíl od výše zmíněných případů není prokazatelný vůbec.

Sňatková politika moravských knížat do generace synů Oty I. byla orientována na Arpádovců a Babenberků (Krzemieńska 1990, 90). Potom se orientace změnila na Rus (Krzemieńska 1990, 90). Kontakty s Arpádovci a Babenberky jsou pochopitelné, protože se jednalo o pohraniční státy, se kterými knížata olomouckého údělu navazovali politická a vojenská spojení pomocí dynastických svazků (Krzemieńska 1990, 90). Avšak v případě Rurikovců příčiny těchto vztahů byly nejspíš ekonomické, protože velká vzdálenost do Kyjevské Rusi nedovoluje si představit, že mezi Olomoucí a Kyjevem byly styky politické. Olomouc již od 2. pol. 10. století byla významnou stanicí na obchodní stezce z Řezna přes Prahu a Krakov do Kyjeva (Krzemieńska 1990, 99). Poukazuje na to prudký vývoj tohoto moravského centra ve zmíněném století a importované nálezy, včetně staroruských (Krzemieńska 1990, 99). Připomeneme-li si zprávu o přepadených ruských kupcích navracejících z Moravy a příslib Boleslava III. Křivoústého, ze které lze vyvodit, že ruští kupci jezdili na Moravu pravidelně (Krzemieńska 1990, 99). Navíc to znamená, že kyjevský kníže tento obchod sledoval a chránil (Krzemieńska 1990, 99). Snad v tehdejší Olomouci již existovalo nějaké ruské prostředí, se kterým se potkala v roce 1074 Eufemie, kterou začíná tradice sňatku s Rurikovci (Krzemieńska 1990, 99). Právě toto prostředí jí poskytlo možnost udržovat pravidelné styky s Rusí (Krzemieńska 1990, 99).

Výše zmíněné kontakty a sňatky byly doprovázeny pronikáním církevním a kulturních vlivů z Rusi a v opačném směru. Nasvědčuje o tom jak přenesení celé řady staroslověnských spisů českého původu do rurikovského prostředí, tak i velmi rané rozšíření svatováclavského kultu v Kyjevské Rusi (Sláma 1990, 392). Kromě toho v sázavském klášteře byly uloženy ostatky ruských světců Borise a Gleba, jak o nich píše k roku 1095 pokračovatel Kosmův Mnich Sázavský (Macháčková – Prostředník 2003, 686). Boris a Gleb byli bratry kyjevského knížete Jaroslava Moudrého, a tedy jejichž neteří byla Vratislavova manželka Svatava (Sláma 1990, 392). Avšak od čtyřicátých let 12. století tyto kontakty zeslábly. Snad to souvisí s tím, že následující generace olomouckých knížat neprojevovala zájem o sblížení s Kyjevskou Rusí.

5. Archeologický odraz kontaktů

5.1. Nálezy v Čechách

5.1.1. Relikviářové křížky

První skupinou artefaktů svědčících o česko-ruských kontaktech v raném středověku, na kterou zaměřím ve své práci jsou relikviářové křížky východního původu. Jak následuje z názvu tyto křížky původně sloužily k uložení primárních a sekundárních relikvií (Horníčková 1999, 213). Primární relikvie jsou tělesné pozůstatky světců, sekundární jsou předměty spojené s životem svatých. Tyto křížky náležejí do skupiny pektorálů, tedy se nosí na hrudi, obvykle zavěšené od krků šňůrou nebo řetěz. Relikviářové křížky byly rozšířeny nejen na latinském Západě, ale i na byzantském Východě již od 6. století (Horníčková 1999, 213). Nicméně v rámci mé práce zanalyzuji dosavadní nálezy relikviářových křížků hlavně východního typu na území Čech.

Enkolpia pocházející z Kyjevské Rusi úzce spjatý s byzantskými předlohami, protože starorušští řemeslníci se drželi byzantskému vzoru (Korzuchina – Peskova 2003, 10). Proto je nutné umět rozlišovat staroruské a byzantské či balkánské relikviářové křížky. Převážná většina staroruských relikviářových křížků má na lícni části vyobrazení ukřižovaného Ježíše Krista (Korzuchina – Peskova 2003, 5). Na rubové straně se zobrazovala Panna Marie s evangelistou nebo svatými vojáky, apoštoly, tvůrci bohoslužby byzantského obřadu (Korzuchina – Peskova 2003, 5). Vyobrazení na lícni straně těchto křížků se považuje za výtvarné zobrazení základů křesťanské věrouky, které by mělo zároveň sloužit k označení umístění v křížku relikvie (Korzuchina – Peskova 2003, 5). Byzantské enkolpia s podobným vyobrazením, ale vyrobené z drahých materiálů pomocí

složitějších technik byly určeny k uložení kusů svatého kříže (Korzuchina – Peskova 2003, 5). Avšak staroruská sériová enkolpia stejného typu nejspíš obsahovaly tzv. sekundární relikvie (Korzuchina – Peskova 2003, 6).

Na začátku období pokřesťanství Kyjevská Rus ještě neměla vlastních světců. Tento proces začal v roce 988 a trval mnohá léta (Lichačev a kol. 2012, 75-76). Svatořečení prvních ruských světců nenechalo na sebe dlouho čekat. Synové Vladimíra I. Boris a Gleb byli svatořečeni jako první. Jenom po jejich svatořečení začaly objevovat staroruská enkolpia s vyobrazením Borise a Gleba. Proto výrobu těchto křížků spojují se získáním relikvie prvních ruských světců (Korzuchina – Peskova 2003, 6). Tyto enkolpia náležejí ke skupině, která bezpochyby ukazuje na staroruský původ. Nicméně v Čechách se zatím nevyskytly.

Kateřina Horníčková obecně definuje dvě hlavní skupiny enkolpia ve střední Evropě podle výzdoby ryté a reliéfní (Horníčková 1999, 216). Křížky s rytou výzdobou se vyznačují velkou stylistickou a ikonografickou rozmanitostí, která ukazuje na existenci různých byzantských dílen či různých řemeslníků, jejichž díla byly dovezeny do Čech (Horníčková 1999, 216). Křížky s reliéfní výzdobou nejsou tak rozmanité podle výzdoby na rozdíl od křížků s rytím, protože byly vyráběny pomocí předem připravených kadlubů (Horníčková 1999, 220). Tento typ křížků byl snad velice populární ve východní Evropě, protože se hojně tam vyskytuje (Horníčková 1999, 220). Ikonograficky se vyznačují rozmanitým vyobrazením krucifixu na lící straně a Panny Marie na straně obrácené (Virgin Orans, Virgin Hodegetria) (Horníčková 1999, 220). Východní enkolpia s reliéfní výzdobou se vyskytují ve střední Evropě častěji než s rytou (Horníčková 1999, 222). Kateřina Horníčková to vysvětluje tím, že enkolpia s reliéfní výzdobou byly dostupnější pro lidi ze střední Evropy (Horníčková 1999, 225). Tento typ enkolpia je běžný i pro oblast Balkánu (Horníčková 1999, 225). Zjevně tehdejší obyvatelé Balkánu náleželi do oblasti, která dávala přednost reliéfním enkolpia, a tedy byla v těsném kontaktu s východní a střední Evropou (Horníčková 1999, 225). Enkolpia jsou častým nálezem v maďarských osadách časně arpádovského období. Tento region v té době byl také v těsném kontaktu s Byzancí a jihovýchodní Evropou (Horníčková 1999, 225). Z toho důvodu se domnívá, že osm relikviářových křížků byzantského původu se dostaly do Čech přes Panonskou pánev v 10. – 11. století v době pokřesťanství Maďarska (Horníčková 2012, 11). Ukazuje to i výskyt relikviářových křížků na Moravě, která spojuje zmíněné regiony (Horníčková 2012, 7). Ostatní relikviářové křížky napodobující východní rysy buď původu místního/západního anebo původu východoevropského (kyjevského). Výroba litých bronzových enkolpia v Kyjevě byla potvrzena nálezem kovolitecké dílny v Kyjevě (Macháčková – Prostředník 2003, 686). Kromě toho,

relikviářové křížky tzv. kyjevského typu se “hojně” vyskytují i v oblastech, které leží podél obchodní cesty Kyjev–Krakov–Praha (Macháčková – Prostředník 2003, 688). Proto se domnívá, že tyto křížky se mohly dostat do Čech touto cestou.

Z Čech je známo 19 nálezů relikviářových křížků. Sedm z nich je s rytou výzdobou a 10 s reliéfní, dva bez žádné výzdoby (Horníčková 1999, 222). Dva křížky jsou původu nejasného, a proto se do toho seznamu nálezů nepřičítají. Tady v krátkosti shrnu všechny známé nálezy relikviářových křížků v Čechách v současné době podle jejich původu, pokud byl definován.

5.1.1.1. Křížky místní či západní provenience

V Opočnicích poblíž Poděbrad byl nalezen poklad obsahující šest relikviářových křížků (Horníčková 1999, 240). Dva křížky jsou byzantského původu, ostatní čtyři jsou nejspíš původu českého nebo německého, jak se domnívá doktorka Horníčková (Horníčková 1999, 240). Z opočenského pokladu v této podkapitole jsou zmíněné tyto čtyři křížky česko-německého původu.

- 1) Technický postup, který byl použit při výrobě smaltovaného kříže Opočnice 1 (8,5 x 5,6 cm) je charakteristický i pro dva další opočnické křížky č. 2 a č. 3. Na těchto křížích je mělce vyrytá postava Ježíše Krista, která byla poté pozlacená. Obrácená strana s květinovým ornamentem je též pozlacená. Pozadí postavy je vyplněno modrým smaltem (Horníčková 1999, 240).
- 2) Kříž Opočnice 2 (7,4 x 4,8 cm) připomíná ve své konstrukci závěsné smyčky kříž č. 1. Lící strana kříže nese ryté vyobrazení ukřižovaného Ježíše Krista v tunice s dlouhým rukávem (Horníčková 1999, 240). Nad hlavou Ježíše je vyobrazen malý řecký kříž, tento motiv se někdy vyskytuje na byzantských rytých křížích (Horníčková 1999, 241). Na ramenech kříže je vyobrazen měsíc a slunce nad Kristovými nataženými pažemi. Obrácená strana je vyobrazena květinovým ornamentem (Horníčková 1999, 241). Jedná se o ryté vyobrazení, které bylo poté pozlaceno. Stejně jak je to u křížku č. 29, pozadí postavy je vyplněno modrým smaltem (Horníčková 1999, 241).
- 3) Křížek Opočnice 3 (8,1 x 6,7 cm) byl vyroben podle stejné výrobní techniky jako kříž č. 1 a č. 2, včetně kosočtvercové závěsné smyčky. Nicméně ryté vyobrazení Ježíše Krista na lící straně a ornament na straně obrácené se odlišuje od výše uvedených křížků. Rozdíly se týkají ikonografie, například na tomto křížku Ježíš má na sobě oděv tzv. perizonium, kromě toho má delší vlasy (Horníčková 1999, 241). Další rozdíl je v tom, že nad Kristovou hlavou

je pozlacené vyobrazení měsíce a slunce, a okraje kříže lemuje pozlacený pruh (Horníčková 1999, 241). Obrácená strana nese neobvyklou výzdobu, která kombinuje tzv. maskaron se zahnutými křídly, které tvoří svastiku (Horníčková 1999, 241).

Tři smaltované opočenské křížky jsou zpracovány charakteristickou západní technikou smaltování "cloisonné" (Horníčková 2012, 5). Tato technika je známá ve střední Evropě od začátku 10. století, nicméně výrazné zvýšení výroby s touto technikou proběhlo během 12. století. Centry výroby jsou známé ze severozápadního, severního a jižního Německa (Švábsko) (Horníčková 2012, 5). Smaltované křížky z Opočnic podle konstrukce a techniky zpracování jsou podobné křížku z německého Quedlinburgu (Horníčková 2012, 5). Avšak křížek z Německa vykazuje pokročilejší techniku zpracování, proto se domnívá, že smaltované křížky z Opočnic napodobují německý styl, a tedy se jedná o výrobek české dílny (Horníčková 2012, 5). Tuto myšlenku podporuje nález podobného křížku v maďarském Pécs, který snad byl dovezen z Čech. Dovoz z Německa není ale vyloučen (Horníčková 2012, 5). Na základě ornamentu a techniky zpracování smaltované křížky z Opočnic jsou datovány do druhé poloviny 12. století (Horníčková 2012, 7).

- 4) Křížek z téhož pokladu Opočnice 4 (11,3 x 7,7 cm) se odlišuje od ostatních opočenských křížků. Povrch tohoto křížku je hladký, bez žádných ozdobných prvků. Smyčka na řetěz je malá a kulatá na rozdíl od kosočtvercové smyčky smaltovaných křížků (Horníčková 1999, 241). Avšak podle tvaru tento křížek se shoduje s tvarem smaltovaných křížků.
- 5) Další reliquiářový křížek byl nalezen ve Veltrubech (10,1 x 6,4 cm). Jedná se o křížek latinského tvaru, který se odlišuje od byzantských enkolpia (Horníčková 1999, 242). Lící strana kříže nese reliéfní vyobrazení ukřižovaného Ježíše Krista stojícího na suppedaneu, který má na sobě sukně sahající po kolena. Nad Kristovou hlavou je vyobrazen pelikán, který žere maso z vlastních prsů (Horníčková 1999, 242). Vyobrazení Krista je umístěno přímo na pozlacený povrch kříže. Obrácená strana kříže nese ryté a pozlacené vyobrazení stejného jako na lící straně Ježíše Krista v sukni, chybí jenom suppedaneum (Horníčková 1999, 242).
- 6) Z Mikulčického hradiště pochází jeden bronzový náprsní křížek, který je datován do 9. století (Horníčková 2012, 7). Na lící straně křížku je reliéfní vyobrazení ukřižovaného Krista, který má na sobě dlouhou tuniku. Nad Kristovou hlavou je zjednodušený titulus (Horníčková 2012, 7). Tento křížek se považuje za místní výrobek, který byl ovlivněn východními a západními motivy (Horníčková 2012, 7).

5.1.1.2. Křížky neurčené provenience

- 1) Zachovalý revers byzantského enkolpia (9,2 x 5,6 cm) nese reliéfní vyobrazení modlící se Panny Marie (Virgin Orans), na ramenech kříže jsou vyobrazeny čtyři evangelisty. Celkové schéma ikonografie se shoduje s křížkem byzantské provenience č. 3. Národní muzeum získal tento křížek z obchodu se starožitnostmi, z toho důvodu místo nálezu enkolpia není známo (Horníčková 1999, 248).
- 2) Následující relikviářový křížek neznámého původu je latinského tvaru bez závěsné smyčky (10,2 x 7,7 cm) nese na lící straně reliéfní vyobrazení ukřižovaného Ježíše Krista v perizoniu, které je umístěno přímo na pozlaceném povrchu kříže, stejně jako křížek z Veltrub (Horníčková 1999, 248). Nad Kristovou hlavou, kterou lemuje svatozář, je umístěn latinský kříž. Ježíšovy nohy jsou svázané (Horníčková 1999, 248). Na straně obrácené je vyobrazen vyrytý ornament s ukřižovanou postavou. Tento křížek pocházel ze soukromé sbírky, proto místo nálezu zůstává neznámé (Horníčková 1999, 248). Avšak kvůli tomu, že ve výrobní technice a stylu je tento kříž podoben křížku z Veltrub, domnívá se, že pochází ze stejné místní dílny (Horníčková 2012, 7). Jsou datovány do druhé poloviny 12. století (Horníčková 1999, 248).

5.1.1.3. Křížky byzantské provenience

- 1) První nález relikviářového křížku (7,6 x 3,9 cm) s archeologickým kontextem v Čechách pochází z pražského Vyšehradu. Pravděpodobně pochází z hřbitova 11. – 12. století obklopující kostel sv. Petra a Pavla, který byl založen kolem roku 1070 (Horníčková 1999, 235). Zachovaná obrácená strana tohoto křížku nese reliéfní vyobrazení modlící se Panny Marie (Virgin Orans) a čtyř evangelistů na ramenech (Horníčková 1999, 235).
- 2) Z obrácené části byzantského enkolpia pojmenovaného Opočnice 5 (9,1 x 4,8 cm) se zachoval pouze fragment s oděvem a nohama vyryté postavy, nejspíš Panny Marie (Virgin Orans) (Horníčková 1999, 241). Na lící části je vyobrazení Ježíše Krista, nohy kterého se snad opírají o suppedaneum. Pod Kristovými pažemi je vyryt typicky pro byzantské enkolpia řecký nápis. Pod pravou paží je "XC" a "NHKA" pod levou (Horníčková 1999, 241). Nápis se překládají doslova jako "Kristus" a "vítězství", tedy Ježíš Kristus vítězí (Kouřil 2014, 105).

- 3) Druhý byzantský enkolpion Opočnice 6 (10,2 x 5,7 cm) má reliéfní výzdobu. Na lícni straně je vyobrazení ukřižovaného Ježíše Krista, který má na sobě colobium, jeho nohy se opírají o suppedaneum. Nad hlavou Ježíše jsou vyobrazeny titulus, měsíc a slunce (Horníčková 1999, 242). Na ramenech kříže po stranách Ježíše jsou vyobrazeny Panna Marie a svatý Jan Evangelista. Kromě toho, obě postavy se dotýkají řeckých nápisů pod Kristovými pažemi. Pod pravou paží je “ΙΔΕ ΟΥΧ ΟΥΚ” a “ΙΔΟΙ ΜΗΤΡ ΟΥΚ” pod levou (Horníčková 1999, 242). Na obrácené straně enkolpia je vyobrazená Panna Marie (Virgin Orans) s čtyřmi Evangelisty na ramenech kříže (Horníčková 1999, 242).
- 4) Obrácená část dalšího relikviářového křížku latinského tvaru, který byl nalezen nejspíš v okolí Chrudimi (7,6 x 5,0 cm), nemá žádnou výzdobu. Bez ohledu na tvar kříže je považován za byzantskou předlohu, obecně je datován do 10. – 11. století (Horníčková 1999, 242).
- 5) Další litý byzantský křížek s rytou výzdobou byl nalezen údajně na hradišti Stará Kouřim hledačem pokladů s detektorem kovů (Horníčková 2012, 9). Z toho důvodu, informace o místě nálezů není důvěryhodná (Horníčková 2012, 9). Nicméně jestli ponecháme stranou tuto skutečnost, mohlo by to ukazovat na rané kontakty Čech s byzantským východem (Horníčková 2012, 9). Zachovaná obrácená strana tohoto křížku nese vyobrazení modlící se postavy, nejspíš Panny Marie (Virgin Orans), která zvedá ruce v modlitbě (Profantová – Stolz 2007, 125). Postava má na sobě delší oděv, zdobený rytými čarami. Hlavu postavy lemuje svatozář (Profantová – Stolz 2007, 125). Na obou koních delších ramen křížku se zachovaly výběžky pro uchycení přední části křížku (Profantová – Stolz 2007, 125). Na křížku byl později vyrýt špatně čitelný nápis obsahující písmeno “Γ” (možná Γεώργιος), kvůli čemu se domnívá, že tento enkolpion obsahoval relikvie sv. Jiří (Horníčková 2012, 9). O popularitě sv. Jiří na Balkáně přesvědčivě dokazují nálezy křížků s rytým vyobrazením tohoto světce (Horníčková 2012, 9). Kromě toho v Kouřimi byl identifikován kostel sv. Jiří, který je datován do konce 10. století (Horníčková 2012, 9). K zasvěcení kostela jsou nezbytné relikvie světce, kterému bude tento kostel zasvěcen, a proto tento křížek mohl být dovezen do Čech pro tyto účely (Horníčková 2012, 9). Podle analogie z Balkánu výroba křížku je datována do 10. – 11. století (Profantová – Stolz 2007, 127).
- 6) Následující byzantský křížek s rytou výzdobou pochází z areálu benediktinského kláštera, který se nachází v městečku Sázava (Horníčková 2012, 9). Tento kus byl také nalezen hledačem pokladu (Horníčková 2012, 9). Přesné místo nálezů není známo (Horníčková 2012, 9). Křížek nese nejspíš vyobrazení sv. Jiří, jak dokládají nálezy křížků z podobným vyobrazením v Maďarsku (Horníčková 2012, 9). Benediktinský klášter v Sázavě byl místem

provádění slovanské liturgie v 11. století, kromě toho navazoval kontakty s Východem (Horníčková 2012, 9).

- 7) Z hradiště Dřevíč (okr. Kozojedy) jsou známy nálezy dvou relikviářových křížů. Jeden z nich se považuje za byzantskou předlohu. Jedná se o litý křížek latinského tvaru s reliéfním vyobrazením postavy, nejspíše modlící se Panny Marie (Virgin Orans) (Profantová – Stolz 2009, 200). Jedná se o křížek s jednoduchým vyobrazením, které není doplněno jinými dekoračními prvky (Profantová – Stolz 2009, 200). Křížek má na horním a dolním konci závěsné smyčky (Profantová – Stolz 2009, 200). Tento enkolpium má obdoby podle vyobrazení a velikosti na Balkáně, které jsou datovány do 10. – 11. století, ojediněle do 12. století (Profantová – Stolz 2009, 201). Z toho důvodu, se domnívá, že mohl být vyroben na Balkáně, ale i ve střední Evropě kvůli své jednoduchosti (Profantová – Stolz 2009, 201). Doktorka Profantová ho datuje do 10. – 12. století (Profantová – Stolz 2009, 201).
- 8) Z Moravy pochází ještě jeden relikviářový křížek z mosazi, snad byzantského původu. Ten byl nalezen v lodi rotundy sv. Pantaleona v Pustiměři, která se datuje do 12. století (Horníčková 2012, 8).

5.1.1.4. Křížky z Kyjevské Rusi

- 1) První údajně staroruský relikviářový křížek, který byl nalezen v Čechách, pochází z pražského hradu (7,2 x 4,2 cm). Jedná se o revers reliéfního enkolpia se závěsnou smyčkou (Horníčková 1999, 242). Křížek nese vyobrazení stojící na zemi Panny Marie, která drží Ježíška v levé ruce (Virgin Hodegetria) (Horníčková 1999, 242). Tato ikonografie je neobvyklá pro byzantské enkolpium, a tedy tento křížek je nejspíš napodobeninou byzantského křížku, která nese umělecké prvky charakteristické pro oblast její výroby. Proto se domnívá, že pochází nejspíš z Kyjevské Rusi, než z byzantského výrobního centra (Horníčková 1999, 242).
- 2) Další křížek z hradiště Dřevíč patří do kategorie křížků, u kterých je špatně určitelný původ (Profantová – Stolz 2009, 205). Jedná se o enkolpium s reliéfní výzdobou východního typu, který nese prvky napodobující byzantský styl. Na lícní straně je vyobrazen ukřižovaný Ježíš Kristus, zdá se, že je naznačen i pravý kříž. Nad Kristovou hlavou je vyobrazen řecký kříž. Ježíš Kristus je oblečen v tzv. perizonium. Strana obrácená nese reliéfní vyobrazení Panny Marie (Virgin Orans) a tři postavy v medailonech na horním, levém a pravém rameni kříže. Hlavu Panny Marie lemuje jemně zdobený svatozář. Z levé strany Panny Marie vyrýt nápis

- “IIIP” a z pravé “OV”. Nejspíš se jedná o řecký nápis “MP OY”, který označuje Matka Boží. Tento starší nález není přímo byzantského původu, proto se předpokládá, že je původu východoevropského, nejspíš staroruského (Profantová – Stolz 2009, 205). Hradiště Dřevíč snad hrálo významnou roli v dálkovém obchodu, protože na dřevíčském hradišti byly nalezeny i jiné importy, např. byzantské mince (Profantová – Stolz 2009, 205).
- 3) Tento bronzový závěsný křížek se stěžejkou (7.65 x 5.9 cm) byl nalezen na místě, kde stával podlažický klášter (Podlažice u Chrudimi) (Horníčková 2000, 68). Křížek je zdoben mělkým reliéfem s obou stran a imituje ikonografii kyjevských pektorálů (Horníčková 2000, 68). Z toho důvodu se považuje za kyjevský výrobek (Horníčková 2000, 68). Na lící straně je zobrazeno ukřižování mezi medailony s anděly (Horníčková 2000, 68). V horním medailonu jsou vojáci, kteří se dělají o Kristovo roucho (Horníčková 2000, 68). V dolním jsou poprsí světců, mezi nimi nejasné nápisy v řecké abecedě (Horníčková 2000, 68). Na straně obrácené je vyobrazena Panna Marie Oranta mezi medailony a řeckými nápisy (Horníčková 2000, 68). Spolu s křížkem v prostoru kláštera v Podlažicích byly nalezeny i jiné importy, např. prsten z Byzance (Horníčková 2000, 68). Na základě typologického srovnání tento křížek je datován do 13. - 14. století (Horníčková 2000, 69).
- 4) Dvojdílný litý bronzový enkolpion, který byl údajně vykopán za farou ve Václavicích poblíž Konopiště, je zdoben reliéfem, cizelováním a rytím (3.6 x 2.7 cm, se stěžejkami 5 cm) (Horníčková 2000, 67). Lící strana nese vyobrazení ukřižovaného Ježíše Krista v perizoma s rozpjatými rovnými rukama a velkými dlaněmi (Horníčková 2000, 67). Nad hlavou postavy je vyryt stejnoramenný kříž s písmeny ICXC (Horníčková 2000, 67). Na straně obrácené je postava Panny Marie (Virgin Orans) v dlouhém šatu a v maforiu (Horníčková 2000, 67). Její hlavu lemuje svatozář a po stranách její postavy je vyryt nápis “MP OY” (Horníčková 2000, 67). Nad hlavou postavy je vyryt rovnoramenný řecký kříž s rozšířenými konci (Horníčková 2000, 67). Na základě typologického srovnání václavického křížku s ruskými křížky bylo zjištěno, že je totožný s produkcí kyjevských dílen (Horníčková 2000, 68). Výroba v Kyjevě byla potvrzena nálezy kamenných dvojdílných forem na odlévání (Horníčková 2000, 25). Tento kus je datován do 12. století (Horníčková 2000, 67-68).
- 5) Následující nález enkolpia pochází z Turnova-Nudvojovic. Tento křížek byl nalezen ve vrstvě uvnitř kostela sv. Jana Křtitele, před triumfálním obloukem (Profantová – Stolz 2007, 125). Jedná se o bronzový enkolpion s reliéfními vyobrazeními Ježíše Krista a Panny Marie (8,7 x 5,8 cm) (Macháčková – Prostředník 2003, 683). Lící strana nese vyobrazení ukřižovaného Ježíše Krista, který má na sobě tzv. perizonium (Macháčková – Prostředník

2003, 684). Nad Kristovou hlavou, kterou lemuje svatozář, jsou vyobrazeny slunce a měsíc (Macháčková – Prostředník 2003, 684). Ramena kříže jsou zdobeny medailony s vyobrazeními světců, které jsou doplněny nečitelnými nápisy po stranách jejich hlav (Macháčková – Prostředník 2003, 684). V centru obrácené strany enkolpia je vyobrazená postava v adoračním gestu, nejspíše Panny Marie (Virgin Orans) (Macháčková – Prostředník 2003, 684). Ramena kříže na této straně jsou zdobeny též medailony s vyobrazeními světců a rytými nápisy (Macháčková – Prostředník 2003, 684). Horní medailon nese nápis "Petros", dolní nápis není čitelný (Macháčková – Prostředník 2003, 684). Nápis na ploše levého rameni je určen jako "[KH]OSMA", na pravém jako "DAME[N]" (Macháčková – Prostředník 2003, 684). Tyto ryté nápisy jsou provedeny cyrilicí (Macháčková – Prostředník 2003, 684). Tento enkolpium se odlišuje od ostatních tím, že má zrcadlově otočené nápisy a vyobrazení nebeských těles (Macháčková – Prostředník 2003, 684). Křížky analogické povahy se nacházejí na území Polska. Tam největší koncentrace podobných křížků je registrována ve středním a východním Polsku (Czermno, Přemyśl, Krosno, Gniezno, Sporwiny, Krakow a jiné) (Macháčková – Prostředník 2003, 688). Křížek z Turnova-Nudvojovic kvůli archeologickému kontextu je zařazen do první poloviny 13. století (Profantová – Stolz 2007, 124). Uvažuje se o tom, že tyto křížky byly přineseny přímo kyjevskými řemeslníky, kteří utíkali před tatarskými nájezdníky směrem na západ (Macháčková – Prostředník 2003, 688). Nalezené křížky tohoto typu jsou ohraničeny rokem 1241, po tomto datu se více nevyskytují. Proto se domnívá, že tento typ křížků přestal vyrábět v důsledku tatarského vpádu roku 1241 na Rus (Profantová – Stolz 2007, 124).

Jak sleduje z heterogenity nalezených v Čechách relikviářových křížků, Čechy byly v raném období českého státu ovlivněny nejen západním křesťanstvím, ale i východním. Nicméně na základě relikviářových křížků lze vyvodit, že aktivní vazby s Východem byly od 10. až do 12. století (Horníčková 2012, 1-3), když vazby se Západem přetrvávaly i po této době. Raně středověké Čechy se tak jeví jako oblast, kde se setkávaly západní a východní politické a kulturní zájmy obou center křesťanství (Horníčková 2012, 3).

Relikviářové křížky z Kyjevské Rusi byly dovezeny do Čech nejspíš v 11. nebo 12. století (enkolpion z hradiště Dřevíč a z Václavice poblíž Konopiště) nebo později (kříž z klášterního areálu Podlažice u Chrudimi, enkolpion z Turnova-Nudvojovic) (Horníčková 2012, 1-2). Podle Kateřiny Horníčkové,

mohlo by to svědčit o kontinuitě kontaktů Čech s Kyjevskou Rusí (Horníčková 2012, 12). Z časového rozpětí nálezů byzantských a kyjevských enkolpia v Čechách lze vyvodit, že v raném období Čechy měly méně jednotnou kulturní orientaci (Horníčková 2012, 12). Tuto myšlenku potvrzuje i to, že značný počet východních relikviářových křížků pochází z raně středověkých center moci a kostelů (Vyšehrad, Dřevíč, Kouřim, Sázava, Podlažice) (Horníčková 2012, 11) (obr. 4). Ukazuje to na určitý politický a církevní záměr, který se projevuje v šíření východního křesťanství. Z toho důvodu, je pravděpodobně, že některé dovezené enkolpia se mohly dostat do Čech s poutníky a kněžími, kteří byli součástí duchovního poselstva do Konstantinopole a Svaté Země (Horníčková 2012, 11). Po jejich návratu tyto křížky mohly být darovány klášterům nebo kostelům, které byly zasvěceny světcům, jejichž relikvie obsahovaly (Horníčková 2012, 11).

5.1.2. Přesleny z ovručské břidlice

Růžovočervená břidlice, která byla dobývána v okolí města Ovruch na Ukrajině od druhé poloviny 10. století až do tatarského vpádu v čtyřicátých letech 13. století, sloužila řemeslníkům Kyjevské Rusi jako materiál pro výrobu přeslenů, architektonických prvků, sarkofágů, ikon a jiných předmětů (Sláma 1990, 393-394). Z území Čech jsou známy několik nálezů břidlicových přeslenů (Sláma 1990, 393). Ovrucké přesleny náležejí k typu předmětů, které bezpochyby prokazují kyjevský původ. Přesvědčivě o tom říká výskyt této břidlice. Vyskytují se růžovočervená břidlice v okolí města Ovruch na Ukrajině a také v Górach Świętokrzyskich v Polsku (Sláma 1990, 393). Nicméně v Polsku v raném středověku těžba této břidlice není doložena na rozdíl od Ukrajiny (Sláma 1990, 393). Proto původ těchto přeslenů je možné hledat pouze na Ukrajině. Tyto břidlicové přesleny se vyskytují po celém území někdejší Kyjevské Rusi (Sláma 1990, 394) (obr. 5). Z hradišť, vesnických osad a pohřebišť Rusi je známo několik tisíc těchto přeslenů (Sláma 1990, 394). Již od 11. století se zvyšuje výroba ovručských přeslenů, proto asi od této doby se stávají běžným inventářem na hradištích a vesnických osadách (Sláma 1990, 394). Největšího rozšíření ale dosáhly ve 12. století (Sláma 1990, 394). Kromě toho na důležitou povahu ovručských přeslenů pro východoslovanskou společnost ukazuje, že se hojně vyskytují ve významných obchodních centrech Rusi i v blízkosti obchodních stezek (Sláma 1990, 394). Existuje hypotéza, že přesleny "v Kyjevské Rusi plnily i funkci předmincovního platidla" (Sláma 1990, 394-395). Je s tím v rozporu skutečnost, že již na pomezí 8. a 9. století ve východní Evropě byly v oběhu stříbrné dirhamy arabského chalífátu (Gajdukov – Kalinin 2012, 403). Podrobnější informace o tom jsou v kapitole o mincích. Avšak souhlasím, že ovručské přesleny byly zjevně hodně ceněny ve

venkovském prostředí, jak na to ukazuje jejich výskyt v ženských hrobech (Sláma 1990, 395). Asi od počátku 11. století byly ovručské přesleny vyváženy kupci i za hranice Kyjevské Rusi (Sláma 1990, 395). Stovky nálezů těchto přeslenů na polském území a území baltských etnik ukazuje, že nejvíce jich vyváželi kupci z Rusi do Pobaltí a k západním Slovanům (Sláma 1990, 395). Severovýchodní ugrofinští sousedy Kyjevské Rusi nezmiňují, protože v tomto případě se nejedná o dálkový obchod, ale o pronikání tehdejších Rusů do území ugrofinských kmenů a jejich postupnou asimilaci. Pak tyto přesleny se nacházejí ve Skandinávii, na Krymu i v Bulharsku (Sláma 1990, 395).

Na polském území se nálezy soustřeďují hlavně na významných hradech (Hnězdno, Poznaň, Krakov, Gdaňsk, Biskupin, Łęczyca, Opolí aj.) (Sláma 1990, 395). Kromě toho, jsou známy nálezy i z Czerma, kterým měla procházet stezka z Kyjeva do Prahy a dál do Řezna (Sláma 1990, 395). Z Czerma pochází dokonce i přeslen, který je zdoben rytinou s nápisem v cyrilici Хотѣнь/Hotěn (Woloszyn a kol. 2016, 606). Toto slovo se překládá jako milenec (Woloszyn a kol. 2016, 606). Na Kyjevské Rusi řemeslníci a obchodníci označovaly některé přesleny. Z Kyjevské oblasti pochází 30 přeslenů se stejným rytým nápisem (Woloszyn a kol. 2016, 607).

Odra je tak přírodní hranicí, která odděluje území pravého břehu, kde se tyto přesleny vyskytují poměrně často a území levého, kde jsou již určitou raritou (Sláma 1990, 395). Tak v Čechách a na Moravě bylo nalezeno 7 takových přeslenů, výlučně na hradištích a jejich nejbližším okolí (Sláma 1990, 393). Dva přesleny byly nalezeny na Pražském hradě, jeden na Loretánském náměstí, jeden na Levém Hradci (jeho původ není přesný), pak jeden v Olomouci, jeden ve Znojmě, a jeden v Chotěbuzích-Podoborech (Sláma 1990, 393; Kouřil – Gryc 2014, 146). V Čechách asi byly vzácným cizím importem “v majetku mocných a bohatých”, protože se nacházejí na významných přemyslovských správních hradech (Sláma 1990, 396). Předpokládá se, že byly přivezeny nejpozději někdy kolem poloviny 11. století (Sláma 1990, 396).

Výskyt ovručských přeslenů na důležitých bodech obchodní stezky (Czermno, Sandoměř, Krakov) může naznačovat, že se dostaly do Čech právě po stezce vedoucí z Kyjeva do Řezna přes české území (Sláma 1990, 396). Kupecké karavany, které procházely po této stezce přinesly s sebou tyto přesleny na Moravu (Olomouc) a pak i do Česka (Sláma 1990, 396).

5.1.3. importované šperky

Jak jsem již zmiňoval v kapitole o relikváriových křížcích, řemeslníci Kyjevské Rusi při výrobě enkolpia se drželi byzantskému vzoru. Nicméně se toto týkalo nejen křížků, ale i jiných zlatnických

výrobků, například koltů (Szmoniewski 2010, 167). Stříbrné duté šperky, tzv. kolty patřily k populárním ženským ozdobám Kyjevské Rusi “městského rázu” (Lutovský 1986, 3). Tento šperk se nosil po obou stranách hlavy a byl připojen za delší řetízky k pokrývce hlavy (Lutovský 1986, 8). Do dutého prostoru se vkládaly aromatické látky (Lutovský 1986, 8). V Čechách na Roudnicku byl nalezen jeden kus tohoto párového šperku spolu s dalšími šperky, které se také vztahují ke kultuře Kyjevské Rusi.

Takzvaný “roudnický soubor stříbrných šperků”, který byl pojmenován podle údajného původu zmíněného koltu ze souboru, vyniká nad ostatními archeologickými nálezy, které jsem zmínil ve své práci tím, že je to ojedinělý typ tohoto druhu nálezů v Čechách (Lutovský 1986, 3). Ostatní šperky pocházejí odněkud ze severních Čech (Lutovský 1986, 3). Nicméně kvůli již zmíněné výjimečnosti těchto šperků, lze s určitou pravděpodobností uvažovat o původu z jednoho celku (Lutovský 1986, 3). Roudnický soubor obsahoval dutý kruhový závěsek, tzv. kolt, sedm agraf, stříbrnou perlu, mandlovitý závěsek a zlomek stejného závěsku (Lutovský 1986, 3). I když se dostal do rukou specialistů ze dvou soukromých sbírek bez přesného definování nálezových okolností, představuje důležitou komponentu ve sledování distribuce importů na českém území (Lutovský 1986, 3).

- 1) Nalezený v Čechách exemplář (průměr 58 mm, šířka 8 mm) sestává ze dvou stejných zaoblených a lehce vypuklých tenkých plechů s tlačným ornamentem zvířecího rázu (Lutovský 1986, 3). Tento ornament lemuje perlovec, ke kterému přiléhají na každé straně 18 drobných kroužků (Lutovský 1986, 3). Táhne se od každého kroužků dvojice filigránových tordovaných drátků k stejným kroužkům na obvodu (Lutovský 1986, 3). Jak je vidět z obrázku skoro polovina z vnějších výčnělků bradavčitého tvaru se nedochovalo (Lutovský 1986, 4). Vnitřní prostor koltu je zdoben tlačným z rubu ornamentem s dvojicí okřídlených dravců podoby gryfa s otočenými dozadu hlavami (Lutovský 1986, 4). Pod zvířecím motivem je i rostlinný motiv, který zobrazuje asi strom života (Lutovský 1986, 4). Zvířecí motivy s podobným ornamentem se začínají objevovat na staroruských koltech od 11. století a přetrvávají až do 13. století, kdy zvířecí a rostlinné motivy byly naházeny vyobrazeními křesťanských světců (Lutovský 1986, 9). Kromě toho je nutné zmínit, že vytepávací technika výroby koltu z rubu s vytvářením reliéfního vzoru se objevuje na Kyjevské Rusi v 11. století (Lutovský 1986, 8). Svého maximálního rozšíření pak dosahuje ve 12. a 13. století (Lutovský 1986, 8). Proto na základě zmíněného ornamentu a výrobní techniky tento šperk je rámcově datován do 11. a 12. století (Lutovský 1986, 9).

Další šperky z tzv. roudnického souboru jsou agrafy (Lutovský 1986, 4). Agrafy jsou zdobené zápony, které se používaly k zdobení oděvu na Kyjevské Rusi (Lutovský 1986, 8). Vyskytují se obvykle ve dvojicích (Lutovský 1986, 4). Roudnický soubor obsahoval tři páry zčásti poškozených agraf, jednu samostatnou a 2 zlomky další agrafy, které jeden pár netvoří (Lutovský 1986, 4). V zásadě se jedná o šperky z mírně zahnutého drátu, na který jsou nasunuty tři filigránové košíčky (Lutovský 1986, 4). Proto jednotlivé agrafy se odlišují hlavně podle charakteristických znaků těchto košíčků (Lutovský 1986, 4). Prostor mezi košíčky a při koncích na základním drátu je pokryt spirálově vinutými tordovanými drátky (Lutovský 1986, 4). Pak základní drát je na koních roztepán a svinut v očko (Lutovský 1986, 4).

- 2) První pár agraf (délka 59 a 63 mm) je zdoben třemi prolamovanými košíčky s plechovým základem, na kterém jsou tři kruhové útvary a dva trojúhelníkovité póly (Lutovský 1986, 4). Kruhové útvary jsou rozděleny čtyřmi žebrovitými drátky s natavenými drobnými kuličkami, které jsou i na obvodu (Lutovský 1986, 4). Styky obvodu jsou zdobeny kroužkem s granulační kuličkou (Lutovský 1986, 4).
- 3) Další pár agraf (délka 57 a 58 mm) sestává ze tří košíků s plechovým základem, který je zdoben osmi kruhovými, dvěma pólovými a čtyřmi obvodovými čtyřúhelníkovitými útvary (Lutovský 1986, 5). Filigránový tordovaný drátek tvoří obvod kruhových útvarů (Lutovský 1986, 5). Styky obvodu jsou zdobené stejně jako u předchozího páru.
- 4) Poslední pár agraf (délka 41 a 75 mm) se odlišuje od předchozích pár větším rozměrem košíčků a absencí plechového základu (Lutovský 1986, 5). Navíc jedna agrafa z tohoto páru se dochovala v neúplnosti, chybí jeden košíček (Lutovský 1986, 5). Košíčky těchto agraf jsou tvořeny pouze filigránovým tordovaným drátkem (Lutovský 1986, 5). Každá agrafa sestává z osmi kruhových útvarů, na jejichž stycích se opět nacházejí kroužky s kuličkami (Lutovský 1986, 5).
- 5) Další agrafa (délka 61 mm) již netvoří jeden pár (Lutovský 1986, 5). Plechový základ každého košíčku je prolomen osmi většími kruhovými otvory, které lemují dvojitý filigránový tordovaný drátek (Lutovský 1986, 5). Ostatní útvary jsou tvořeny křížením těchto drátků a jsou prolomeny drobnými trojúhelníkovitými otvory (Lutovský 1986, 5). Na styčných bodech kruhů a na místech křížení drátků se znovu nacházejí přidělané kroužky s granulační kuličkou (Lutovský 1986, 5).

- 6) Následující dva samostatné košíčky z nezachovalé agrafy jsou velice podobné košíčkům z předchozí agrafy (Lutovský 1986, 6). Odlišují se hlavně tím, že na plochách mimo prolamované kruhové otvory nejsou křížení dvojic filigránových drátků (Lutovský 1986, 6).

Agrafy byly typickým šperkem na Kyjevské Rusi spolu s již zmíněným koltem (Lutovský 1986, 8). Navíc víme, že se nalézají v mnoha pokladech šperků Kyjevské Rusí (Lutovský 1986, 8). Nicméně zatím nejsou známy přesné analogie k většině roudnických agraf (Lutovský 1986, 8). Pouze k agrafě č. 5 a košíčkům č. 6 se nalézají analogie na Kyjevské Rusi (Lutovský 1986, 8). Zároveň poklad šperků, který byl nalezen u vesnice Verbov u Lvova, obsahoval jak obdobu k agrafě č. 6 tak i kolt, který se shoduje s roudnickým svojí geometrickou výzdobou (Lutovský 1986, 8).

- 7) Závěsek tvaru mandlovitého a zlomek stejného závěsku je dalším šperkem z roudnického pokladu (Lutovský 1986, 7). Jedná se o dutý stříbrný závěsek s kónickým eliptickým otvorem v duté části (Lutovský 1986, 7). Obrazová příloha chybí.
- 8) Posledním předmětem z tohoto pokladu je stříbrná "perla" (délka 27 mm, šířka 13 mm) soudkovitého tvaru, který se silně zužuje k oběma koncům (Lutovský 1986, 7). Plechové tělo perly na každé zúžené straně je prolomeno šesti kapkovitými otvory, které jsou lemovány dvěma tordovanými drátky (Lutovský 1986, 7). Centrální část těla perly je zdobena dvěma rovnoběžnými tordovanými drátky, mezi nimiž se nacházejí 14 kroužků z hladkého filigránového drátku (Lutovský 1986, 7). U tohoto kusu nelze říct nic konkrétního o místě výroby, protože je to velmi rozšířený typ šperku (Lutovský 1986, 7).

Tím pádem při posouzení celého roudnického souboru můžeme vycházet pouze z nálezu koltu a agraf, protože se jedná o typické šperky raně středověké Rusi (Lutovský 1986, 8). Ostatní nálezy nejsou tak charakteristicky citlivé. Roudnický kolt podle vyobrazení zvířat se shoduje s jediným staroruským koltem, který byl nalezen u obce Kresty u Jefremova v oblasti raně středověkého černigovského knížetství, které leželo severovýchodně od Kyjeva (Lutovský 1986, 9). Další analogie, která může něco sdělit o původu roudnického koltu pochází přímo z Černigova (Lutovský 1986, 9). Jedná se o reliéfní výzdobu na kamenné hlavici sloupu z chrámu sv. Borise a Gleba v Černigově ze 12. století (Lutovský 1986, 9). Celkové schéma zvířecího ornamentu s rostlinnými motivy na hlavici sloupu připomíná ornament roudnického koltu (Lutovský 1986, 9). Následující analogie vede nás na území bývalého haličského knížetství k vesnici Vrbov u Lvova, kterou jsem již zmiňoval (Lutovský 1986, 10). Tady byl nalezen poklad, který obsahoval jak kolt s obdobou geometrickou výzdobou tvořenou tlačnou technikou, ale jiným ornamentem, tak i obdobu k jedné roudnické agrafě (Lutovský 1986, 10). Tedy lze uvažovat o výrobě roudnického koltu jak na

území černigovského knížetství podle podobného ornamentu, tak i na území haličského knížetství, kde byla použita stejná výrobní technika (Lutovský 1986, 10). Rámcově roudnický soubor je datován na základě výrobní techniky a ornamentu na koltu do 11. a 12. století (Lutovský 1986,10).

5.1.4. Miniaturní staroruská sekerka

Nedávno v Čechách byl nalezen další pozoruhodný nález, který se vztahuje k východoevropskému prostředí (Košnar – Krásný 2018, 13). Jedná se o miniaturní sekerku, která byla nalezena v Horkách nad Jizerou v Mladoboleslavsku amatérským hledačem pomocí detektoru kovů (Košnar – Krásný 2018, 13).

Mladoboleslavská sekerka je v největší délce 5,6 cm a největší šířce 3,8 cm (Košnar – Krásný 2018, 13). Podle tvaru a výzdoby náleží ke skupině tzv. staroruských malých zdobených sekerek z barevných kovů (Makarov, typ I), které se vyskytují na území někdejší Kyjevské Rusi, ale i ve Skandinávii, Polsku a Lotyšsku (Košnar – Krásný 2018, 15) (obr. 6). Většina miniaturních sekerek typu I je datována do 11. století (Košnar – Krásný 2018, 15). Nicméně se nalézají i kusy, které mohou být datovány pouze v širokém rámci 11. - 12. století (Košnar – Krásný 2018, 15). Zmíněné sekerky napodobují železné bojové sekery (Kirpičnikov, typ IV) (obr. 7), které se datují do 10. a především do 11. století (Košnar – Krásný 2018, 15). Z tohoto důvodu, provenience miniaturních seker se může odhalit při posouzení výskytu seker, které napodobovaly. Největší koncentrace tohoto typu (Kirpičnikov, typ IV) bojových seker se nalézá na území Kyjevské Rusi (144 kusů) (Košnar – Krásný 2018, 16). Tady se začínají vyskytovat již v 10. století (Košnar – Krásný 2018, 16). Kromě toho, musím k tomu přidat raný výskyt těchto seker v okrajových oblastech Rusi kolem roku 1000 (Košnar – Krásný 2018, 16). Ugrofinské a baltské kmeny, které obsazovaly přilehlé území, mohli získat sekery obchodem nebo přímo od pronikajících do jejich území staroruských kmenů (Košnar – Krásný 2018, 16). Nevylučuje se ale, že mohli i napodobovat tyto bojové sekery (Košnar – Krásný 2018, 16). Pak se sekery stejného typu nalézají ve Skandinávii, Pobaltí, zvláště východním (86 kusů) a Polsku (45 kusů) (Košnar – Krásný 2018, 16). Avšak nálezy pocházející z těchto států jsou datovány převážně do 11. století (Košnar – Krásný 2018, 16). Výjimkou jsou nálezy tohoto typu seker v staromaďarských hrobech v Polsku z 2. poloviny 10. století (Košnar – Krásný 2018, 16).

I když zmíněné údaje mohou vést k závěru, že bojové sekery typu IV jsou spíše staroruským výrobkem, nevylučuje se jejich autonomní vývoj ve více evropských oblastech (Košnar – Krásný

2018, 16). Co se týče použití zdobených bojových seker, dominuje názor, že se řadily spíše mezi symboly moci a zbraně elitních bojovníků (Košnar – Krásný 2018, 16). Zdobené sekery, stejně jako i miniaturní sekerky, navazují na sekery “plně praktického použití”, které jsou větší a převážně nenesou žádné zdobení (Košnar – Krásný 2018, 16).

Přímým svědectvím o východoevropském původu mladoboleslavské sekerky jsou nálezy nejbližších analogií podle konstrukce a výzdoby v Rusku (Košnar – Krásný 2018, 19-21). Čtyři miniaturní sekerky s podobným dekorem (klikatka a velká očka na ploše) a konstrukcí (otvor uprostřed čepele) pocházejí ze severoruské Vologodské oblasti (1 kus), Sarkelu na Donu (2 kusy) a z Biljarska v Tatarstanu (1 kus), někdejší Volžském Bulharsku (Košnar – Krásný 2018, 19). Podobají se “české” sekerce i téměř stejnými rozměry: Vologodská oblast 5,6 × 3,8 cm; dvě sekerky ze Sarkelu 5,6 × 3,9 a 5,4 × 3,8 cm; Biljarsk 5,6 × 3,8 cm (Košnar – Krásný 2018, 20). Na základě těchto přímých a výše uvedených vedlejších důkazů, východoevropský původ mladoboleslavské sekerky “se považuje na nepochybný” (Košnar – Krásný 2018, 21). Posiluje tento předpoklad i rozšíření miniaturních sekerek typu I na území někdejší Kyjevské Rusi (Košnar – Krásný 2018, 21) (obr. 8). Navíc se zatím nikde neobjevily miniaturní sekerky s podobnou výzdobou jako u českého nálezu, kromě již zmíněných lokalit v Rusku (Košnar – Krásný 2018, 22). Otázkou je ale, jakou cestou se do Čech tato sekerka dostala? Možným řešením této otázky připadá cesta přes již zmíněné Červené hrady, konkrétněji Czermno. Jak již bylo zmíněno v kapitolách o písemných svědectvích a dálkovém obchodě, tzv. Červené hrady byly důležitou kontaktní zónou mezi Polskem a Kyjevskou Rusí. Poukazuje na to i velký výskyt předmětů, které byly vyrobeny v Kyjevské Rusi, na území Červených hradů. Na hradišti v Czermnu bylo nalezeno velké množství olovených obchodních plomb (404 kusů) se znaky majitelů přepravovaného zboží a také pečeti ruských vládců z 11. - 13. století (Košnar – Krásný 2018, 21). Uvažuje se o jejich použití při označování zboží (Košnar – Krásný 2018, 21). Tyto nálezy jen posilují předpoklad, že Czermno bylo uzlovým bodem na obchodní stezky z Kyjeva do Prahy. Nicméně Czermno nebylo jediným místem v Červených hradech, které mohlo sloužit uzlovým bodem v polsko-ruském obchodě. K takovým také náleží hradiště v Drohiczynu a v Gródku (Košnar – Krásný 2018, 21). Z hradiště v Drohiczynu také pocházejí nálezy olovených plomb (čtvrtina se připisuje kyjevským knížatům), pak nálezy ovručských přeslenů a dvou miniaturních sekerek typu Makarov I (Košnar – Krásný 2018, 21). Avšak hradiště v Drohiczynu leželo na jiné obchodní stezce, která procházela po Pripjati a Bugu dále na západ (Košnar – Krásný 2018, 21). Z hradiště v Gródku, které leží nedaleko Czermna, pocházejí ojedinělé nálezy miniaturních sekerek typu Makarov I a II (Košnar – Krásný

2018, 21). Miniaturní sekerky zajímavějšího mě typu Makarov I jsou datovány hlavně do 11. - 1. pol. 12. století (Košnar – Krásný 2018, 21).

Výskyt těchto sekerek v Červených hradech je možné považovat za důkaz, že i tyto předměty byly součástí “transferu artefaktů východní provenience dále na západ” (Košnar – Krásný 2018, 22). Z toho vyplývá otázka, s kým se tyto předměty mohly dostat z hlavní oblasti jejich výskytu do vzdálenějších oblastí? Převažuje názor, že miniaturní sekerky typu Makarov I, ke kterému patří i mladoboleslavský nález, jsou stopami ruských družiníků, které je zanechali při vojenském tažení (Košnar – Krásný 2018, 22). Korespondují s tím v písemných pramenech doložené konflikty a spojenectví v polsko-ruských vztazích v 11. století (Košnar – Krásný 2018, 22). Včetně zmíněného česko-polského konfliktu v západoslezském pohraničí v roce 1076, kdy ruské oddíly podporovaly polské vojsko (Košnar – Krásný 2018, 22). Proto není vyloučeno, že miniaturní sekerky si přinesli do západnějších oblastí bojovníci z Kyjevské Rusi (Košnar – Krásný 2018, 22). V návaznosti na datování polských nálezů miniaturních sekerek a nedostatek bližších svědectví o jejich transferu, mladoboleslavská sekerka se datuje od 2. poloviny 11. století do počátku 13. století (Košnar – Krásný 2018, 22).

5.1.5. Hliněná chrastítka

Hliněná chrastítka ve tvaru vejce, tzv. pisanky, které se vyskytují v raném středověku i na Moravě, považují se také za staroruský import. Zóna jejich největšího výskytu je soustředěna na území jižní Rusi, na druhém místě co do početnosti je Polsko (Vachůt – Hladík 2010, 203). Potom pisanky jsou známy z prostředí polabských Slovanů, ze Skandinávie, a ojedinělý nález pochází ze Slovenska (Vachůt – Hladík 2010, 204). Tyto dutá vejcovitá chrastítka obsahující keramickou kuličku byly vkládaly do hrobu jako obětina (Vachůt – Hladík 2010, 203). Jaký měly přesný význam zmíněná chrastítka je obtížně zjistit. Avšak nepochybně šlo o předměty kultovního charakteru (Vachůt – Hladík 2010, 203). Definují dvě hlavní skupiny staroruských chrastítek podle výzdoby (Sedov 1998, 81). K první skupině náleží chrastítka, která byly vyrobeny na jižní Rusi, nejspíš v Kyjevě (Sedov 1998, 82). Tady hliněná vajíčka polévali zelenou nebo hnědou glazurou, která byla následně zdobena žlutými nebo světle zelenými přerušovanými vlnkami (Sedov 1998, 82). Chrastítka druhé skupiny se vyráběla v Novgorodě (Sedov 1998, 82). Novgorodská chrastítka se vyznačují černou glazurou s “kovovým leskem” a “výraznějším a dokonalejším vzorem” (Sedov 1998, 82). Začátek výroby chrastítek v obou centrech Kyjevské Rusi se datuje do 11. století (v Novgorodě od

2. pol.) (Sedov 1998, 82). Konec výroby byl způsoben šířením křesťanství (Sedov 1998, 82). Proto definitivní konec výroby kladou do 13. století, kdy se pisanky téměř nevyskytují v kulturních vrstvách (Sedov 1998, 82).

Z moravských nálezů chraštítek, pouze několik kusů se vyznačuje barevnou glazurou, podle které můžeme je přiřadit k tzv. pisankám (Vachůt – Hladík 2010, 204). V Lužicích v sídlištním objektu byl nalezen jeden exemplář hliněného vajíčka, které bylo pokryto “barevným emailem” (Vachůt – Hladík 2010, 204). Stojí za zmínku, že ve stejném sídlištním objektu byla nalezena středohradištní a mladohradištní keramika (Vachůt – Hladík 2010, 204). Avšak v tomto případě na vajíčku chybí význačné výzdobné prvky, proto staroruský původ tohoto chraštítko považuji za nejistý. Navíc archeologové, kteří zpracovávali tento výzkum, nenakreslili tento nález (Tejral 1964, 62; Škojec 1997, 368-369). Další nález byl objeven při výzkumu zaniklé středověké vsi Záblacany (Vachůt – Hladík 2010, 204). V sídlištním objektu 11. - 12. století byla objevena část “malé hliněné koule” s tmavou glazurou zdobenou žluto-zelenými proužky (Vachůt – Hladík 2010, 204). I kdybych chtěl říct, že tento nález zrovna je staroruskou pisankou, toto udělat nemohu také kvůli absenci technické dokumentací (Vachůt – Hladík 2010, 204). Navíc samotný nález byl ztracen po záplavách, které postihly místo jeho uložení (Vachůt – Hladík 2010, 204).

Následující nálezy pisanek pocházejí z Olomouce (Vachůt – Hladík 2010, 204). Jedno celé glazované chraštítko a jeden zlomek byly nalezeny v prostoru kostela sv. Mořice (Vachůt – Hladík 2010, 204-205). Další dva zlomky pocházejí z prostoru dnešní Tereziánské zbrojnice a ze Sokolské ulice (Vachůt – Hladík 2010, 205). Olomoucké nálezy Josef Bláha hodnotí jako svědectví “rozvoje obchodních kontaktů s Rusí, respektive s Polskem” v 2. pol. 11. - 12. století (Bláha 2000, 190). V 2. polovině 10. století dochází k výraznému vzestupu významu Olomouce, který souvisí s jeho napojením na důležitou cestu do Krakovska (Bláha 2000, 192). Proto tyto pisanky mohly být přivezeny po obchodní stezce spojující Kyjev s Prahou přes Krakov, přímo z Kyjeva nebo z Polska. Ostatní nálezy hliněných vejcovitých chraštítek z Hluka, Starého města, Mikulčic a Topolan se vyznačují tím, že nemají žádnou výzdobu (Vachůt – Hladík 2010, 205). Navíc pocházejí ze starších kulturních vrstev a patří do období středohradištního (Vachůt – Hladík 2010, 206). Tedy jsou nejspíš místním výrobkem.

5.2. Nálezy z Kyjevské Rusi

5.2.1. České ražby

V raném středověku na území východní Evropy nebyly zjištěny zdroje drahých, tzv. mincovních kovů (Gajdukov – Kalinin 2012, 403). Proto již na pomezí 8. a 9. století ve východní Evropě byly v oběhu stříbrné dirhamy arabského chalífátu, které sloužily nejen jako zdroj kovu, ale i jako platidlo (Gajdukov – Kalinin 2012, 403). Arabská mince proudily do východní Evropy kvůli aktivnímu obchodu mezi evropskými a arabskými státy, který staroruská knížectví zprostředkovala přes své území (Gajdukov – Kalinin 2012, 403). Tyto okolnosti a jiné události přivedly k vzniku státu Kyjevská Rus s hlavním městem v Kyjevě na pomezí 9. a 10. století. Na začátku 11. století v arabských státech dochází k vyčerpání nejbohatších stříbrných ložisek a zároveň na území chalífátu vznikají vojenské konflikty (Gajdukov – Kalinin 2012, 407). Ražba arabských mincí končí a tím končí i jejich proudění do východní Evropy (Gajdukov – Kalinin 2012, 407). V pátrání po nových zdrojích stříbra Kyjevská Rus se otáčí na státy střední a západní Evropy. Nepochybně z toho důvodu v témž století na území Kyjevské Rusi začínají objevovat ve velkém množství stříbrné denáry států střední a západní Evropy (Gajdukov – Kalinin 2012, 407). V pokladech arabských mincí se objevovaly již od konce 10. století, nicméně od první čtvrti 11. století počet denárů v pokladech začíná přesahovat počet kufických mincí (Gajdukov – Kalinin 2012, 407). Největší množství mincí patří německé (89 %), anglické ražbě (9%) a jejich napodobeninám (Gajdukov – Kalinin 2012, 407). Mince jiných států (Norsko, Švédsko, Dánsko, Česko, Maďarsko, Francie a Itálie) čítá celkem 2 % (Gajdukov – Kalinin 2012, 407). Velké rozdíly v množství dovážených mincí odrážejí ne kulturními vztahy, ale množství zdrojů mincovních kovů v státech, které razily tyto mince (Potin 1968, 41). V raném středověku na území Německa bylo více zjištěných stříbrných ložisek, než v každém ze zmíněných států (Potin 1968, 41). Z toho lze usoudit, že Německo mohlo zajišťovat jak své potřeby stříbra, tak i potřeby států, které neměly vlastní zdroje stříbra. Tedy státy, které měly méně stříbrných ložisek, v menším množství stříbro vyvážely, protože většina vytěženého stříbra zůstávalo pro vnitřní potřeby státu (Potin 1968, 46). Pravděpodobně z toho důvodu tvoří německé mince hlavní složku v pokladech Kyjevské Rusi. Potvrzuje to i skutečnost, že německé mince se nacházejí častěji v samostatných celcích nebo spolu se zanedbatelným počtem mincí jiného státu (Potin 1968, 44). Nasvědčuje to, že německé mince byly vyváženy z Německa kompaktními soubory přímo do Kyjevské Rusi narozdíl od mincí jiných států, které se dostaly do Rusi postupným pronikáním z jednoho regionálního trhu do dalšího (Potin 1968, 44). Tady si musíme vzpomenout na pojem “down-the-line-trade”, který

pěkně popisuje tento typ obchodních vztahů (Renfrew – Bahn 2016, 376). Mincovní poklady ve sledovaném období tak slouží nejen jako indikátor obchodu jako takového, ale jako indikátor obchodu mezi státy, které těžily stříbro a státy, které neměly přístup k tomuto kovu na vlastním území (Potin 1968, 46). Kromě toho nelze vynechávat z tohoto obchodního řetězce státy, které zprostředkovaly obchod mezi zmíněnými skupinami států (Potin 1968, 46). V rámci mého tématu hlavním takovým zprostředkovatelem mezi Čechami a Kyjevskou Rusí bylo Polsko.

V 10. – 11. století mincovní poklady nacházejí hlavně na cestách vedoucích od míst výroby stříbra do míst jeho spotřeby (Potin 1968, 50). Největší množství mincovních pokladů pochází z oblasti severní Rusi, převážně Novgorodu. (Gajdukov – Kalinin 2012, 407). Tady bylo nalezeno 45 pokladů (Gajdukov – Kalinin 2012, 407). Na území jižní Rusi zachycujeme několikrát méně mincovních pokladů s evropskými denáry (Potin 1968, 47). Například, v oblasti Kyjevského knížectví bylo nalezeno 5 pokladů (Potin 1968, 47). Na území haličského knížectví byl nalezen pouze 1 mincovní poklad (Potin 1968, 47). Toto knížectví je důležitější v mém zkoumání, protože jejímž územím musela procházet obchodní stezka Řezno-Praha-Krakov-Kyjev, zvláště když Vladimír I. připojil území Červených hradů (Červené Rusi) k haličskému knížectví (Lichačev a kol. 2012, 56). Oblast výskytu stříbrných denárů v Kyjevské Rusi se tak zmenšuje směrem na jih (Potin 1968, 48). Na samotné obchodní stezce Řezno-Praha-Krakov-Kyjev nesledujeme poklady, které by naznačovaly, že po této stezce přepravovali mincovní stříbro (Potin 1968, 50). Stříbrné denáry se dostávaly do Kyjevské Rusi převážně přes Gotland a pak jižním pobřežím baltského moře, včetně denárů řezenské ražby (Potin 1968, 52). Z toho vyplývá, že jižní Rus ve sledovaném období ležela mimo hlavní obchodní stezky s evropským stříbrem, když Severní a Severozápadní Rus byly přímo napojeny na této obchodní stezky (Potin 1968, 52).

Z území někdejší Kyjevské Rusi jsou známy pouze 3 poklady evropských denárů, které obsahovaly značné množství českých ražeb. První je račevský poklad, který byl nalezen ve městě Smolensk na západě evropského Ruska (Galanov 2018, 70). Tento poklad obsahoval jako mince tak i polotovary (pruty, dráty) včetně zlomkového stříbra (více 1000 kusů) a šperky (pletené nákrčníkovité hřivny, pletený náramek, fragmenty šperků) (Galanov 2018, 70). Celkem poklad obsahoval 4278 celých mincí a 841 fragmentů mincí (Galanov 2018, 70). Většina mincí patří německé, anglické a dánské ražbě (Galanov 2018, 70). Česká ražba čítá pouze 14 stříbrných denárů z celkového počtu mincí (Galanov 2018, 71). České denáry byly používány nejspíš podle svého původního účelu jako platidlo, ne jako zdroj drahého kovu (Galanov 2018, 71). Nasvědčuje to, že mince se zachovaly v perfektním stavu (Galanov 2018, 71). Zároveň to může ukazovat, že mince se dostaly do

Smolenska rovnou ze státu, který tyto mince razil (Galanov 2018, 71), a tedy ještě nebyly opotřebovány oběhem. České denáry jsou reprezentovány pěti českými knížaty: Boleslav II. (972/3-999) 2 kusy, Oldřich (1012-1033/34) 3 kusy, Břetislav I. (1037-1055) 5 kusů, Spytihněv II. (1055-1061) 1 kus, Vratislav II. (1061-1092) 3 kusy (Galanov 2018, 71-72). Podle současného stavu výzkumu se předpokládá, že poklad byl vytvořen v 60. letech 11. století (Galanov 2018, 70). Na území dnešní smolenské čtvrti Račevky, odkud pochází nalezený poklad, na začátku 11. století existovala arcibiskupská svobodná osada¹ (Galanov – Skleenova 2019, 128). Místo nálezů pokladu se nachází v hranicích arcibiskupského území, které bylo hojně osídleno v době vytvoření pokladu (Galanov – Skleenova 2019, 128). Z toho důvodu, že na daném území již v 11. století bylo doloženo zlatnictví a vzhledem k náplni pokladu, předpokládá se, že původně patřil bohatému zlatníku, který pracoval v zmíněné osadě (Galanov – Skleenova 2019, 128).

Děgťanský poklad je dalším potvrzením zprostředkovaných kontaktů Čech s Kyjevskou Rusí. Tento poklad byl nalezen v Bělorusku, poblíž vesnice Děgťany v Minské oblasti, která leží na přítoku řeky Pripjať (Potin 1968, 181). Tento poklad obsahoval stříbrné šperky (pletené z drátu náušnice, 20 fragmentů zdobených granulací a filigránem) a 320 mincí (Potin 1968, 181). Hlavní mincovní složku tvoří německá ražba (174 kusů), pak česká (123 kusů), anglická (13 kusů), maďarská (3 kusy), arabská (2 zlomky) a 4 poškozené evropské mince (Potin 1968, 181). Poklad byl datován přibližně do roku 1050 (Potin 1968, 183). České denáry jsou reprezentovány čtyřmi českými knížaty: Boleslav I. (935-967) 1 kus, Boleslav III. (999-1002) 3 kusy, Oldřich (1012-1033/34) 3 kusy, Břetislav I. (1037-1055) 116 kusů (Potin 1968, 191).

Z tohoto pokladu 100 německých mincí byly raženy v Sasku (Potin 1968, 183). Tato ražba se vyskytuje v Čechách poměrně vzácně. V Čechách bylo nalezeno pouze 5 pokladů s touto ražbou, které jsou datovány od roku 1000 až do roku 1140 (Potin 1968, 183). Ostatní mince jsou příznačné pro mincovní poklady, které byly nalezeny na území tehdejšího Polska (Potin 1968, 183). Proto lze předpokládat, že saská ražba byla připojena k české již na území Polska nebo přímo v Kyjevské Rusi (Potin 1968, 183). Celkové schéma dovozu může vypadat tak, že české mince byly dováženy z Čech do Polska a následně přepraveny vodní cestou po řece Bug a pak Pripjať k místu konečného uložení (Potin 1968, 183). Vesnice Degťany leží nedaleko přítoku řeky Sluč, která vedla do města Turov, které již v 10. století bylo hlavním městem údělného turovského knížectví (Potin 1968, 183). Na důležitou povahu Turova ukazuje i skutečnost, že na začátku 11. století vládl tady kníže Svatopluk, který se později stal zetěm Boleslava Chrabrého a měl těsné kontakty s Polskem (Potin

---

¹ rusky Слобода (Sloboda) - to je řemeslnická či obchodní osada, která nebyla podřízená místním feudálům, ale přímo panovníkovi nebo osobě jmenované panovníkem.

1968, 183). Jak jsem zmiňoval v kapitole o písemných pramenech, v roce 1018 kníže Svatopluk spolu s vojskem Boleslava Chrabrého vyrazil proti kyjevskému knížeti. Po dobytí Kyjeva se ujal vlády Boleslavův zeť. Tím pádem nepochybně můžeme říct o důležité povaze města Turov, a tedy i důležitosti této obchodní vodní stezky z Polska do Kyjevské Rusi. Nicméně záměrný dovoz mincovního stříbra z Polska do Kyjevské Rusi byl spíše výjimečný, než pravidelný jako přes baltské moře (Potin 1968, 187).

Třetí poklad pochází z vesnice Lodějnoe Pole v Leningradské oblasti na Severu evropského Ruska (Potin 1968, 190). Celkově poklad obsahoval 3280 mincí, ze kterých bylo 20 českých denárů (Potin 1968, 190). Mince jsou reprezentovány šesti českými knížaty: Boleslav I. 3 kusy, Boleslav II. 6 kusů, Soběslav 1 kus, Jaromír 3 kusy, Oldřich 3 kusy, Břetislav I. 4 kusy (Potin 1968, 190). Vytvoření pokladu je datováno do roku 1105 (Potin 1968, 190). Poloha této vesnice sama o sobě výmluvně říká, že mince se dostaly do Rusi nepochybně přes baltskou cestu. Podrobnější informace o tomto pokladu se mi nepodařilo sehnat.

Ostatní české mince byly nalezeny jednotlivě nebo v zanedbatelném množství spolu s jinými mincemi v pokladu. Tedy je těžko představitelné, že se dostaly do Kyjevské Rusi záměrně v připravených k odvozu souborech. V tomto případě se jedná spíše o postupné pronikání českých mincí z jednoho regionálního trhu do dalšího (Sláma 1990, 393). Celkem bylo nalezeno 211 českých ražeb na území Kyjevské Rusi, které byly součástí 28 různých pokladů (Potin 1968, 194). Níže jsem seřadil mince podle panovníků, které je razili.

Panovník	Doba vlády	Množství nal. mincí
Boleslav I.	935–967	6
Boleslav II.	967–999	22
Soběslav (Slavníkovec)	981–995	1
Boleslav III.	999–1002	10
Jaromír	1004–1012	9
Oldřich	1012–1034	13
Břetislav I.	1034–1055	139
Spytihněv II.	1055–1061	6
Vratislav II.	1061–1092	4
Přemysl Otakar I.	1198–1230	1

Potin 1968, 194, Galanov 2018, 71–72

Na ostrově Gotland, který byl důležitějším uzlovým bodem v obchodě s mincovním stříbrem s Kyjevskou Rusí bylo nalezeno 195 českých ražeb, které byly součástí 65 různých mincovních pokladů (Tomková 1996, 87). Z toho vyplývá, že značné množství českých denárů mohlo být dováženo baltskou cestou. Nicméně nemůžu nezmínit, že na území sousedního s Kyjevskou Rusí a Čechami Polska bylo nalezeno více než 3670 českých ražeb (Potin 1968, 194). Největší množství českých denárů v Polsku se nacházejí ale ve Velkopolsku a Slezsku (Tomková 1996, 79). Na důležitém v mém zkoumání území Krakovska nejsou nálezy českých denárů z druhé poloviny 10. století, které v této době podle Ibrahíma ibn Jakuba bylo pod českou nadvládou (Tomková 1996, 85). Tedy české denáry pronikaly do Kyjevske Rusi jinou cestou.

Z tabulky je vidět, že největší podíl činí denáry Břetislava I. Většina těchto mincí pochází z jednoho pokladu (116 kusů), který byl nalezen v Děgtanech. Právě v tomto případě lze uvažovat, že tento kompaktní soubor Břetislavových ražeb byl záměrně dovezen do Kyjevske Rusi zprostředkováním z polské strany. Co se týče ostatních denárů, spojit s politickým pozadím, které by ukazovalo na přímé kontakty Čech s Kyjevskou Rusí, je možné pouze 22 denárů Boleslava II. Protože pouze za vlády Boleslava II. český stát mohl zaujímat pohraniční s Rusí území, a tedy i mít přímé styky (MMFH III, 411). V rozporu s tím ale je absence českých mincí na území Krakovska (Tomková 1996, 85). Ostatní mince se dostaly nejspíš cestou postupného pronikání z jednoho regionálního trhu do dalšího (Sláma 1990, 393) nebo baltskou cestou jako součást větších mincovních souborů.

6. Závěr

Kontakty Čech s Kyjevskou Rusí v raném středověku jsou nevyvratitelným faktem. Avšak intenzita těchto vztahů byla mnohem slabší, než by se dalo očekávat díky poloze Čech v srdci Evropy. Jediným přemyslovským centrem, který vykazuje nějaké dlouhodobější kontakty s Rusí, je Olomouc. Nicméně v Olomouci tato tradice končí s úplnou asimilací potomků kyjevských knížat. Nepochybně tato výjimka je důsledkem napojení Olomouce na obchodní magistrálu z Kyjeva do Řezna díky čemu v Olomouci proběhly strukturální změny upevňující její postavení vůči ostatním centrům.

Staroruské importy v Čechách lze rozdělit do dvou skupin. První skupina je spojena s šířením východního křesťanství. Náleží k ní relikviářové křížky, které se nedostaly do Čech obchodem. Výskyt relikviářových křížků v raně středověkých centrech moci a klášterech (Vyšehrad, Dřevíč, Kouřim, Sázava, Podlažice) (Horníčková 2012, 11) odráží aktivní vazby s Východem v 11. – 12. století. Později však kulturní orientace Čech se změnila zcela na západní. Druhá skupina již souvisí

s předměty obchodu, které se dostaly do Čech v rámci přímých nebo zprostředkovaných kontaktů s obyvateli Rusí. Do druhé skupiny patří všechny předměty zmíněné v této práci, vyjma relikviářových křížků a miniaturní sekerky. Tak přesleny z ovručské břidlice a hliněná chrastítka, tzv. pisanky byly přeneseny obchodními karavanami. S jistotou to mohu tvrdit především o nálezech z Olomouce, kde výskyt těchto předmětů souvisí s aktivitou ruských kupců, jak dokládají písemné svědectví. Navíc datování přeslenu a pisanek z Olomouce do 2. poloviny 11. – 1. poloviny 12. století souhlasí s obdobím, kdy olomoucká knížata se sbližovali s rodem Rurikovců. Ostatní staroruské importy se vyskytly v Čechách výjimečně. Tak soubor staroruských šperků z Roudnicka byl přivezen asi v 11. až 12. století. nejspíš po téže obchodní magistrále.

Miniaturní staroruská sekerka z Mladoboleslavska nebyla mnou zařazena do žádné skupiny, protože se jedná o výjimečný nález, který nesouvisí s obchodem ani s šířením východního křesťanství. Tento nález se považuje za stopu staroruských vojáků, které se zúčastnili polsko-českého konfliktu roku 1076 na polské straně. Avšak kvůli tomu, že nemůžeme tento nález přímo spojit se zmíněným konfliktem, je datován do širšího časového rámce od 2. poloviny 11. až do počátku 13. století na základě výskytu obdobných sekerek v Polsku, včetně uzlového bodu v Czeremo.

V staroruském prostředí české importy se vyskytují vzácně. Jediným dokladem zprostředkovaných kontaktů na ruské straně je děgťanský poklad, který obsahoval 123 českých ražeb. Pouze v tomto případě lze připustit záměrný vývoz do Rusí, protože mince se vyvážely ve větších souborech. Avšak nebyly dovezeny po obchodní cestě z Prahy do Kyjeva, nebo pouze po její úseku do Krakovska. Následně byly přepraveny vodní cestou po řece Bug a pak Pripjať do Rusí. Tento poklad je datován přibližně do roku 1050. Ostatní mince se dostaly nejspíš cestou postupného pronikání z jednoho regionálního trhu do dalšího nebo baltskou cestou jako součást větších mincovních souborů.

Celkově česko-ruské kontakty v raném středověku lze hodnotit jak příležitostné. Z pohledu obchodních vztahů vystupuje do popředí hlavně "down-the-line-trade" (Renfrew – Bahn 2016, 376), kdy předmět směny putuje z ruky jednoho účastníka směny do rukou dalšího, a pokračuje dál přes území dalších účastníků směny. Ukazuje na tento typ vztahů výskyt importů z Kyjevské Rusí v důležitých bodech na obchodní stezce. Další obchodní vztah, který můžeme sledovat na základě staroruských importů a písmenných svědectví je trh. Ruské kupce přiváželi své zboží do Prahy a Olomouce, která je zároveň i uzlovým bodem. Může se zdát, že výskyt staroruských importů v oblasti velkých aglomerací souvisí s redistribučním vztahem. Avšak jejich výskyt může

souviset i s trhem. V tomto případě nerozlišuji výsledky těchto obchodních vztahů, protože to nedovoluje množství nalezených artefaktů.

Dálkové kontakty mezi Čechami a Kyjevskou Rusí jsou pořád málo prozkoumaným tématem. I když se o česko-ruských stycích hodně psalo hlavně v minulém století, bylo to způsobeno ne velkým zájmem ze strany českých badatelů, ale politickou situací.

Proto navrhuji vytvořit nějaký sborník, který bude obsahovat jak ty nálezy, které jsou zmíněny v předložené práci, tak i ojedinělé nálezy mnou nezmněné, protože samy o sobě málo co říkají. Navíc je nutné zpracovat nálezy importů, které se nacházejí podél obchodní magistrály z Prahy do Kyjeva. Možná se najdou i další uzlové body, které pomohou pochopit tehdejší česko-ruské kontakty lépe.

Literatura

- Bláha, J. 1980: Otázka kontinuity slovanského osídlení Olomouckého kopce a několik poznámek k hmotné kultuře olomouckých Slovanů. *Vlastivědný věstník moravský* 32, 301-311.
- Bláha, J. 1998: Komunikace, topografie a importy ve středověku a raném novověku (7. - 17. století) na území města Olomouce. *Archaeologia historica* 23, 133-159.
- Bláha, J. 2000: Topografie a otázka kontinuity raně středověkého ústředí v Olomouci. In: Třeštík, D. – Polanský, L. (ed.), *Přemyslovský stát kolem roku 1000*, Praha, 179-196.
- Džkason, T. N. – Konovalova, I. G. – Podosinov, A. V. (ed.) 2010: *Drevněja Rus' v světě zaruběžnych istočnikov* 4, *Zapadnoevropějskie istočniki*. Moskva.
- Frolík, J. 1981: Archeologické nálezy Chrudimsko (Chrudim). Chrudim.
- Galanov, V. 2018: Češskije i vengerskije denarii Račevskoho klada. *Sredněvekovaja numismatika Vostočnoj Evropy* 7, 70-80.
- Galanov, V. – Skleenova, V. 2019: Veščevaja čast Račevskoho klada. *Kraj Smolenskij* 2. 126-132.
- Gajdukov, P. – Kalinin, V. 2012: Drěvnějšije russkije moněty. In: Makarov, N.A. (ed.), *Rus' v IX-X věkách: archeologičeskaja panorama*, Moskva, 402–435.
- Horníčková, K. 2012: Between East and West: Bohemian reliquary pectoral crosses as testimony to religious and cultural exchange. In: Salamon, M. – Wołoszyn, M. – Musin, A. – Špehar, P. – Hardt, M. – Kruk, M. P. – Sulikowska-Gąska, A. (eds.), *Rome, Constantinople and Newly-Converted Europe. Archaeological and Historical Evidence* 2, 157-172.
- Horníčková, K. 2000: Relikviářové pektorální kříže z Čech a drobná raně středověká metaloplastika 11.-13.století. Praha.
- Horníčková, K. 1999: The Byzantine Reliquary Pectoral Crosses in Central Europe. *Byzantinoslavica* 60, 213-250.
- Košnar, L. – Krásný, F. 2018: Staroruská miniaturní sekerka z Mladoboleslavska. K problematice raně středověkého transferu východoevropských předmětů ve střední Evropě. *Praehistorica* 34/2, 13-27.
- Kouřil P. 2014: Archeologické doklady křesťanství v památkách hmotné kultury 9. až 10. století na Moravě se zaměřením na křížky. In: Pavel Kouřil a kol., *Cyrlometodějská misie a Evropa – 1150 let od příchodu soluňských bratří na Velkou Moravu*, Brno, 102-113.

- Kouřil P. – Gryc J. 2014: Hradiska 10. – 12. století na severní Moravě a v českém Slezsku. In: Chrzan, K. – Czapla, K. – Moździoch, S. (eds.), *Funkcje grodów w państwach wczesnośredniowiecznej Europy Środkowej. Społeczeństwo, gospodarka, ideologia*, Wrocław – Głogów, 99-171.
- Korzuchina, G. – Peskova, A. 2003: *Древнерусские энколпионы. Нагрудные кресты реликварии XI-XIII вв.* Petrohrad.
- Krzemieńska, B. 1990: Vztahy moravských Přemyslovců ke Kyjevské Rusi. *Acta Universitatis Nicolai Copernici. Historia* 24, 89-101.
- Lutovský, M. 1986: Raně středověké šperky ruského původu v Čechách. *Časopis Národního muzea, řada historická* 155, 1-12.
- Leontiev, A. – Nosov, E. 2012: Vostočnoevropějskie puti soobščenia i trgovye svjazi v konce VIII – X v. In: Makarov, N.A. (ed.), *Rus' v IX-X věkach: archeologičeskaja panorama*, Moskva, 383–401.
- Lichačev, D. a kol. 2012: *Повѣсть врѣмѣнных лѣт.* Petrohrad.
- Macháčková, H. – Prostředník, J. 2003: Nudvojovické enkolpion. *Archeologie ve středních Čechách* 7, 683-689.
- Marešová, K. 1977: Přesleny ze saského lupku. *Časopis Moravského muzea, vědy společenské* 62, 29-37.
- MMFH: *Magnae Moraviae fontes historici: Prameny k Dějinám Velké Moravy III. Diplomata, epistolae, textus historici varii.* Brno 1969.
- Nazarenko, A. V. 1993: *Древнейшие источники по истории Восточной Европы. Немецкие латиноязычные источники IX – XI веков.* Moskva.
- Nazarenko, A. V. 2001: *Древняя Рус' на международных путях, Междисциплинарные очерки культурных, торговых, политических связей IX – XII веков.* Moskva.
- Nechvátal, B. 1979: *Frühmittelalterliche Reliquienkreuze aus Böhmen.* Památky archeologické, 213-251.
- Potin, V. 1968: *Древняя Рус' и европейские государства в X – XIII вв.* Leningrad.
- Profantová, N. – Stolz, D. 2007: Nový nález relikvíářového křížku z Kouřimi. In: Doležalová E – Šimůnek R. (ed.), *Od knížat ke králům, Sborník u příležitosti 60. narozenin Josefa Žemličky*, Praha, 124—130.
- Profantová, N. – Stolz, D. 2009: Nový relikvíářový křížek z hradiště Dřevíč (ob. Kozojedy). In: Maříková Vlčková, P. — Mynářová, P. — Tomášek, M. (ed.), *My Things Changed Things*.

Social Development and Cultural Exchange in Prehistory, Antiquity, and the Middle Ages, Prague, 199–210.

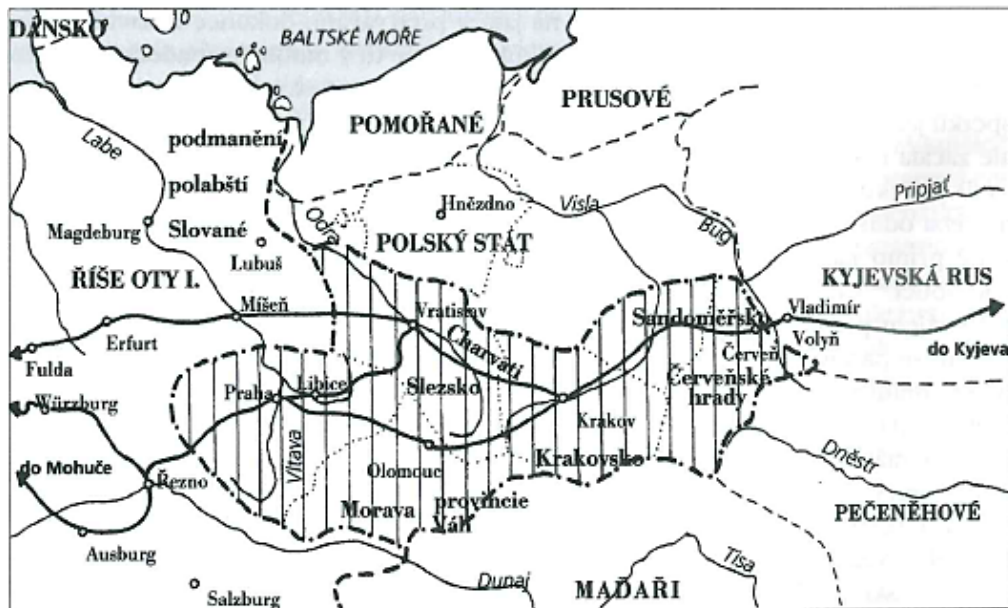
- Renfrew, C. — Bahn, P. 2016: Archaeology. Theories, Methods and Practice. London.
- Sedov, V. 1998. Pisanky. In: Egorejčenko, A. (ed.), Slavjaně a ich sosědi (archeologija, numizmatika, etnologija), Minsk, 81-85.
- Sindbæk, S. 2009: Routes and long-distance traffic: the nodal points of Wulfstan's voyage. In: Englert, A. - Trakadas, A. (ed.), Wulfstan's Voyage. The Baltic Sea Region in the Early Viking Age as Seen from Shipboard. Maritime Culture of the North 2. The Viking Ship Museum, Roskilde, 72-78.
- Sláma, J. a kol. 2015: Střední Čechy, kolébka národních patronů. Kladno.
- Sláma, J. 1990: Raně středověké Čechy a Rurikovská Rus. Archeologické rozhledy 42, 391-397.
- Szmoniewski, B. S. 2010: Byzantium and the Slavs in the Light of Goldsmiths' Production. In: Entwistle, C. — Adams, N. (ed.), Intelligible Beauty. Recent Research on Byzantine Jewellery, 161-172.
- Škojec, J. 1997: Archäologische Fundstätten und Funde im "Hinterland" des Burgwalls von Mikulčice I (Katastralgebiete Hodonín, Lužice, Mikulčice, Moravská Nová Ves). In: L. Polacek (ed.), Studien zum Burgwall von Mikulčice II, Brno, 343-397.
- Tejral, J. 1964: Sídliště ze střední a mladší doby hradištní na katastru obce Lužice u Hodonína. Přehled výzkumů 1963, 61-62.
- Tomková, K. 1996: Bohemian coins in the tenth-to-twelfth-century silver hoards. In: Charvát, P. — Prosecký, J. (ed.), Ibrahim ibn Ya'kub at-Turtushi: Christianity, Islam and Judaism Meet in East-Central Europe, c. 800-1300 A.D., Prague, 78-92.
- Vachůt, P. — Hladík, M. 2010: Nálezy raně středověkých keramických chrastítek ve tvaru vejce z Moravy. In: Ungerman, Š. — Přichystalová, R. (ed.), Zaměřeno na Středověk, Zdeňkovi Měřínskému k 60. narozeninám, Praha, 203-210.
- Woloszyn, M. 2013: Grody Czerwieńskie i problem wschodniej granicy monarchii pierwszych Piastów. Stan i perspektywy badań, Studia nad dawną Polską 3, 85-116.
- Woloszyn, M. — Janeczek, A. — Dobrowolski, R. — Rodzik, J. — Mroczek, P. — Zagórski, P. — Baaga, K. — Pidek, I. A. — Hajdas, I. 2015: Beyond boundaries ... of medieval principalities, cultures and scientific disciplines. Cherven Towns – insights from archaeology, cartography and paleogeography. CASTELLUM PANNONICUM PELSONENSE 6, 177-195.

- Wołoszyn, M. – Florkiewicz, I. – Jusupović, A., Michalik, M. – Paszkowski, M. – Kuligiewicz, A. – Osiadacz, M. – Pavlenko, S. – Tomaševskij, A. 2016: Między skryptorium a laboratorium: prześlik z Czerma (badania 1952 r.) w świetle analiz archeologicznych, geologicznych i paleograficznych. In: Chudzińska, B. – Wojenka, M. – Wołoszyn, M. (ed.), *Od Bachorza do Światowida ze Zbrucza: tworzenie się słowiańskiej Europy w ujęciu źródłoznawczym* : księga jubileuszowa Profesora Michała Parczewskiego, Kraków, 597-612.
- Wołoszyn, M. – Florkiewicz, I. – Dzieńkow, T. – Sadowski, S. – Nosek, E. – Stepinski, J. 2016: Cherven before Cherven Towns. Some Remarks on the History of the Cherven Towns Area (Eastern Poland) until the End of 10th Century. in: Bollok, A. – Csiky, G. – Vida, T. (ed.), *Between Byzantium and the steppe, Archaeological and Historical Studies in Honour of Csanád Bálint on the Occasion of His 70th Birthday*, Budapest, 689-716.

Образовá příloha

Obr. 1

Schéma základních dálkových komunikací v době kolem r. 965 (Bláha 1998, 143).

Obr. 2

Pokračování obchodní magistrály územím Kyjevské Rusi (Leontiev – Nosov 2012, 397).

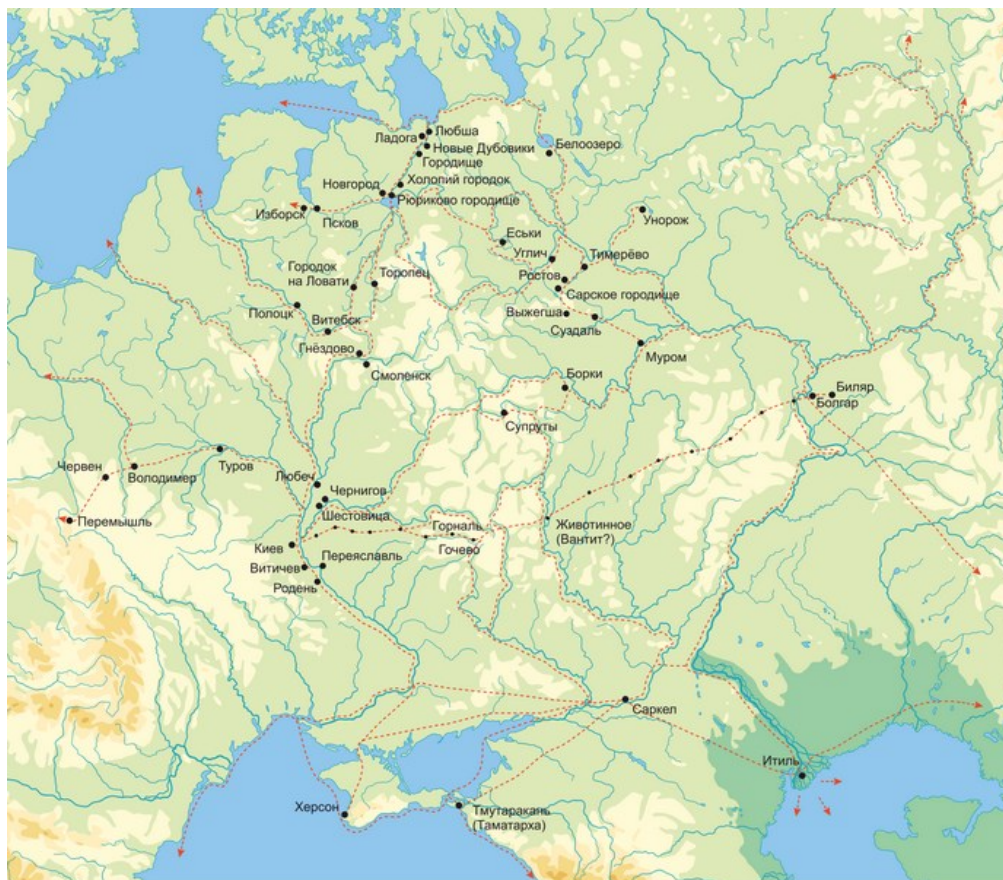
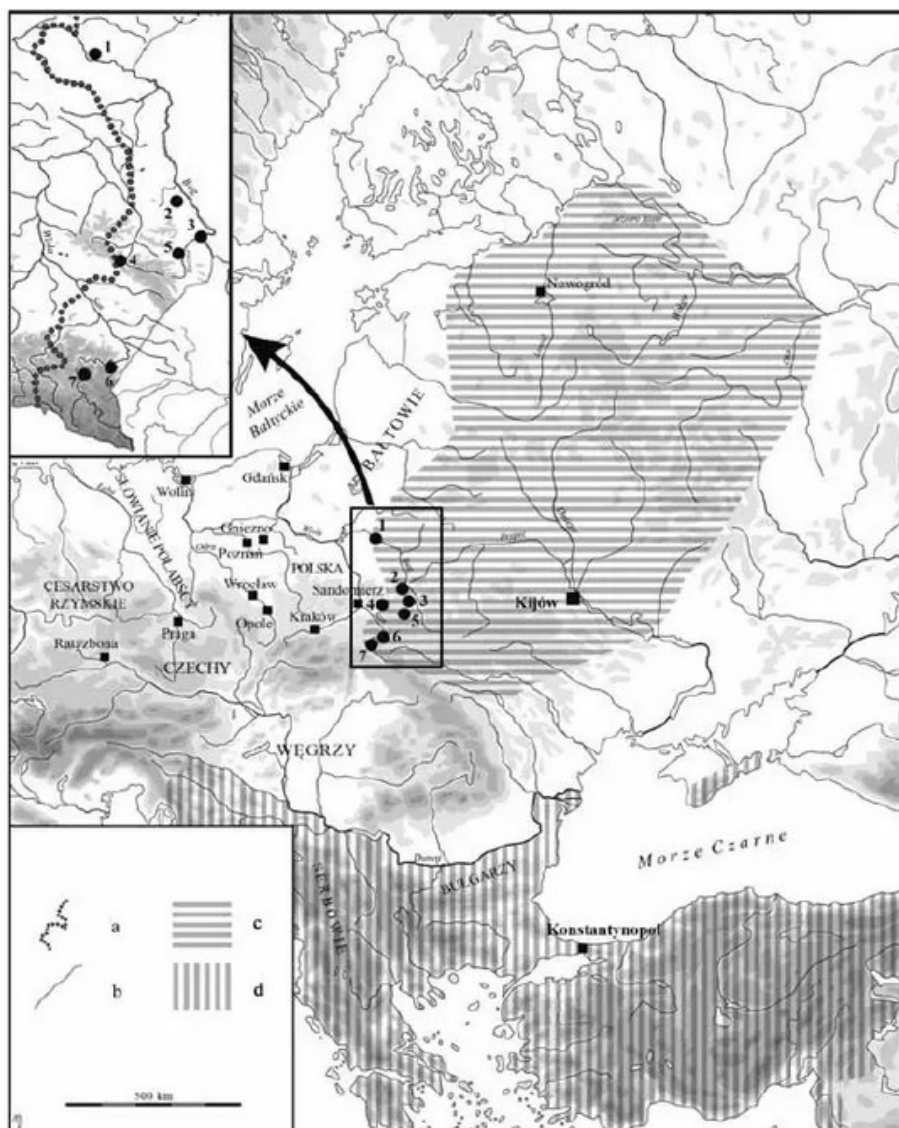

Рис. 4. Карта основных путей сообщения IX–X вв. Условные обозначения:
— пути сообщения; • — упомянутые в тексте города и археологические памятники

Obr. 3

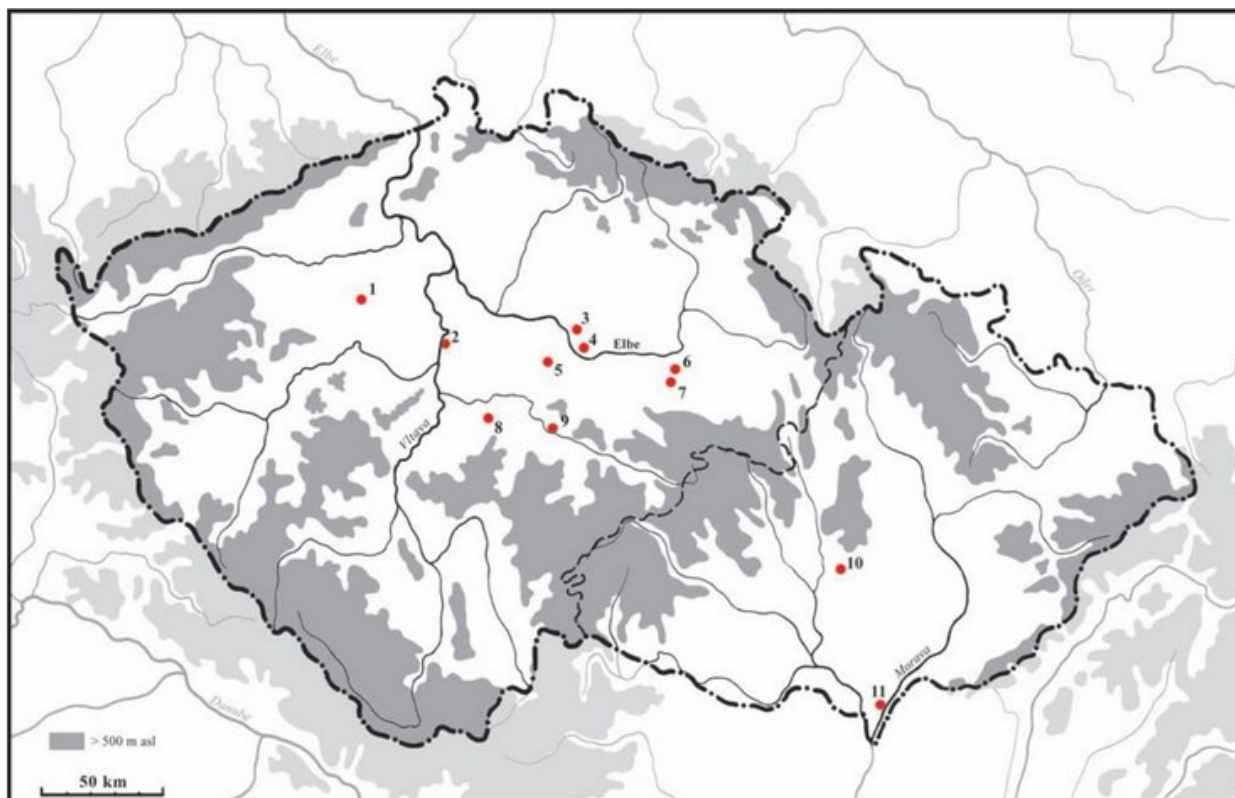
Červené Hradý: Drohiczyn č. 1, Gródek č. 3, Czermno č. 5, Przemyśl č. 6, (Woloszyn 2013, 87).

Ryc. 1. Najważniejsze wczesnośredniowieczne ośrodki Polski wschodniej około roku 1000 na tle europejskim; a — średniowieczna granica polsko-ruska (wg W. MAKARSKI, *Pogranicze polsko-ruskie do połowy wieku XIV. Studium językowo-etniczne*, Lublin 1996, mapa 5); b — współczesna granica wschodnia Polski; c — Ruś Kijowska ok. 1000 (wg D. OBOLENSKY, *The Byzantine Commonwealth. Eastern Europe, 500–1453* Suffolk 1970); d — Bizancjum ok. 1025 (wg J. HALDON, *The Palgrave Atlas of Byzantine History*, Basingstoke 2010, mapa 8:1). 1 — Drohiczyn (Dorohičin), pow. Siemiatycze, województwo podlaskie; 2 — Chełm (Cholm), pow. Chełm, województwo lubelskie; 3 — Gródek (Wołyń [Volyn']), pow. Hrubieszów, województwo lubelskie; 4 — Sądówka (Sutiesk), pow. Zamość, województwo lubelskie; 5 — Czermno (Czerwień [Červen']), pow. Tomaszów Lubelski, województwo lubelskie; 6 — Przemyśl (Peremyśl'), pow. Przemyśl, województwo podkarpackie; 7 — Trepcza, pow. Sanok, województwo podkarpackie. Rys. I. Jordan

Obr. 4

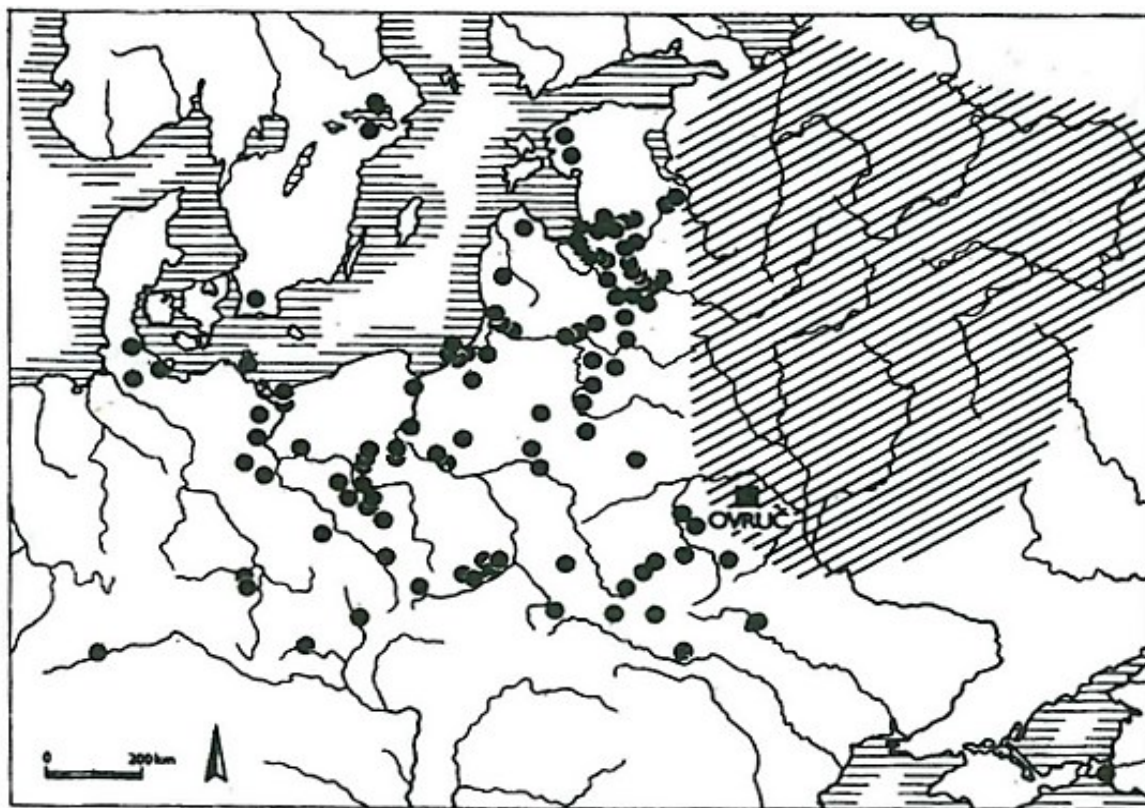
Rozšíření relikviářových křížků v Čechách a na Moravě (Horníčková 2012, 2).

Fig. 1. Distribution of medieval pectoral cross finds in Bohemia and Moravia, drawn by I. Jordan.
1 – Dřevíč (Kozojedy), okres Rakovník; 2 – Vyšehrad (Praha-Vyšehrad), okres Praha; 3 – Opočnice, okres Nymburk;
4 – Veltruby, okres Kolín; 5 – Kouřim, okres Kolín; 6 – Chrudim, okres Chrudim; 7 – Podlažice, okres Chrudim;
8 – Václavice, okres Benešov; 9 – Sázava, okres Benešov; 10 – Pustiměř, okres Vyškov; 11 – Mikulčice, okres Hodonín.

Obr. 5

Rozšíření přeslenů z ovručské břidlice (Sláma 1990, 396).

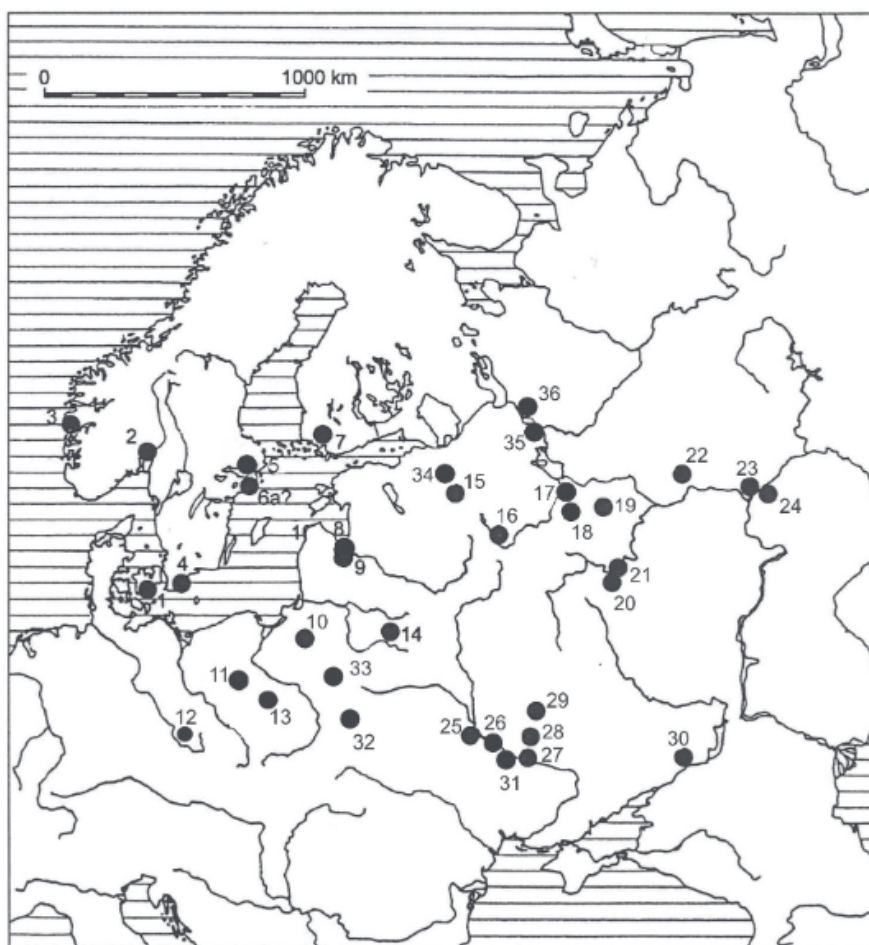

Obr. 1. Mapa rozšíření přeslenů zhotovených z ovručské břidlice. Šikmým šrafováním vyznačeno území s velkým počtem nálezů. Podle *I. Gabriela (1988)*, upraveno a doplněno.

Obr. 6

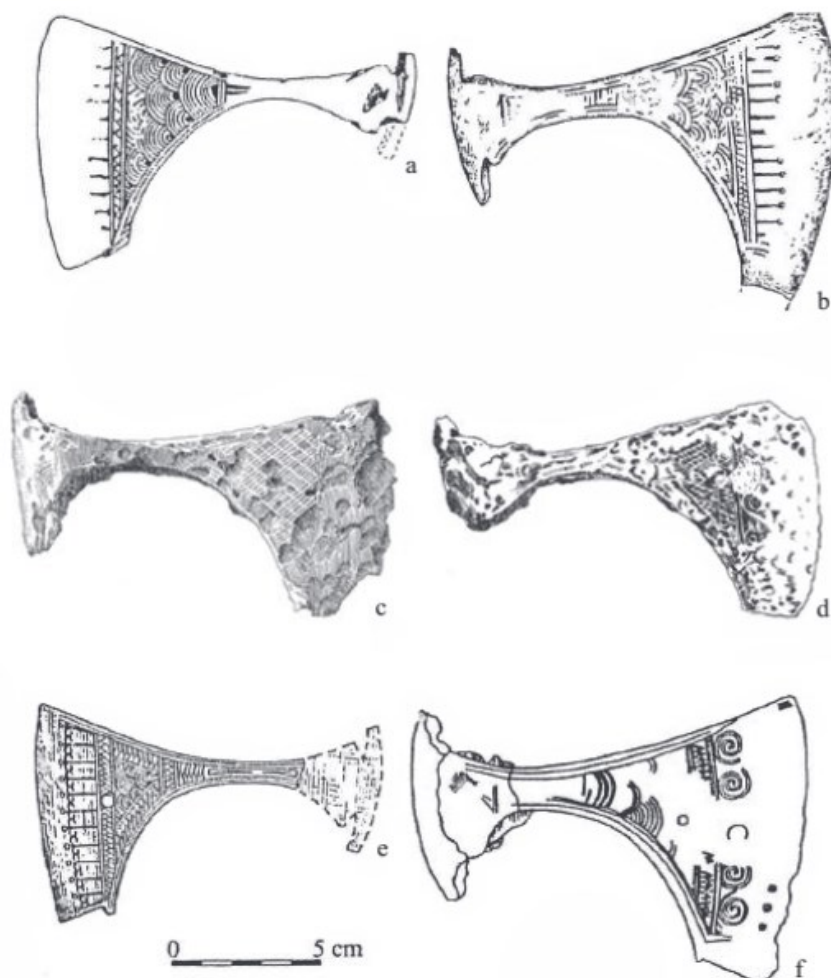
Výskyt miniaturních sekerek typu Makarov I v Evropě (Košnar – Krásný 2018, 17).

Obr. 3. Nález miniaturních sekerek typu Makarov I v Evropě. 1 – Hjelmsøllille; 2 – Oslo; 3 – Bergen; 4 – Rinkaby; 5 – Sigtuna (7 exemplářů); 6 – Birka (nejistý nález); 7 – Taskula; 8 – Daugmale (2 exempláře); 9 – Mežotne; 10 – Wyszebork; 11 – Dziekanowice; 12 – Horky nad Jizerou; 13 – Tūm; 14 – Minsk – okolí; 15 – Staraja Russa; 16 – Blagoveščenijskij; 17 – Grechov Ručej; 18 – Gorodišče; 19 – Suzdal; 20 – Staraja Rjazaň; 21 – Gorodec; 22 – Vyžumskij III. mogilnik; 23 – Izmerskoje selišče; 24 – Biljarsk; 25 – Vyšgorod; 26 – Kyjev; 27 – Voiščina (2 exempláře); 28 – Jablonovo; 29 – Torgovickoje gorodišče (2 exempláře); 30 – Sarkel (2 exempláře); 31 – Knjažaja Gora (4 exempláře); 32 – Gródek; 33 – Drohiczyn; 34 – Novgorod; 35 – Belozero; 36 – Nikoľskoje III (2 exempláře). Podle: *Panasiewicz – Wołoszyn 2002* a *Makarov 1992*, upraveno. – Abb. 3. Die Funde der Miniaturäxte vom Typ Makarov I in Europa. – Fig. 3. Finds of Makarov I type miniature axes in Europe. 1 – Hjelmsøllille; 2 – Oslo; 3 – Bergen; 4 – Rinkaby; 5 – Sigtuna (7 exemplars); 6 – Birka (uncertain find); 7 – Taskula; 8 – Daugmale (2 exemplars); 9 – Mežotne; 10 – Wyszebork; 11 – Dziekanowice; 12 – Horky nad Jizerou; 13 – Tūm; 14 – Minsk – surroundings; 15 – Staraja Russa; 16 – Blagoveshchenije; 17 – Grechov Ruchej; 18 – Gorodishche; 19 – Suzdal; 20 – Staraya Ryazaň; 21 – Gorodec; 22 – Vyzhumskij III. mogilnik; 23 – Izmerskoje selische; 24 – Bilyarsk; 25 – Vyshgorod; 26 – Kyjev; 27 – Voishchina (2 exemplars); 28 – Jablonovo; 29 – Torgovickoye gorodishche (2 exemplars); 30 – Sarkel (2 exemplars); 31 – Knyazhaya Gora (4 exemplars); 32 – Gródek; 33 – Drohiczyn; 34 – Novgorod; 35 – Belozero; 36 – Nikoľskoje III (2 exemplars). After: *Panasiewicz – Wołoszyn 2002* and *Makarov 1992*, modified.

Obr. 7

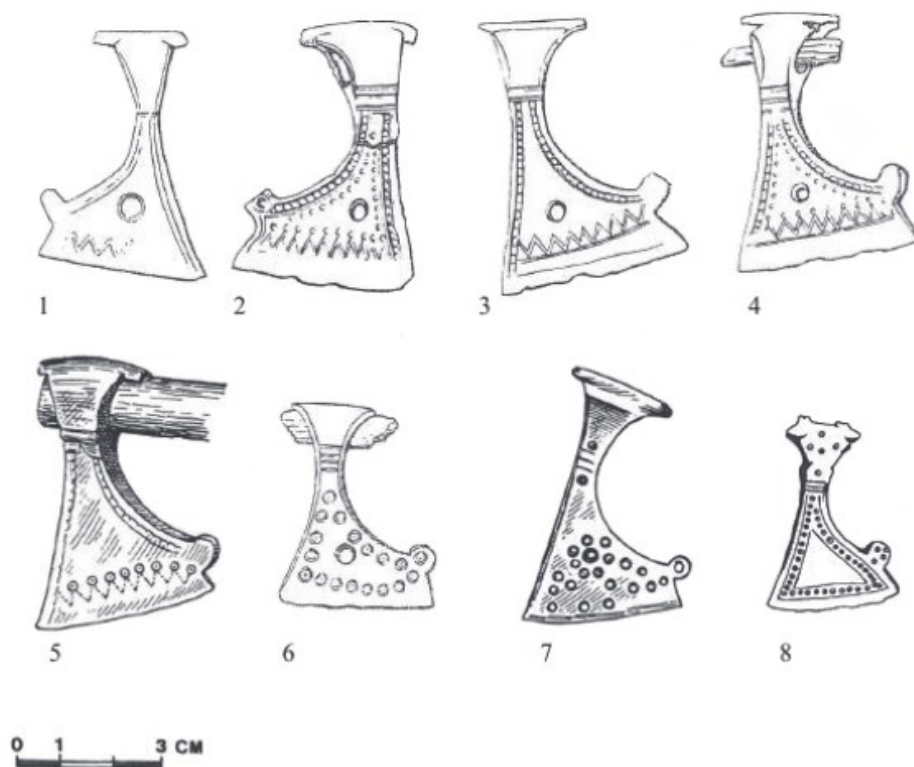
Sekery typu Kipičnikov IV (Košnar – Krásný 2018, 19).

Obr. 5. Sekery typu Kirpičnikov IV (Nadolski Va) s dekorem vytvořeným inkrustací a plátováním stříbrem. a – Ugly (Rusko); b – Nikolskoje III (Rusko); c – Krimulda-Tāleni (Lotyšsko); d – Turaida-Puteļi (Lotyšsko); e – Novgorod (Rusko); f – Irzekapinis (Kaliningradská obl. Ruské fed.). Podle: Drozd – Janowski 2007, s odkazy na původní zdroje vyobrazení. – Abb. 5. Mit Silber inkrustierten und plattierten Prunkäxte vom Typ Kirpičnikov IV (Nadolski Va). – Fig. 5. Kirpichnikov IV (Nadolski Va) type axes with décor created by incrustation and silver plating. a – Ugly (Russia); b – Nikolskoje III (Russia); c – Krimulda-Tāleni (Latvia); d – Turaida-Puteļi (Latvia); e – Novgorod (Russia); f – Irzekapinis (Kaliningrad Region, Russian Federation). After: Drozd – Janowski 2007, with references to original sources of the depictions.

Obr. 8

Analogie mladoboleslavské sekery typu Makarov I (Košnar – Krásný 2018, 18).

Obr. 4. Miniaturní sekerky Makarovova typu I jako analogie našeho nálezů včetně rozvrhu a dílčích prvků výzdoby. 1 – Novgorod; 2 – Nikolskoje III; 3, 4 – Sarkel; 5 – Biljarsk; 6 – Gorodišče; 7 – Knjažaja Gora; 8 – Dziekanowice. Podle: Makarov 1992 (1–4, 6); Darkevič 1961 (5, 7); Wrzesińska – Wrzesiński 1996 (8). – Abb. 4. Miniaturäxte vom Typ Makarov I als Analogien unseren Fundes bezüglich des gesamten Schemas und der Einzelelemente der Verzierung. – Fig. 4. Makarov type I miniature axes as analogies of our find including the plan and component elements of the decoration. 1 – Novgorod; 2 – Nikolskoje III; 3, 4 – Sarkel; 5 – Bilyarsk; 6 – Gorodishche; 7 – Knyazhaya Gora; 8 – Dziekanowice. After: Makarov 1992 (1–4, 6); Darkevič 1961 (5, 7); Wrzesińska – Wrzesiński 1996 (8).

Katalog nálezů použitých v práci

Relikviářové křížky západní provenience:

Kat. 1

Relikviářové křížky z Opočnic:

b – křížek č. 1. Materiál: bronz, smalt. Rozměry: 8,5 x 5,6 cm. Uložení: Praha, Národní Muzeum.
Inventární číslo H2 1965 (Horníčková 2012, 4).

a – křížek č. 3. Materiál: bronz, smalt. Rozměry: 8,1 x 6,7 cm. Uložení: Praha, Národní Muzeum.
Inventární číslo H2 1966 (Horníčková 2012, 4).

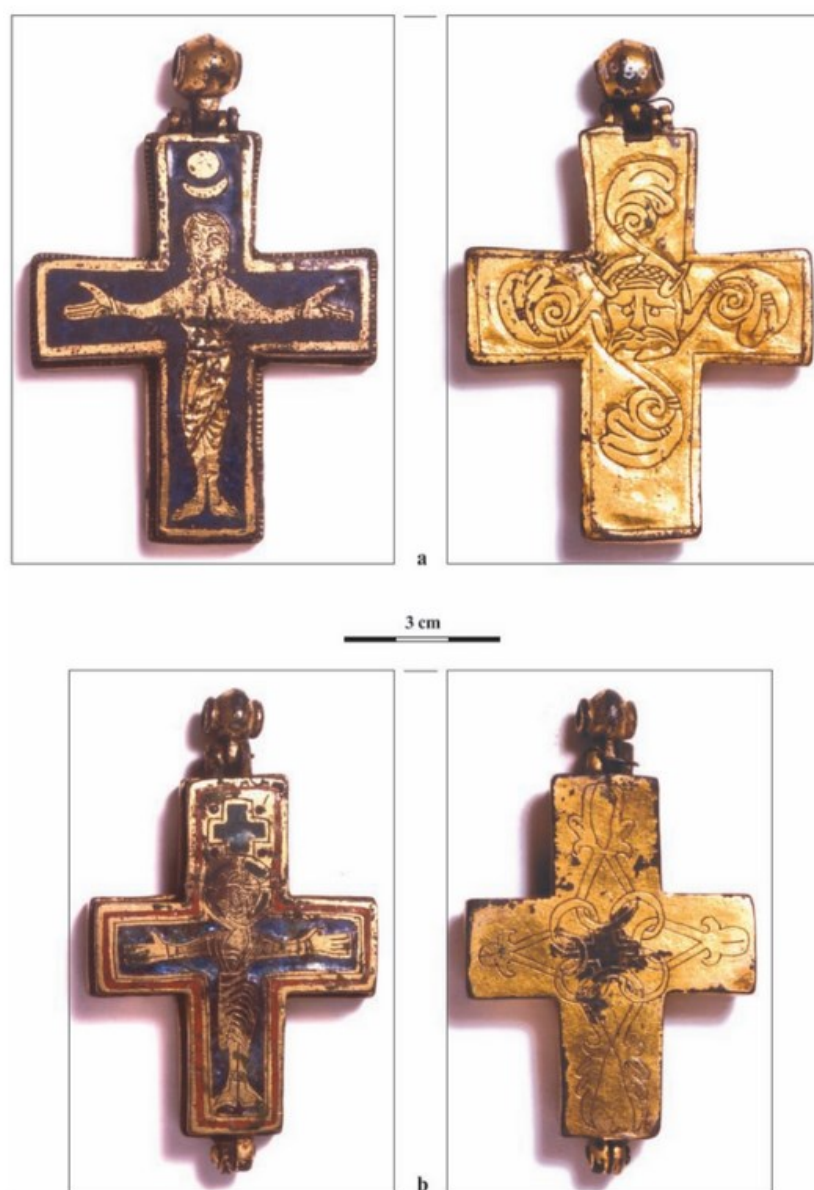

Fig. 4. Two enameled crosses from Opočnice, okres Nymburk; Photo by Národní Muzeum.
a – Národní Muzeum, Historické Muzeum – Oddělení starších českých dějin, Praha Inv. No. H2 1966;
b – Národní Muzeum, Historické Muzeum – Oddělení starších českých dějin, Praha Inv. No. H2 1965.

Kat. 2

Relikviářový křížek z Opočnic:

Křížek č. 2. Materiál: bronz, smalt. Rozměry: 7,4 x 4,8 cm. Uložení: Praha, Národní Muzeum.

Inventární číslo H2 1964 (Horníčková 1999, 241).

Kat. 3

Relikviářový křížek z Opočnic:

Křížek č. 4 (7 na obrázku). Materiál: slitina mědi. Rozměry: 11,3 x 7,7 cm. Uložení: Praha, Národní Muzeum. Inventární číslo H2 1962 (Horníčková 1999, 241; Nechvátal 1979, 219).

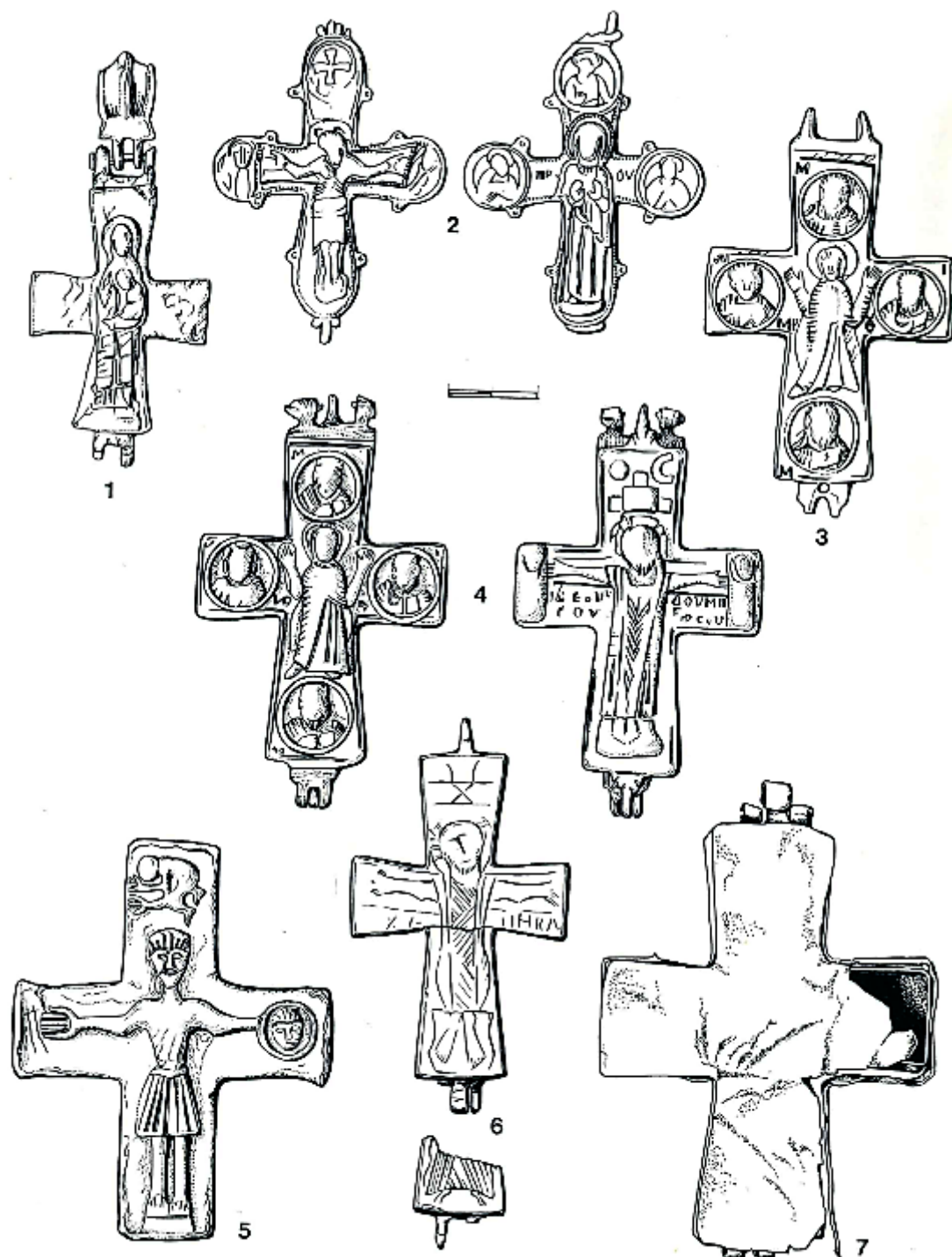

Abb. 2 Frühmittelalterliche Reliquienkreuze aus Böhmen – 1 Prag, 2 Dřevíč bei Louny, 3 Unbekannte Lokalität, 4, 6, 7 Opočnice bei Poděbrady, 5 Kralovice bei Říčany.

Kat. 4

Relikviářový křížek z Veltrub:

Křížek č. 5. Materiál: bronz, zlacení. Rozměry: 10,1 x 6,4 cm. Uložení: Praha, Národní Muzeum.

Inventární číslo NM H2 1967 (Horníčková 1999, 242; Horníčková 2012,6).

Fig. 5. The cross from Veltruby, okres Kolín. Národní Muzeum, Historické Muzeum – Oddělení starších českých dějin, Praha, Inv. No. NM H2-1967; Photo by Národní Muzeum.

Kat. 5

Relikviářový křížek z Mikulčic:

Křížek č. 6. Materiál: bronz. Uložení: Brno, AÚ AV ČR. Inventární číslo 594-1022/65 (Horníčková 2012, 9).

Fig. 8. The pendant cross from Mikulčice, okres Hodonín; Photo by Archeologický ústav Akademie věd ČR, Brno.

Relikviářové křížky byzantské provenience:

Kat. 6

Relikviářový křížek z Vyšehradu:

Křížek č. 1. Materiál: bronz. Rozměry: 7,6 x 3,9 cm. Uložení: Praha, Národní Muzeum. Inventární číslo 11464 (Horníčková 1999, 235).

Fig. 7. The cross (reverse) from Vyšehrad (Praha-Vyšehrad, okres Praha). Muzeum hlavního města Prahy, Inv. No. 11464; Photo by K. Špodt (Muzeum hlavního města Prahy).

Kat. 7

Relikviářový křížek z Opočnic:

Křížek č. 2. Materiál: bronz. Rozměry: 9,1 x 4,8 cm. Uložení: Praha, Národní Muzeum. Inventární číslo H2 1963 (Horníčková 1999, 241).

Kat. 8

Relikviářový křížek z Opočnic:

Křížek č. 3. Materiál: bronz. Rozměry: 10,2 x 5,7 cm. Uložení: Praha, Národní Muzeum.

Inventární číslo H2 1961 (Horníčková 1999, 242; Horníčková 2012, 3).

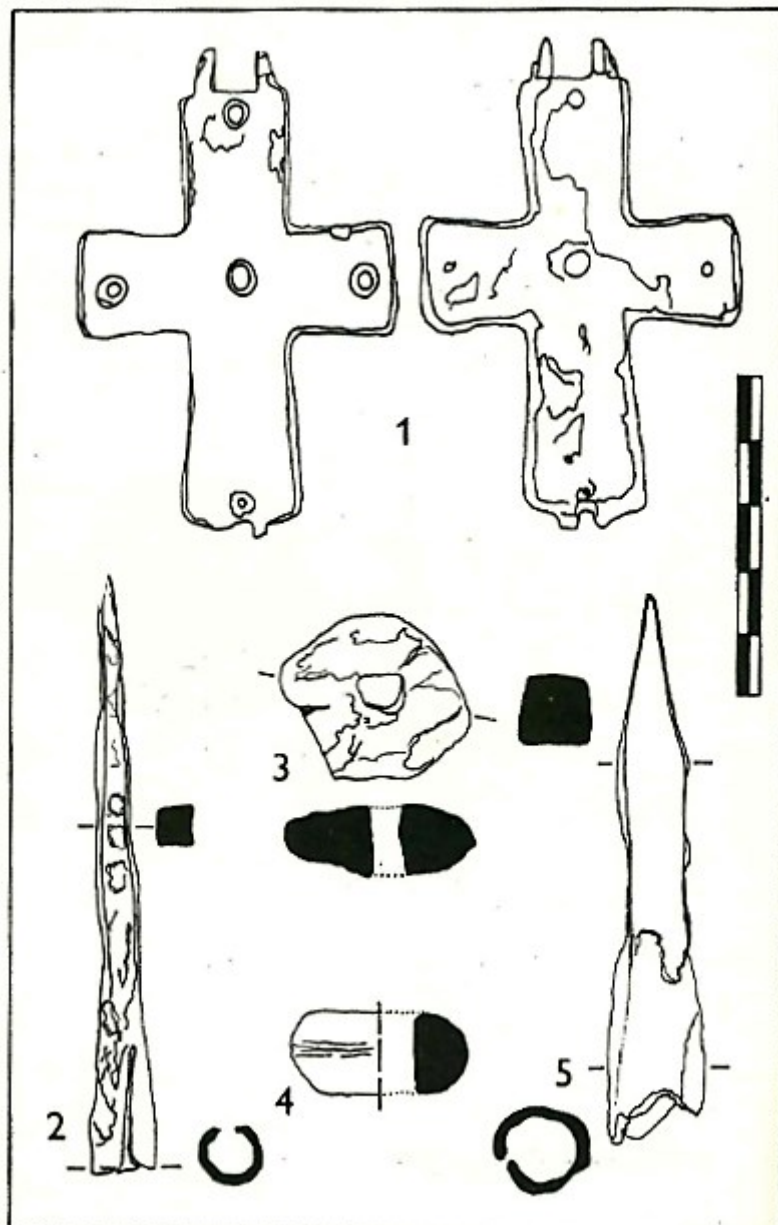
Fig. 3. The Byzantine bronze relief cross from Opočnice, okres Nymburk. Národní Muzeum, Historické Muzeum – Oddělení starších českých dějin, Praha, Inv. No. H2 1961; Photo by Národní Muzeum.

Kat. 9

Relikviářový křížek z Chrudimi:

Křížek č. 4. Materiál: bronz. Rozměry: 7,6 x 5,0 cm. Uložení: Chrudim, Muzeum v Chrudimi.

Inventární číslo. A 1946 (Horníčková 1999, 243; Frolík 1981, 12).

Kat. 10

Relikviářový křížek ze Staré Kouřimi:

Křížek č. 5. Materiál: bronz. Rozměry: 9,8 x 5,3 cm (Profantová – Stolz 2007, 126-128).

Kat. 11

Relikviářový křížek ze Sázavského kláštera:

Křížek č. 6. Materiál: bronz. Uložení: soukromá sbírka (Horníčková 2012, 9-10).

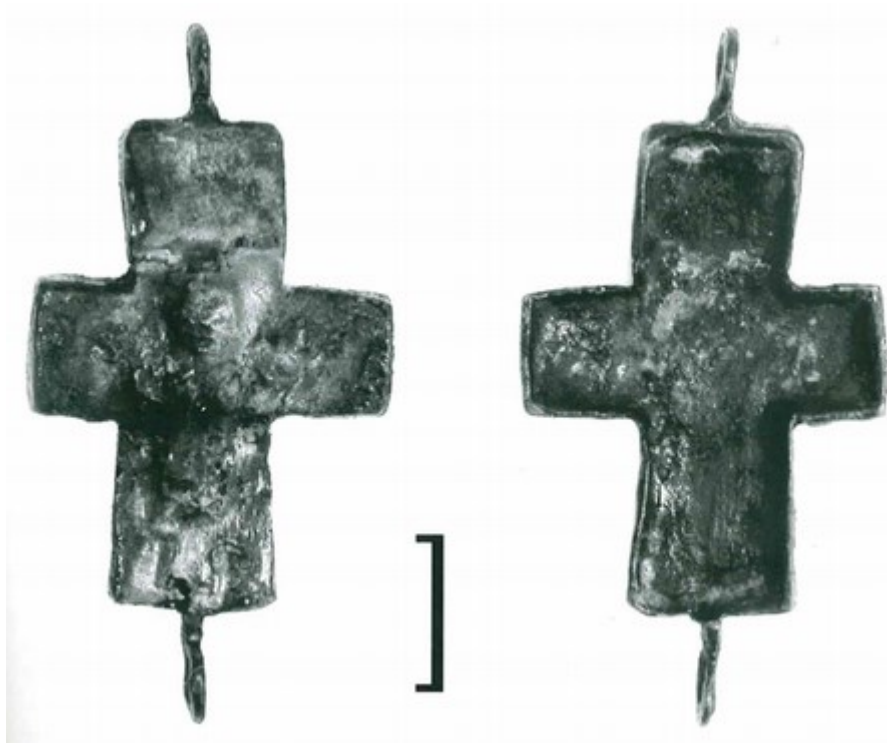
**Fig. 9. The cross found in the vicinity of the monastery at Sázava, okres Benešov, in a private collection (no scale);
Photo by P. Sommer.**

Kat. 12

Relikviářový křížek z hradiště Dřevíč:

Křížek č. 7. Materiál: bronz. Rozměry: 4,9 x 2,5 cm, váha 8 g (Profantová – Stolz 2009, 200).

Relikviářové křížky z Kyjevské Rusi:

Kat. 13

Relikviářový křížek z pražského hradu:

Křížek č. 1. Materiál: bronz. Rozměry: 7,2 x 4,2 cm. Uložení: Praha, Národní muzeum, inventární číslo 436 (Horníčková 1999, 242; Nechvátal 1979, 219).

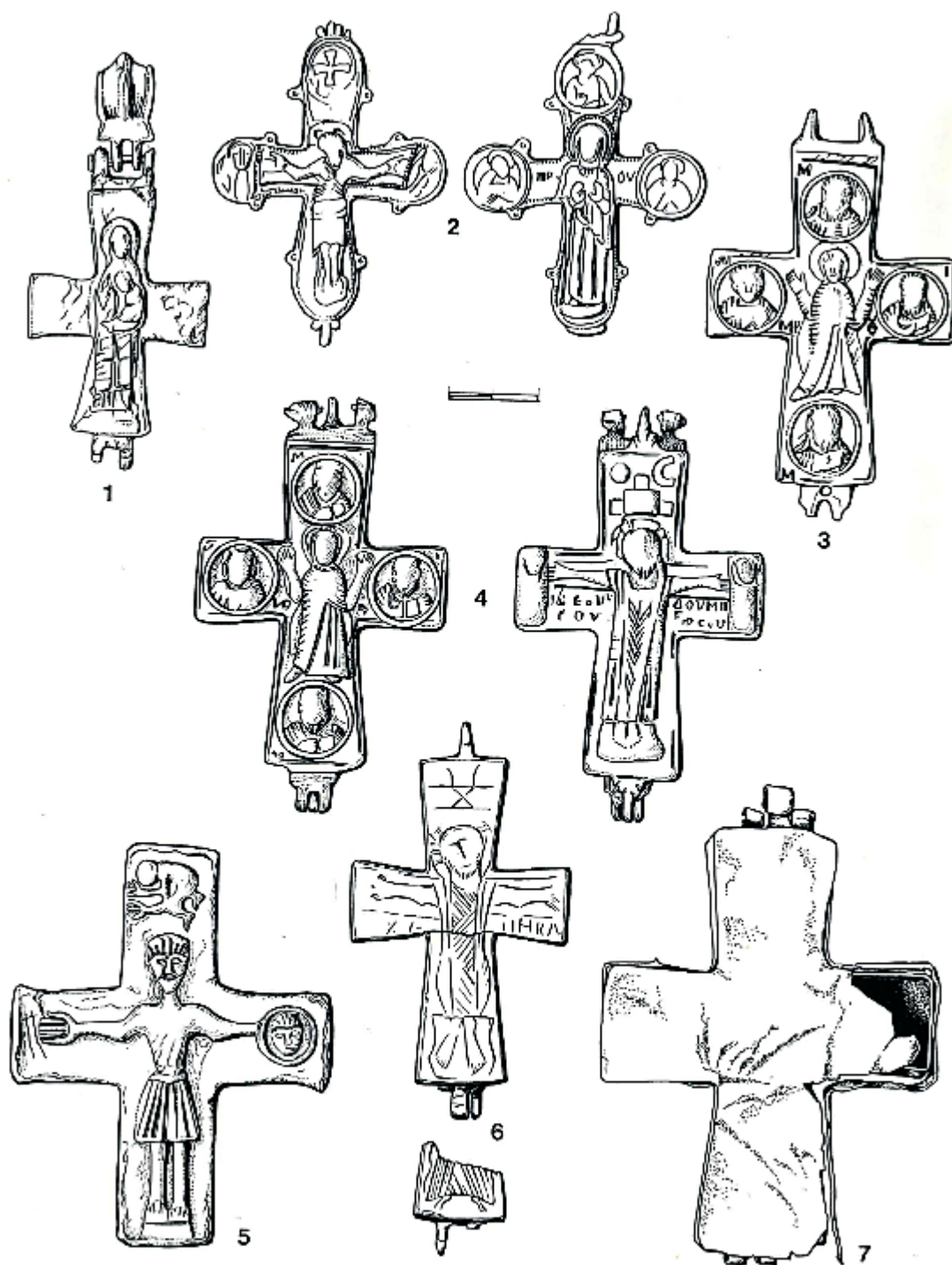
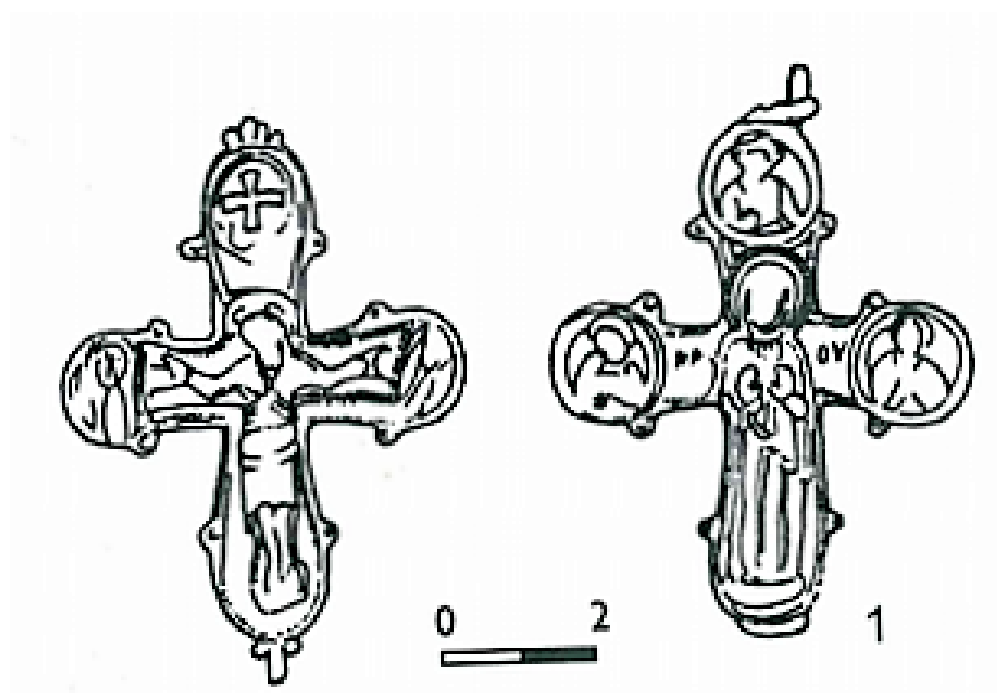

Abb. 2 Frühmittelalterliche Reliquienkreuze aus Böhmen – 1 Prag, 2 Dřevíč bei Louny, 3 Unbekannte Lokalität, 4, 6, 7 Opočnice bei Poděbrady, 5 Kralovice bei Říčany.

Kat. 14

Relikviářový křížek z hradiště Dřevíč:

Křížek č. 2. Materiál: bronz. Rozměry: 7,3 x 5,3 cm. Uložení: Původně MM v Lounech, od srpna r. 1968 nezvěstný (Profantová – Stolz 2009, 205; Horníčková 2000, 66).

Kat. 15

Relikviářový křížek z Podlažic u Chrudimi:

Křížek č. 3. Materiál: bronz. Rozměry: 7,65 x 5,9 cm. Uložení: Okresní Muzeum v Chrudimi.

Inventární číslo A 3251 (Horníčková 2000, 68; Horníčková 1999, obr. 33).

Přední strana

Kat. 16

Relikviářový křížek z Václavic poblíž Konopiště:

Křížek č. 4. Materiál: bronz. Rozměry: 3,6 x 2,7, se stěžejkami 5 cm. Uložení: Praha, NM.

Inventární číslo 1974 (Horníčková 2000, 67-68; 2012, 2).

Přední strana:

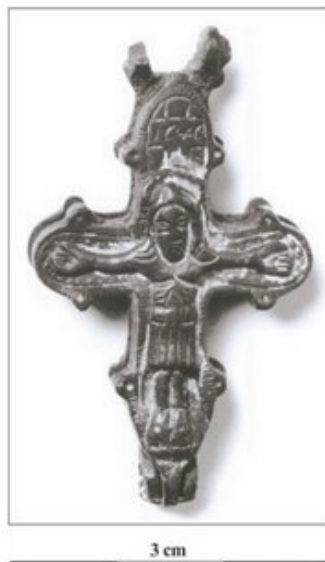

Fig. 2. The cross from Václavice, okres Benešov (obverse). Národní Muzeum, Historické Muzeum-Oddělení starších českých dějin, Praha, Inv. No. 1974; Photo by Národní Muzeum.

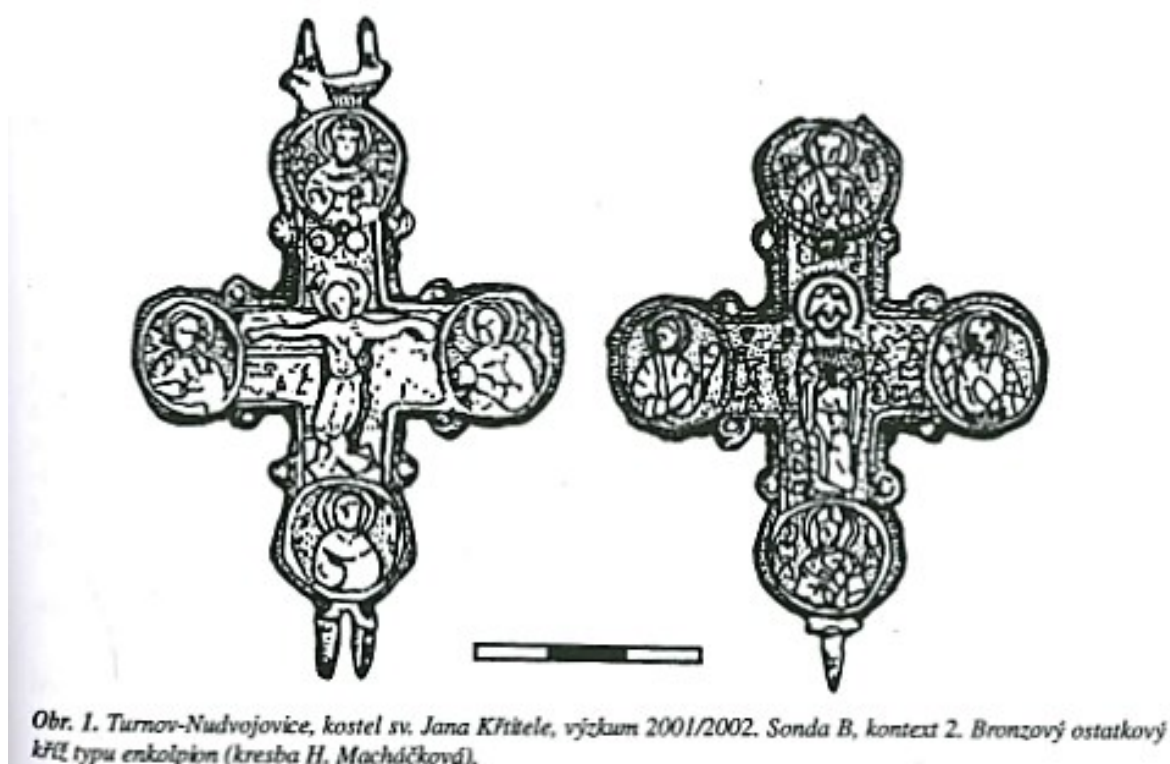

Zadní straní

Kat. 17

Relikviářový křížek z Turnova-Nudvojovic:

Křížek č. 5. Materiál: bronz. Rozměry: 8,7 x 5,8 cm se stěžejkami (Macháčková – Prostředník 2003, 684).

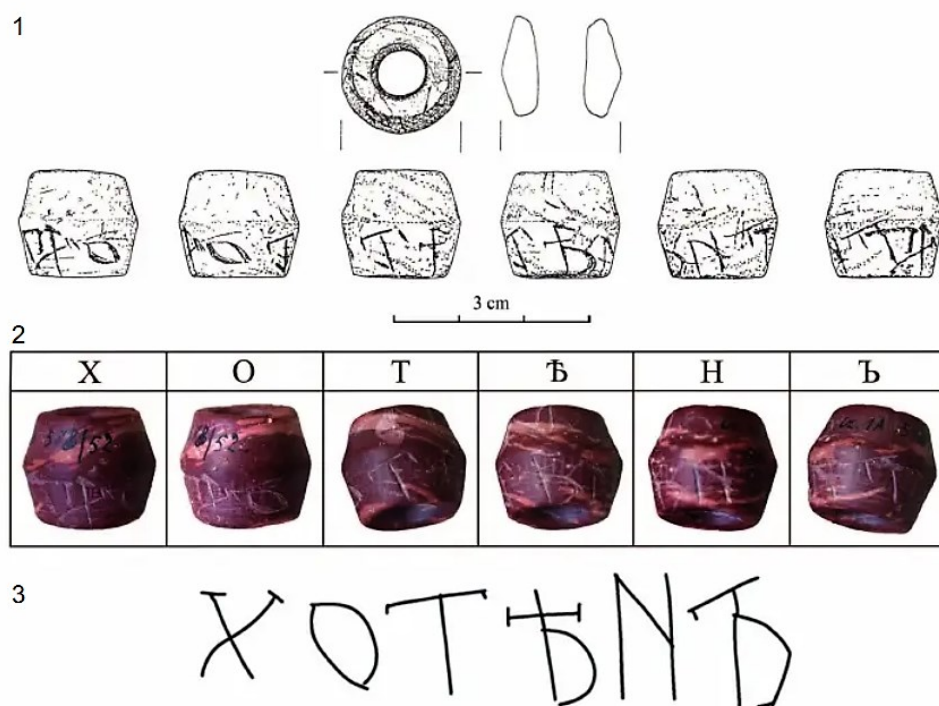

Přesleny z ovručské břidlice:

Kat. 18

Přeslen z Czerмна:

Rozměry přeslenu: výška: 16,5 mm; průměr: 19,0 mm; průměr otvoru: 9,00 mm (Woloszyn a kol. 2016, 602).

Ryc. 2. Czerмно, pow. Tomaszów Lubelski. Przęślik nr inw. 578/52;
fot. A. Jusupović; rys. J. Ożóg; opracowanie graficzne I. Florkiewicz.

1 — rysunek przęślika; 2 — poszczególne litery wyręte na przęśliku; 3 — zrekonstruowany napis

Kat. 19

Přeslen ze Znojma:

Rozměry přeslenu: průměr 2,8 cm; výška 2,0 cm. Uložení: Brno, Moravské zemské muzeum, Inventární číslo 75.785 (Marešová 1977, 30).

Kat. 20

Přeslen z Chotěbuz-Podobory:

Rozměry přeslenu: průměr 3 cm (Kouřil – Gryc 2014, 146).

Obr. 33 Chotěbuz-Podobora – přeslen z ovručského lupku

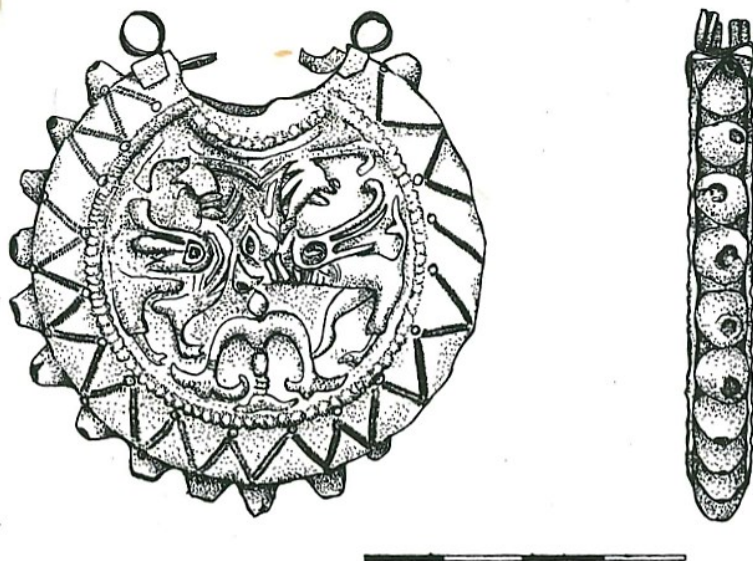

Importované šperky:

Kat. 21

Kolt z Mladoboleslavska:

Šperk č. 1. Rozměry šperku: průměr 58 mm, šířka 8 mm. Uložení: Praha, NM. Inventární číslo 96 896 (Lutovský 1986, 2).

Obr. 1. Roudnicko (?), stříbrný dutý závěsek, tzv. kolt, čelní a boční pohled. NM-HM, odd. prehistorie a protohistorie, inv. č. 96 896. — Kresba J. Líškové, NM Praha

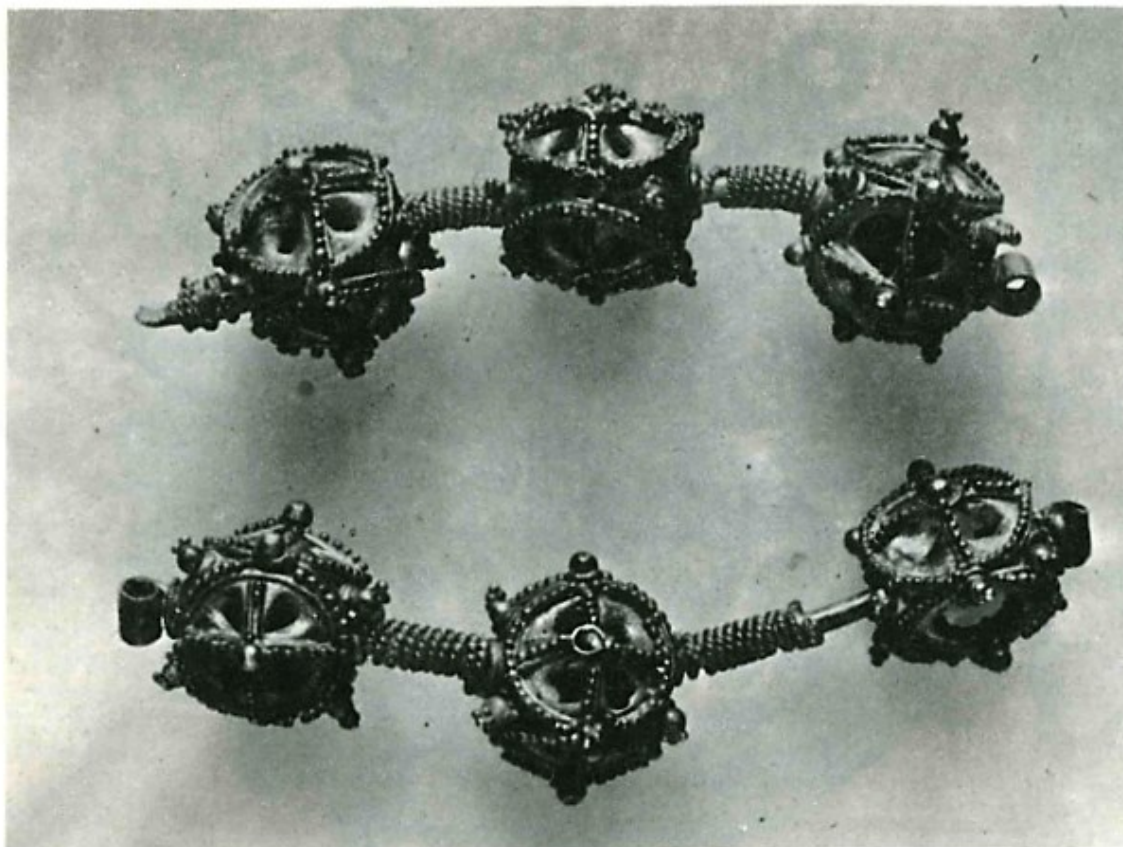

Obr. 2. Roudnicko (?), stříbrný dutý závěsek, tzv. kolt, foto z opačné strany než na obr. 1. NM—HM, odd. prehistorie a protohistorie, inv. č. 96 896. — Foto V. Dvořáková, NM Praha

Kat. 22

Agrafy z Mladoboleslavska:

Šperk č. 2. Rozměry šperků: délka 59 a 63 mm. Uložení: Praha, NM. Inventární číslo 96 897 a 96 898 (Lutovský 1986, 4).

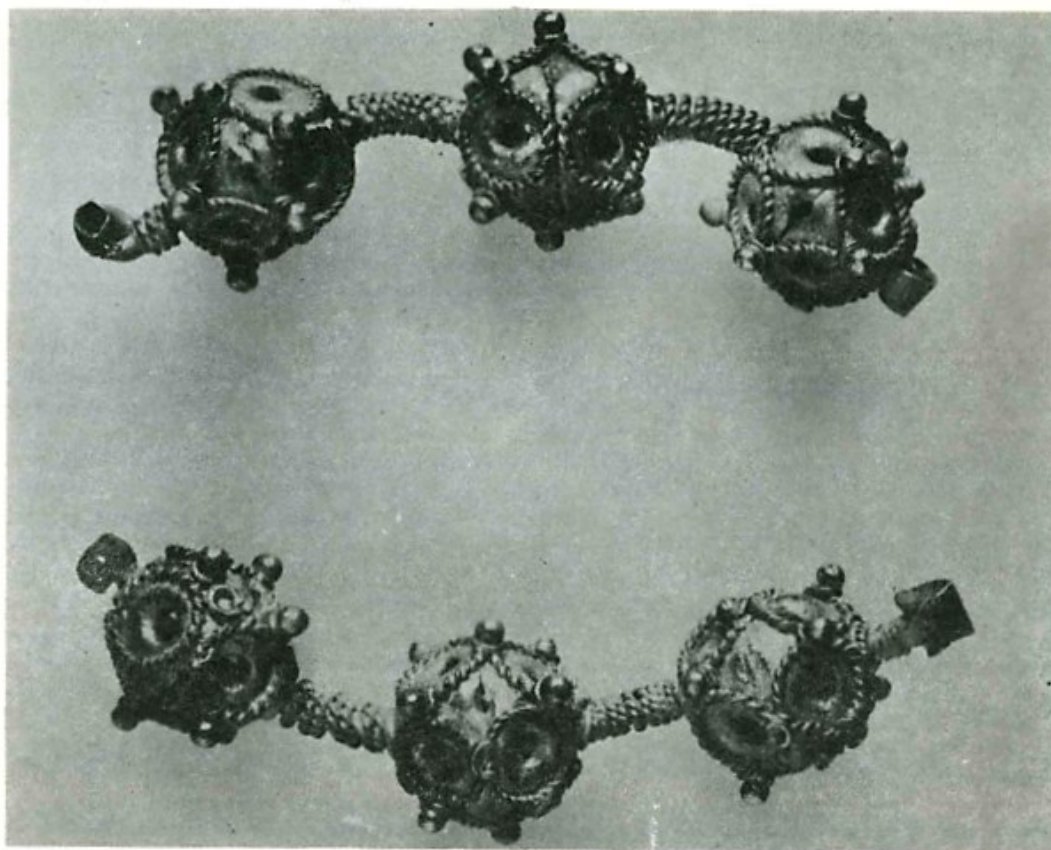

Obr. 3. Severní Čechy (?), dvojice stříbrných agraf. NM—HM, odd. prehistorie a protohistorie, inv. č. 96 897 a 96 898. — Foto V. Dvořáková, NM Praha

Kat. 23

Agrafy z Mladoboleslavska:

Šperk č. 3. Rozměry šperků: délka 57 a 58 mm. Uložení: Praha, NM. Inventární číslo 96 899 a 96 900 (Lutovský 1986, 5).

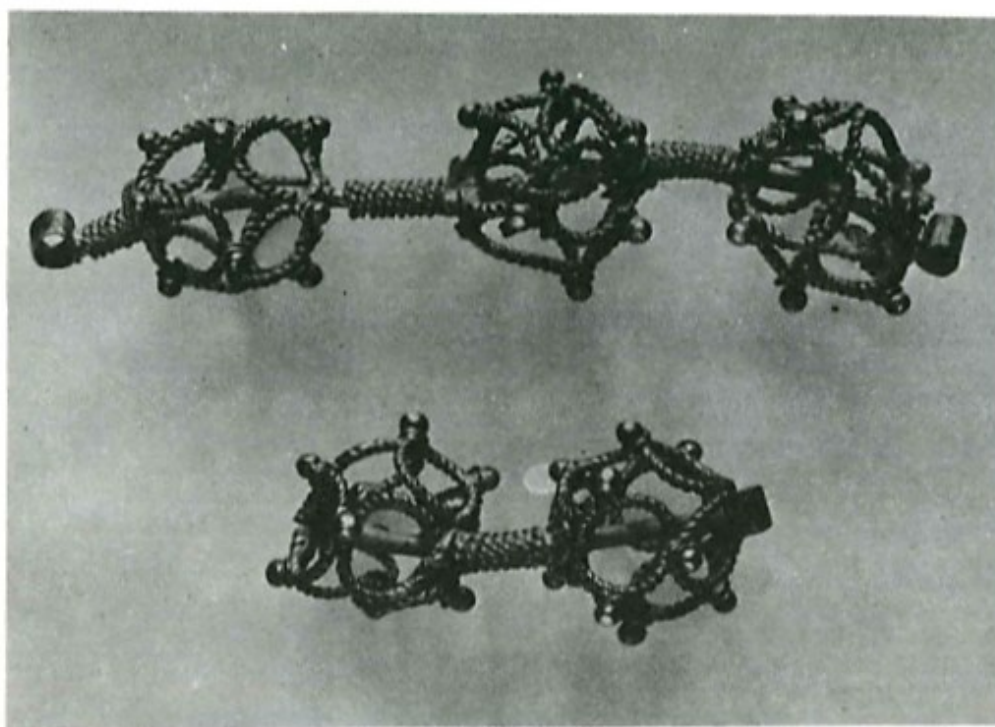
Obr. 4. Severní Čechy (?), dvojice stříbrných agraf. NM—HM, odd. prehistorie a protohistorie, inv. č. 96 899 a 96 900. — Foto V. Dvořáková, NM Praha

Kat. 24

Agrafy z Mladoboleslava:

Šperk č. 4. Rozměry šperků: délka 41 a 75 mm. Uložení: Praha, NM. Inventární číslo 96 901 a 96 902 (Lutovský 1986, 6).

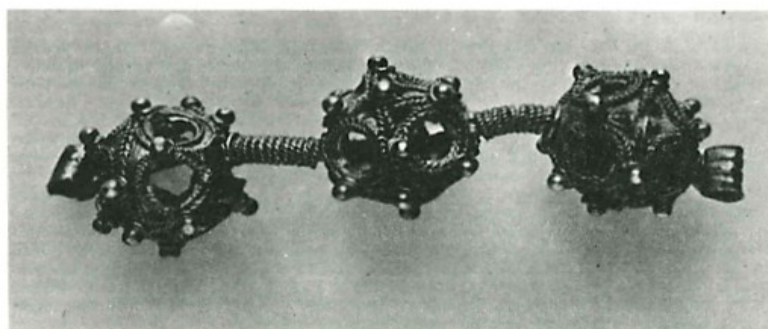
Obr. 5. Severní Čechy (?), dvojice stříbrných agraf. NM—HM, odd. prehistorie a protohistorie, inv. č. 96 901 a 96 902. — Foto V. Dvořáková, NM Praha

Kat. 25

Agrafa z Mladoboleslava:

Šperk č. 5. Rozměry šperků: délka 61 mm. Uložení: Praha, NM. Inventární číslo 96 903 (Lutovský 1986, 6).

Obr. 6. Severní Čechy (?), stříbrná agrafa. NM—HM, odd. prehistorie a protohistorie, inv. č. 96 903. Foto V. Dvořáková, NM Praha

Kat. 26

Košíčky z agrafy a stříbrná perla z Mladoboleslava:

Šperk č. 6. Uložení: Praha, NM. Inventární číslo 96 904 (Lutovský 1986, 7).

Šperk č. 8. Rozměry šperků: 2,7 x 1,3 mm. Uložení: Praha, NM. Inventární číslo 96 907 (Lutovský 1986, 7).

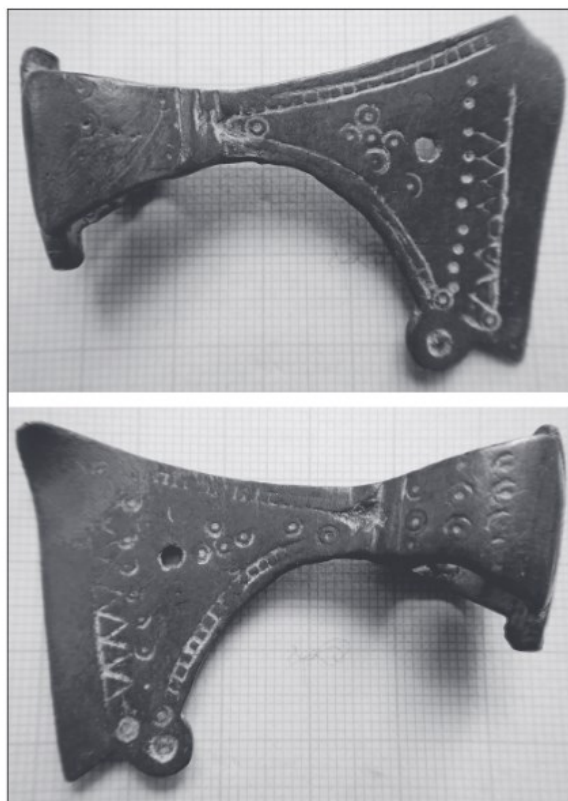

Obr. 7. Severní Čechy (?), stříbrná filigránní perla (uprostřed) a dva zlomky stříbrné agrafy. NM—HM, odd. prehistorie a protohistorie, inv. č. 96 904 a 96 907. — Foto V. Dvořáková, NM Praha

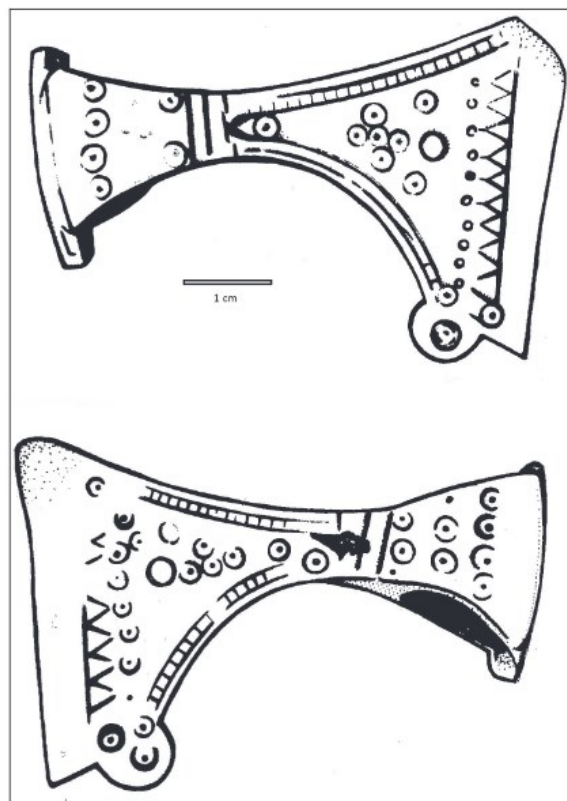
Miniaturní sekerka z Mladoboleslavska:

Kat. 27

Rozměry miniaturní sekerky: největší délka 5,6 cm, největší šířka 3,8 cm (Košnar – Krásný 2018, 14).

Obr. 1. Miniaturní sekerka. Horky nad Jizcrou, okr. Mladá Boleslav. – Abb. 1. Miniaturaxt. Fundort: Horky nad Jizcrou, Kr. Mladá Boleslav. – Fig. 1. Miniature axe. Horky nad Jizcrou, Mladá Boleslav District.

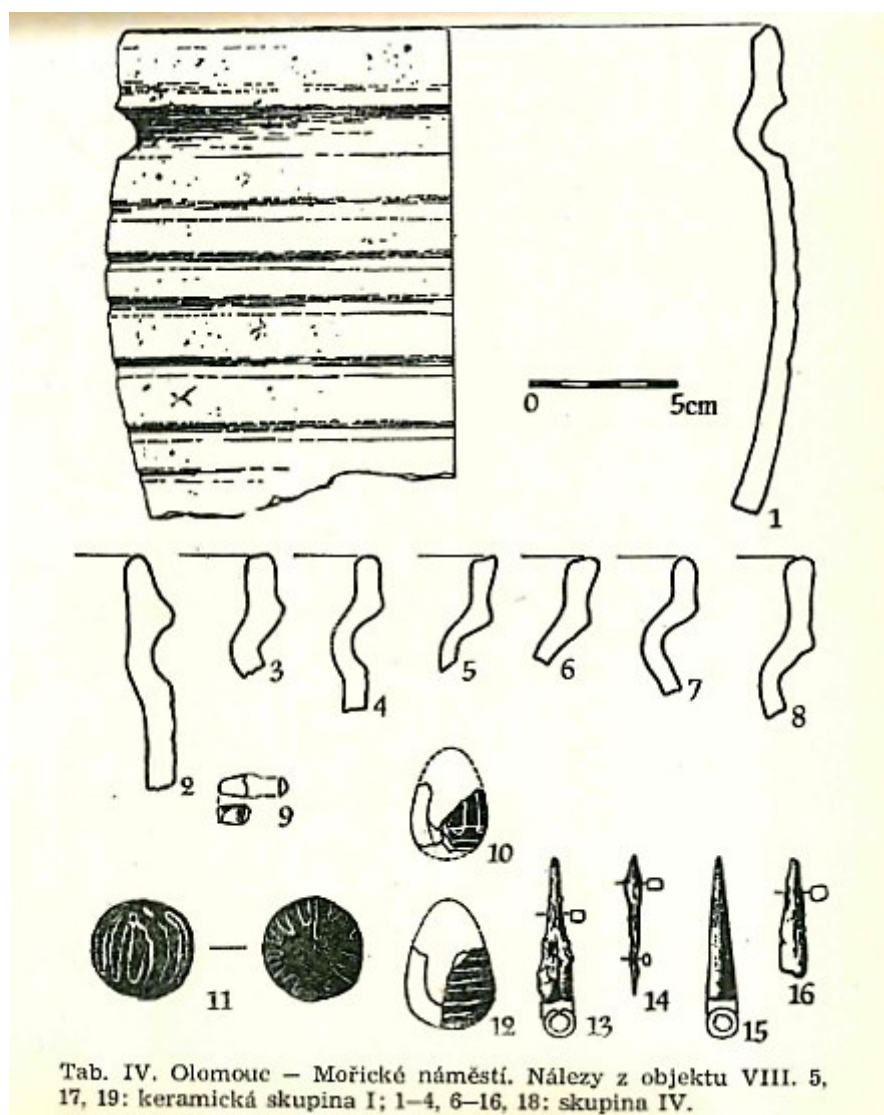
Obr. 2. Miniaturní sekerka. Horky nad Jizcrou, okr. Mladá Boleslav. – Abb. 2. Miniaturaxt. Fundort: Horky nad Jizcrou, Kr. Mladá Boleslav. – Fig. 2. Miniature axe. Horky nad Jizcrou, Mladá Boleslav District.

Hliněná chrastítka:

Kat. 28

Pisanky z Olomouce:

Obrázky 10-12 (Bláha 1980, 305).

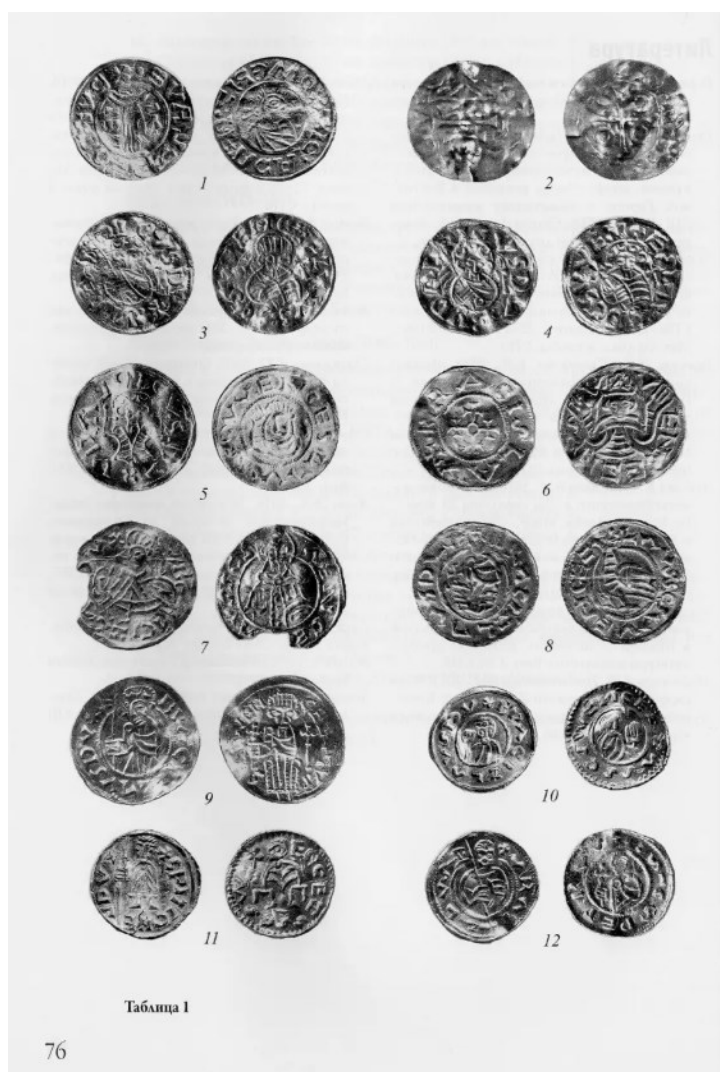

České ražby z Kyjevské Rusi:

Kat. 29

Mince z račevského pokladu:

Boleslav II. 1-2, Oldřich 3-5, Břetislav I. 6-10, Spytihněv II. 11, Vratislav II. kníže Olomoucký 12-14
(Galanov 2018, 76).

Kat. 30

Část mincí a šperků z děgťanského pokladu (Potin 1968, 183):

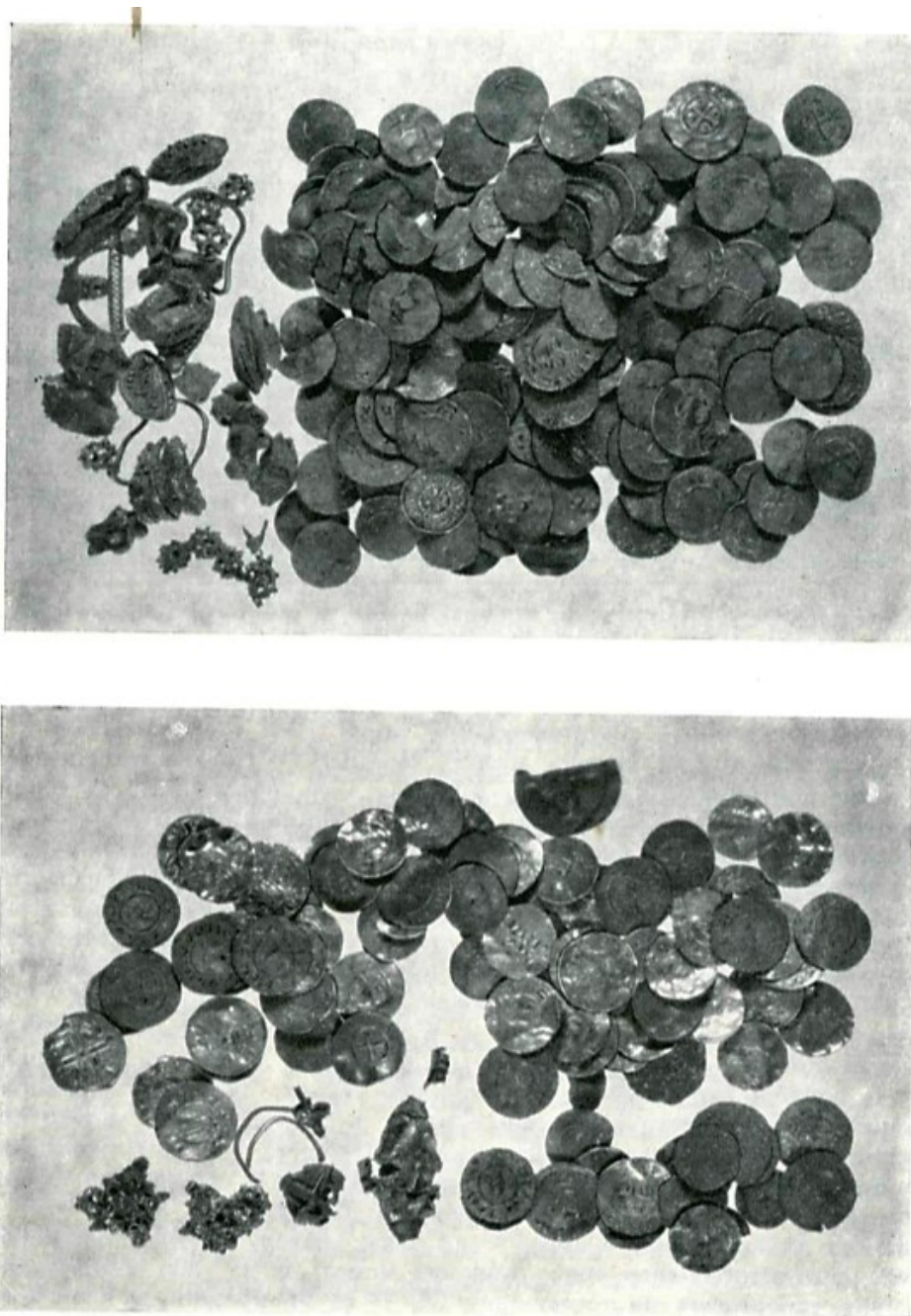

Рис. 24. Часть монет и вещей Дегтянского клада.